

régi(j)óvilág

REGIONÁLIS HONISMERETI SZEMLE

III. ÉVFOLYAM 2. SZÁM • 2008. NOVEMBER • TEMESVÁR

„Szeretlek, színház!” / Juhász Gyula /

A TARTALOMBÓL:

- (3) **EMBERKÖZELBEN**
DARVAY NAGY ADRIENN: A Bánság helye a magyar színháztörténetben
- (4) SZÉKERNYÉS IRÉN: „Az édes anyanyelv hangjával és zenéjével”
- (9) SZÉKERNYÉS JÁNOS: A vidék legkiválóbb színiigazgatója 120 eszten-deje szerződött Temesvárra Krecsányi Ignác
- (13) UJJ JÁNOS: Az Aradi Kamaraszínház
- ARCÉL • PORTRÉVÁZLATOK**
- (21) TORÓ TIBOR: Fábíán Ferenc
- (22) SZÉKERNYÉS IRÉN: Nyolcvan virágszál Ferenczy Annamáriának
- (23) PATAKI ZOLTÁN: „A bonvivántól a néma szerepekig mindent becsülettel eljátszottam”
- LÁTLELET**
- (38) Színházi beszélgetések 1–5.
- HÍDVERŐ**
- (43) SIMONA DONICI
A Temesvári Német Színház története az Első gongütéstől az Utolsó tűzvészig
- BATYU**
- (45) ILLÉS MIHÁLY: Temesközi útvonalak VI.
- TANODA**
- (47) MAGYARI SÁRA: Nyelvi előítéletek II.
- KILÁTÓ**
- (50) Bácsország (2008. I–II.)
- LAJSTROM**
BALÁZS KOVÁCS SÁNDOR – GUTAI ISTVÁN:
Bánátból bánatba...
Szilánkok egy Végvár-krónikából I.

A SZÓRVÁNY ALAPÍTVÁNY HÍREI

A Szórvány Alapítvány 2008 folyamán három nagyszabású, bánsági regionális kapcsolatokat építő projektet futtatott és futtat. A 2007-ben lezárt PROMINED keretében a történelmi Bánság romániai és vajdasági nagyvárosainak közös történelmi kronológiáját készítettük el, és ennek alapján helytörténeti körök működtek iskolákban. A regionalitás – összetartozás és kohézió – erősítésén túl célunk a helyi magyar közösség értékeinek tudatosítása, illetve közös értékeink megismertetése. Álláspontunk szerint minden – jó – kapcsolat a kölcsönös megismerésen alapszik. Mivel célunk, hogy különböző települések kapcsolataiból közös, hosszú igazi határon átnyúló partnerség szülessen, meg kell ismernünk közös értékeinket. Mindhárom 2008-as nagy projektünk erre a kérdéskörre épít.

Az Alapítvány 2008 augusztusában zárta az egyéves lefutású Bega és Temes, ami összeköt c. projektet. A projekt támogatója az Európa Unió Románia-Szerbia határon átnyúló 2005-ös programja. A projekt résztvevői 10 Temes megyei illetve 11 vajdasági település. Közös élményeinkre és értékeinkre ezúttal a folyóink kapcsán, gyermekszemmel irányult a figyelem. Több mint 160 fogalmazás, vers, rajz és fotó készült, melyből nagyszabású kiállítást szerveztünk februárban Temesváron. A gyermekek munkáiból egy albumot készítettünk, illetve a vajdasági csoport bejárta Temes megyét, és megismerkedett a helyi közösségekkel: Igazfalván, Lugoson, Nagybodófalván, Kastélyon, Girodán, Utvinon, Románszentmihályon, Újváron, Óteleken, Keresztesen. A temesi gyermekeket szintén 3 napos program keretén belül Nagyerzsébetlak, Farkasd, Módos, Lukácsfalva, Muzslya, Nagynezsény, Orlód, Perlasz, Felső Ittebe, Szárcsa, Tamáslaka településeken fogadták.

Augusztusban az Alapítvány újabb programot indított el, melyben Temesvár, Arad, Lugos, Szeged, Békéscsaba és Gyula *történelmi kronológiáját* készíti el román és magyar nyelven. Ezzel a programmal párhuzamosan szeptemberben elkezdjük annak a *történelmi kronológiának* az összeállítását, mely a történelmi Bánság romániai és vajdasági kisvárosainak adatsorait összegzi. A szóban forgó kisvárosok: Nagyszentmiklós, Zsombolya, Detta, Buziásfürdő, Gátalja, Csák, Temesrékas, Facsád, Anina, Herkulesfürdő, Boksabánya, Újmoldova, Oravicabánya, Vöröscél, Novi Knezevac, Coka, Novi Becej, Zitiste, Kovin Kovacica, Bela Crkva.

A két PHARE program koncepciójában hasonló, a megnevezett városokban honismereti köröket szervezünk középiskolás csoportoknak. A körök alkalmából a fiatalok megismerkednek a térség fontos adataival. Saját városukról adat- és elbeszélésgyűjtés, illetve a vetélkedőkön a diákok elnyerik a térségben való kirándulás lehetőségét.

KOVÁCS KATALIN

DARVAY NAGY ADRIENNE

A Bánság helye a magyar színháztörténetben

A Bánság mindig sajátos történelmi sorssal, különállással rendelkezett, földrajzi adottságai ugyanis erre predesztináltak.

Dózsa György 1514-es kivégzésén kívül is több jelentős történelmi esemény fűződött a főváros-hoz, hiszen a vár 1553-as elfoglalásától 1716-os visszavételéig a törökök egyik fontos stratégiai pontja volt, innen ostromolták például Aradot és Nagyváradot. A törökök kiűzése után a temesi bánság határvédő tartomány lett. Temesvár jellegzetes garnizonvárossá vált, amelybe az osztrákok megbízható német lakosságot telepítettek. Csak 1751-ben vezették be a polgári közigazgatást, és 1781-ben emelte II. József szabad királyi városi rangra. Az urbanizáció hamar fellendült, hiszen a németek Temesvárt komoly ipari központtá alakították át.

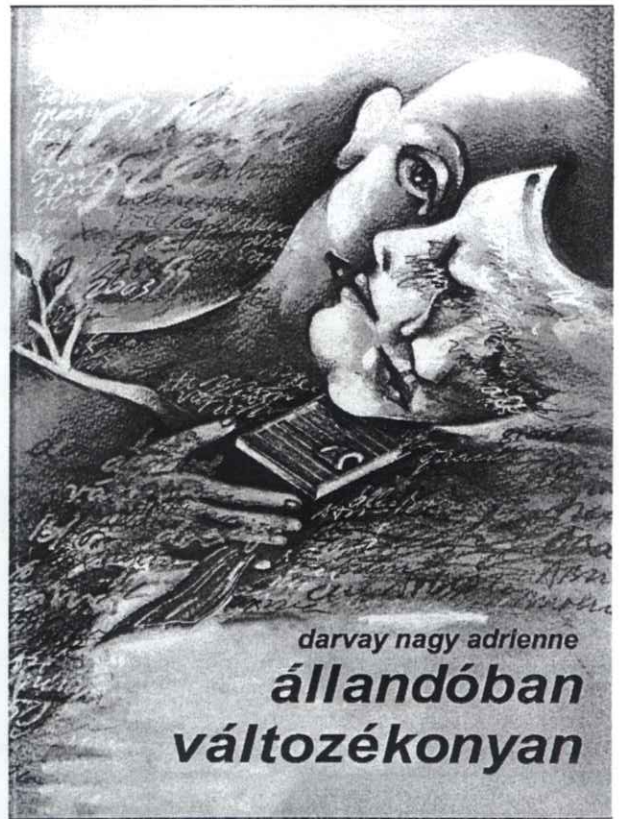
Kezdetben a magyarság számaránya viszonylag alacsony, ami különösen hátrányossá vált a reformkor és főként az 1848/49-es szabadságharc idején. A Bánság központja az ellenforradalom egyik tűzfészke lett, amit sikertelenül ostromoltak a honvédek.

Az önkényuralom alatt azonban a Habsburgoknak egyre nehezebb fenntartani a terület különállását: a románok 1860-ban kérték a terri-torium Erdélyhez csatolását, és ehhez az álláspontjukhoz ezután is ragaszkodtak, hogy ugyanabban az évben a Bánát Magyarországhoz került, a ki-egyezőt követően pedig Erdéllyel azonos sorsa jutott.

A földrajzi-történelmi különállás és a jelentősebb német polgárság, a magyarok késlekedő nemzettudatra ébredése és lehetőségeinek hiánya negatív hatással volt a terület magyar színházi életének fejlődésére. A Bánság városai közül - a fővároson kívül - Nagybecskerek és Lugos színháztörténete említésre méltó. Lugoson már 1835-ben felépült a játékszín, amit Pály Elek társulata avatott fel, 1865-től pedig rendszeresnek tűnik a magyar színészet jelenléte. Az új színházépület 1900. december 5-én nyílt meg.

Ugyanakkor Temesvár magyar színházának legfőbb „riválisa” a közeli Arad volt, amelynek a XIX. század folyamán a Bega-parti városénál sokkal jelentősebb a színi élete. Igaz, Krecsányi Ignác temesvár-budai társulatának megalakulása és hosszú ideig tartó működése a mérleget némileg helyre billentette. Krecsányi itteni tevékenysége a színészet aranykorát hozta meg, amelyet az összmagyar színháztörténetben szintén jegyeznek. Ám a legutóbbi évtized sikereit leszámítva, a temesvári magyar színjátszás sem azelőtt, sem azután állott reflektorfényben. Pedig Arad 1948 után nem jelenthetett többé versenytársat, magyar társulatát megszüntették.

Mindazonáltal a bánsági főváros színi életének eddigi küzdelmei - napos és árnyoldalaikkal együtt - érdemesek a behatóbb megismerésre.

darvay nagy adrienne
állandóban
változékonyan

SZEKERNYÉS IRÉN

"Az édes anyanyelv hangjával és zenéjével"

A temesvári színjátszás történetéből

Temesvár színészetének múltját kutatva szívesen olvassuk a történeti munkákban a város felvirágzására s ezzel szoros összefüggésben a művészetek pártolására utaló fejtegetéseket, mert a régi krónikákból itt-ott felsejlik valami, ami az előadóművészetek sok évszázados honosságára, jelenlétére enged következtetni a Temesközben. Temesvárott a középkorban a művészetek minden válfajából voltak értékes alkotások - véli a kiváló történész Borovszky Samu -, s ezt eléggé megokolja az, hogy a 14. század elején a pompakedvelő, olasz származású Róbert Károly királyi székhelye volt, s századokon át székelték a várban és a városban az ország legfőbb méltóságai közé tartozó temesi grófok. Mátyás történetírója, Bonfini szerint „Temesvár kellemes fekvésű, szép, erős város, kiválóbb épületekkel, pompás palotákkal ékesítve.” Az elismerő megállapítás mellé társíthatjuk a temesvári színészet történetével foglalkozó Fekete Mihály véleményét: „Nagy tévedés volna azt hinni, hogy Magyarországnak a 17. század előtt nem volt színésze. Történelmi tény, hogy Magyarországon sokkal Shakespeare előtt - bár külföldiek művelték is - volt színházi élet.” Ezt támasztja alá, többek között, az 1279-es budai zsinat tiltó rendelkezése: „a mímusokat, histriákat és jocularokat (hegedősöket) ne hallgassák.” Mátyás király udvarában kétségtelen voltak olasz énekesek és színészek, sőt azt is feljegyezték a történészek, hogy királlyá választásakor magyar énekesek magyar énekkel köszöntötték. Ezek után nem nehéz elképzelni a temesvári Hunyadi-kastély (újjaépítője Mátyás apja, Hunyadi János) reneszánsz udvartartását sem, amelyből, a kor szokása szerint, a színjátszás sem hiányozhatott.

Zivataros történelmi idők jöttek - s nem csak a Temesközben -, eltűnt a mulatós kedv, elmúlt minden, sokáig nem zengett magyar szó, magyar komédiás ajkán a tájegység szívében.

A 164 éves török uralom, a Temesköz lakosságának kiirtása és elüldözése, a vidék 1716-os felszabadítása után pedig az osztrák adminisztráció bevezetése, Temesi Bánságnak, mint birodalmi tartománynak a létesítése és németekkel való benépesítése, hosszú időre elodázta a magyar színjátszás ügyének fellendülését a Maros és a Duna között.

A színházat azonban szerették a soknemzetiségű város vagyonosodó polgárai. Egy 1753-ból származó jegyzőkönyvi bejegyzés a német tanács döntéséről szól, amely segítette a hat hónapig Temesvárott játszó társulatot. Lényegében ez az első írásos adat a német színjátszásról a Béga-parti városban. Fokozatosan azonban magyar társulatok is megfordultak Temesváron, két-három hétig főként zenés darabokkal szórakoztatták a publikumot. Az első kőszínházat Temesvárott a szerb városházával együtt építették 1761-ben (a mai Lenau Líceum helyén), amelyet 1781-ben, a szerb magisztrátus megszűntével, teljes egészében színházzá alakították át. 1878-ig adott ott-hont Tháliának. Földszintjén 155 ülőhely valamint 21 földszinti, 26 első, 21 második emeleti páholy és tágas karzat állt a közönség rendelkezésére. A színingazgató bérletéhez tartozott a táncterem, a kávéház és a vendéglő működtetése is.

1794-ből származik az a feljegyzés, amelyből az derül ki, hogy Lackovics István színidirektor magyar társulata számára az előadások költségeinek fedezését kérte a városi tanácstól. Kérését a „cassa nem engedi” indoklással utasították el. A 19. század elején már több-kevesebb rendszerességgel pár héten át is álmásoztak és játszottak magyar vándortársulatok Temesváron (Fekete Mihály: A temesvári színészet története, 1911) Hiteles adatnak a színháztörténészek azt fogadják el, hogy első ízben magyar szó temesvári színpadról 1828. szeptember 15-én (180

Csiky Gergely,
a temesvári színház névadója

évvel ezelőtt) hangzott el: a Kolozsvárról érkezett Erdélyi Énekes Társaság Ruzitska József IV. Béla futása című operáját mutatta be. A magyar vándortársulatok hol a Szerb utcai színházépületben, hol a nyári Arénában (a Millenniumi templom közelében felépített deszkaépületben) tartották előadásait.

1832-ben a kassai Dal- és Színésztársaság időzött a városban, 1847-ben Hevesy Imre truppja. 1843 márciusában Feleki Miklós társulata - Nagybecskerekről útban Kolozsvár felé - három előadás erejéig a városban maradt. A magyar forradalom kitörésének napjaiban a közönség és a színészek együtt énekeltek Vörösmarty-Egryssy Béni *Szózat*-át valamint Petőfi Sándor megzenésített *Nemzeti dal*-át.

Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc leverése után kiadott új színháztörvény és szigorú cenzúra a magyar társulatokat ellehetetlenítette. Csak a Bécsben már játszott és Pesten jóváhagyott darabok lehetett előadni. Vidéken az ellenőrzés azonban lazább volt, s a közönség lelkesen megtapsolt minden hazafias gondolatot sugalló produkciót. 1852-ben Szabó József érkezett hat hétre a Bánság fővárosába a korábban Itáliában, Bécsben, Párizsban és Brüsszelben sikert aratott magyar énekeseivel. Verdi *Ernani*-ját, Császár György *Kunok*-ját, Erkel Ferenc *Báthory Mária*-ját és Flotow *Mártá*-ját is előadta más, hasonlóan színvonalas zeneművekkel együtt. Prózaí műsorában Szigligeti Ede *Liliomfi* és a *Szökött katona*, Gaál József *A peleskei nótárius*, Nagy Ignác *Tisztújítás*, Szigeti József *A szép juhásznő* népszerű darabok szerepeltek. Szabó József 1858-ban újra visszatért Temesvárra, az ő kérésére szereltette fel a város a színházat korszerű gázvilágítással. 1867-ben Follinus János társulata, mely hat évig Kolozsváron működött, adott elő operákat (Erkel Ferenc: *Bánk bán*, Hunyadi László) és operetteket magyar és német nyelven.

1872-ben, amikor I. Ferenc József király meglátogatta a várost, már folytak az új színház építésének munkálatai, amit az uralkodó is megtekintett. A magyar színigazgató Aradi Gerő volt; díszelőadással

tisztelte meg a magas rangú vendéget. A páholyok és a nézőtér zsúfolásig megtelt, ami ritkán történt meg abban az időben. Ugyanabban az esztendőben indult az első magyar nyelvű újság, a Temesi Lapok, amelynek kritikusai figyelemmel kísérték a színházi előadásokat. Aradi Gerő társulatáról elismeréssel írták: „Aradi Gerő jeles társulata Temesvárott, nemcsak a magyar színügy hírnevét növelte, de a magyar nyelvnek új híveket és tisztelőket is szerzett.”

Krecsányi Ignác

1874 végére elkészült Thália új temploma, a felavatást elvi harcok előzték meg, a vita alapjában körül zajlott, hogy milyen nyelven történjék a felavatás. Bár a városi közgyűlés jegyzőkönyveit és a kormányhoz küldött felterjesztéseket már magyarul írták, s az utcák neveit magyarul is feltüntették, még erős volt a főszezon magáénak tudó és óhajtó német közönség ellenállása. Végül is a pesti Nemzeti Színház művészei 1875. szeptember 22-én Szigligeti Ede *Nőuralom* című darabjával ünnepélyesen felavatták a Fellner és Helmer bécsi színházépítő cég tervei alapján készült új épületet, a Ferenc József Színházat. Az ünnepi műsoron Feleki Miklós elszavalta Csiky Gergely temesvári pap-tanár, drámaíró *Prológus*-át. A megnyitó után azonban német társulat kezdte meg az évadot, az 1200 férőhelyes új épületben. A magyar közönség csak lassan gyarapodott, s még jó ideig mérsékelt érdeklődést mutatott a magyar társulatok produkciói iránt, hiszen a főszezon a németeké maradt, a magyar társulatok áprilistól az ideig végéig játszottak csak a kőszínházban.

A Ferenc József Színház

1875 májusától Sztupa Andor társulata játszott Temesváron, majd Aradi Gerő és Mosonyi-Mannsberger Jakab truppja működött több-kevesebb szreccsével a Bánság fővárosában. Az igazi átütő és tartós sikert a temesvári magyar színjátszásban Mátray Betegh Béla színész-rendező hozta, akinek sikerült a sajtót megnyernie a színjátszás ügyének. Többnyire népszínműveket és közkedvelt daljátékokat tűzött műsorra.

1880. április 30-án Szigligeti Ede *Nőuralom* című vígjátékának előadása után, az épületben tűz ütött ki, minden leégett csak az üszkös falak maradtak. A tűzvészt követően Szegedi Mihály társulata az Arénában játszott. Az újjáépített színházat 1882. december 12-én Tóth Kálmán: *A király házasodik* című vígjátékával avatták fel. Az eseményre Kiss József költő írt prólogust, amelyet Hunyadi Margit színművész nő szavalt el.

Újabb mérföldkövet jelentett a temesvári magyar színjátszás történetében, hogy 1885. október 3-án magyar társulat nyitotta meg a téli szezont. Az eseményre Jókai Mór is leutazott Temesvárra, ahol az ünnepi műsoron elszavalták erre az alkalomra írt *Prólóg-ját*.

Temesvárt a magyar színházi élet fontos központjává Krecsányi Ignác színházigazgató avatta, aki 1888 és 1914 között (négy év - 1898-1902 - kivételével, amikor Szegedhez kötötte szerződése) állandó társulatával a főidényben a Bánság fővárosában, februártól Pozsonyban, nyáron pedig a budapesti Krisztinavárosi Színkörben működött. Első évadja Temesváron a visszhangos sikerek jegyében zajlott; összesen százharmincöt előadást tartott. A korszak legnevesebb magyar színészeit és legnépszerűbb színpadi műveit hozta a Béga-parti városba. Krecsányinak köszönhetik a temesváriak, hogy öt évvel a pesti bemutatás után láthatták Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámai költeményének színpadi változatát. Klasszikus repertoárja is lenyűgöző: Shakespeare *Rómeó és Júlia*, III. *Richárd*, Moliere *A fősvény*, Szophoklész *Elektra* stb. a nemzet legnagyobb színművészeinek - Blaha Lujzának, Jászai Marinak, Márkus Emiliának, Beregi Oszkárnak stb. - és számos más magyar és külföldi hírességnek a felléptetése is neki köszönhető. A magyar színjátszás több későbbi kiválósága kezdte pályáját az első világháború kitörését megelőző esztendőkhöz az erdélyi, a bánsági és partiumi színházak deszkáin: hosszabb-rövidebb ideig Temesvárott játszott Janovics Jenő, Medgyaszay Vilma, Ódry Árpád, Bartos Gyula, Pethes Imre, Rózsa S. Lajos, Csontos Gyula, Maleczky Bianka, Fekete Mihály, Gyenge Anna, Sebestyén Géza stb..

Temesvár országos hírnévnek és respektusnak örvendő színházigazgatója, Krecsányi Ignác 1914-ben nyugdíjba vonult - a temesváriak ünnepi előadáson búcsúztak tőle -, társulata korábbi tagjának, Komjáthy Jánosnak adta át a stafétabotot, akinek az örökébe az első világháború végén Sebestyén Géza lépett.

A trianoni békediktátum Erdélyben s a Bánságban egy, több mint 125 esztendő múltra visszatekintő színházi kultúra folytonosságát, egy erőteljesen fejlődő színházi élet lendületes kibontakozását törte meg, kényszerítette mellékvágányra. Hirtelen megszűntek a szilárd színházi struktúra valamint a játékszíni kultúra működtetésének intézményes keretei, a színtársulatoknak, ha működési engedélyt egyáltalán kaptak, önellátásra kellett berendezkedniük.

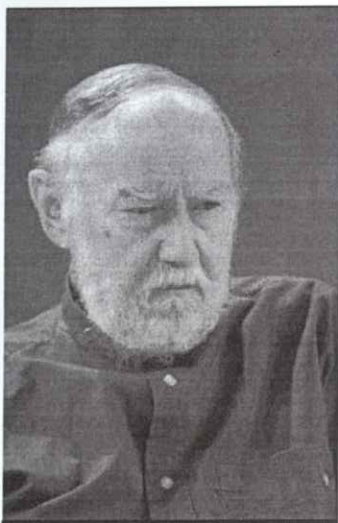
Az egykori Ferenc József Színház homlokzata ma

Érzékeny érvágást jelentett az erdélyi és a bánsági magyar színjátszás számára a bukaresti parlamentben 1926. november 6-án megszavazott megkülönböztető adótörvény, amely a román nyelvű előadások 13%-os jegyadójával szemben a magyar színtársulatokra 26%-os kötelezettséget rótt. Az állami terhek és kötétségek növekedésével, a koncessziós feltételek és a cenzúra is szigorodtak. Több színtársulat csődbe jutott, a városok jelentős hányadának magyarsága egymaga képtelen volt egy színházi együttest eltartani. A 20. század harmadik évtizedében Sebestyén Géza, Szabó Pál, Szendrey Mihály, Franyó Zoltán és Fekete Mihály színtársulatai léptek közönség elé Temesvárott. Az 1920-1930-as évek fordulóján az Országos Magyar Párt kezdeményezésére részvénytársaságot hoztak létre, amely megkísérelt egy tőkeerős színházi rendszert kialakítani. Az 1929-30-as évtől kezdve a Janovics Jenő vezette színtársulat tartott előadásokat két-három hetes ciklusokban Kolozsváron kívül Marosvásárhelyen, Nagyváradon, Aradon és Temesváron is. Az 1933-ban megalakult Thália Részvénytársaság színtársulata, amely prózai és operettegyüttest működtetett, „egész Erdély színháza” lett. Az egyetemes és a magyar drámairodalom klasszikus és kortárs értékeinek népszerűsítése mellett felkarolta az erdélyi magyar drámaírást, az együttes előadásában kerültek a riválák fényébe Tamási Áron, Kós Károly, Nyíró József, Bánffy Miklós, Áprily Lajos, Hunyady Sándor, Nagy István, Walter Gyula, Tomcsa Sándor, Szentimrei Jenő színdarabjai. A bemutatók némelyike visszhangos sikert aratott.

Az 1920-30-as években tűntek fel az erdélyi s a bánsági színpadokon az egyetemes magyar színművészet olyan kiemelkedő tehetségei, mint Kiss Manyi, Zilahi Irén, Dayka Margit, Tompa Sándor, Erényi Böske, Balázs Samu, Fényes Alice, Komlós Juci, Ihász Klári, Szögi Arany, Fónay Márta, stb.

1920-ban az egykori Ferenc József Színház épülete leégett. Duiliu Marcu bukaresti építész tervei alapján készült el 1928-ban a felújítás, amely a nézőtér kupolájának és az épület homlokzatának teljes átformálását eredményezte.

A második világháborút követően, a Béga-parti városban hivatásos színészekből valamint lelkes műkedvelő színjátszókból B. Kulcsár Juliska (1896-1984) színésznő 1947-ben a Magyar Népi Szövetség bánsági szervezete támogatásával Magyar Népszínházat szervezett, amely a színtársulatok államosítá-

Taub János

sáig, 1948-ig eredményes tevékenységet folytatott Temesváron. Ezután a két világháború közötti hagyományokra támaszkodva erőteljes műkedvelő színjátszó mozgalom bontakozott ki a Bánság szívében. Több színjátszó csoport működött a város különböző kerületeiben vagy nagyobb vállalataiban, előadásaiikkal a megye településeit is felkeresték.

Temesvár és a Bánság magyarsága államiilag szubvencionált színtársulatot csak 1953-ban

kapott, amikor a Temesvári Állami Színház keretében (az 1946-ban létesült román társulat mellé) magyar és német tagozatot is létesítettek. A háromtagozatos intézmény igazgatója a kezdeti években Josan Emil (1909-2001) rendező volt. Játékmesteri irányításával mutatta be nyitódarabként a jórészt műkedvelőkből szerveződött magyar színtársulat 1953. május 3-án Afinogenov *Kisunokám* című darabját, de a következő évben az Ingyenélők műsorra tűzésével adózott a Temesvárott drámaíróvá avatott Csiky Gergely (1842-1891) emlékének. Taub János frissen végzett rendező valamint négy tehetséges kezdőszínész - Fábíán Ferenc (1933-1979), Szabó Lajos (1932-1988), Sinka Károly (1934-2007), Adleff Ingeborg - 1956-os Temesvárra szerződésével megkezdődött a művészi megerősödés és a professzionalizálódás folyamata. 1956 és 1961 között Taub János kezébe összpontosult az adminisztratív és a művészeti vezetés. Nagy sikerrel játszotta a társulat az egyetemes és a magyar drámairodalom klasszikus és kortárs vígjátékait, harsány komédiáit. Első komoly, országos figyelmet és visszhangot keltett szakmai sikerét 1957 tavaszán aratta az együttes a fiatal színészek Bukarestben megrendezett versenyén Robles *Montserrat* című előadásával: díjazták a produkciót, Taub Jánost mint rendezőt, míg a színészek közül Szabó Lajos és Sinka Károly kapott alakítási díjat.

Temesvári Állami Magyar Színház néven 1957. október 1-jétől kezdődően önálló intézménnyé vált a magyar tagozat. A Szentgyörgyi István Színművészeti Intézet fiatal végzettjei közül 1958-ban Balogh Éva (1934-1976), 1959-ban Makra Lajos szerződött Temesvárra: *A tanítónő* címszerepében igazolta rendkívüli tehetségét Balogh Éva, míg Makra Lajost *A medikus*-ban nyújtott alakításáért díjazták a fiatal színészek országos versenyén. Mindkét Bródy-darabot Taub János állította színpadra.

Miután Taub János Kolozsvárra távozott, Temesvárott 1961-től 1965-ig Krausz Imre állt a temesvári Állami Magyar Színház élén. Pár esztendei marosvásárhelyi kitérő után 1965-ben igazgatóként tért vissza a Béga-parti városba Sinka Károly színművész. Rövid időre főrendezőnek átszerződött Nagyváradról Temesvárra Szombati Gille Ottó. A társulat tagja volt a rendező Josan Emil és Kóra Ilona, ugyanakkor meghívott vendégként több darabot állított színpadra Anatol Constantin és Rappaport Ottó. A 1960-70-es

évek fordulójára értek be a művészi kezdeményezések, erőfeszítések: 1969. május 16-án elevenedett meg a rivaldák fényében Harold Pinter világhírű abszurd drámája, *A gondnok*, a román trupp főrendezőjeként Temesvárra visszatért Taub János rendezésében. A három szerepet Winterfeld Sándor díszleteiben és jelmezeivel Fábíán Ferenc, Szabó Lajos és Sinka Károly játszotta. A bemutató színháztörténeti eseménnyé vált. Taub János nevéhez kötődik Csehov Ivanovjának sikeres temesvári bemutatója is.

Az 1969-70-es évtől Szatmárnémetiből átszerződött Temesvárra Cseresnyés Gyula (1931-1995) rendező, aki Németh László *Villámfény* című színművének színpadi változatával mutatkozott be a Béga-parti város közönségének. Sorra vitte színre Shakespeare, Csehov, Shaw, Hasek-Burian, Ben Jonson, Osztrovszkij, Aurel Baranga valamint Csiky Gergely, Barta Lajos, Heltai Jenő, Tamási Áron, Tomcsa Sándor, Szabó Lajos, Csávossy György, Kocsis István, Csiki László darabjait. Maradandó élményt nyújtó, gondosan kimunkált előadásban vitte színre Csehov *Ványa bácsi* című darabját, Shakespeare II. *Richárdját*, Sütő András naplóregényének, az *Anyám könnyű álmot ígér*-nek dramatizált változatát, Kocsis István *Bolyai János estéje* című monodramáját, Csiki László *A nagypapa látni akar beneteket* című színművét stb. Meghatározó személyisége volt a temesvári magyar színtársulatnak. Az 1989-es változásokat követően „vendégrendezőként” Kányádi Sándor *Kétszemélyes tragédiáját* és Karinthy Frigyes *A nagy ékszerész* című vígjátékát állította színpadra Temesvárott.

A színész- és rendezőhiány krónikussá válása, az állami szubvenció lefaragása, az előírt tervmutatók teljesítésének kényszere az 1970-80-as években rendkívül nehéz helyzetet teremtett a Temesvári Állami Magyar Színház házatáján is. A társulatnak csupán sorozatos kompromisszumok árán sikerült fenntartania magát. A diktatúra utolsó évtizedében Klein Magdolna rendezőnek sikerült rövid életű pezsgést hoznia a színház életébe. Oldrich Danek: *Szünet után tör ki a háború* tragikomédiájával a brüsszeli kortárs drámai fesztiválról elhozta a legjobb előadás, a legjobb rendezés, a legjobb férfialakítás (Sinka Károly) és a legjobb első díszlettervezés (Dan Horia Ghinda) díját. Figyelemre méltó sikert ért el Örkény István *Tóték*, Sütő András *Vidám sirató egy bolyongó porszemért*, Turgenyev *Egy hónap falun*, Ibsen *Peer Gynt* rendezéseivel.

Miután a hatalom az önfenntartás és a nyereségtermelés terhével sújtotta a színházat, közönségcsalogató nótacsokrok, operett-egyvelegek uralták a repertoárt, s aránytalanul nagy volt a bemutatott vígjátékok száma is. Vörösmarty Mihály *A fátyol titkai*, Tóth Ede *A falu rossza*, Szigligeti Ede *Liliomfi*, Szirmai Albert *Magnás Miska*, Szigeti József *A vén bakancsos és fia*, a huszár, Farkas Imre *Az iglói*

Sinka Károly

diákok, Halász-Békeffi-Eisemann *Egy csók és más semmi* vonzották a közönséget. Nagyon sokat tájolt az együttes nemcsak a régióban, hanem Erdélyben is. A társulat megfoghatkozott, az idők közül néhányan nyugdíjba vonultak, az ideszereződött fiatalok (Topai Éva, Bíró József, Bartha Enikő, Nagy István, Bereczky Péter) sorra elpályáztak Temesvárról.

Az 1989-es fordulat után a színháznak kétségbeejtően alacsony létszámú társulattal, rendező nélkül és csekély anyagi eszközzel kellett a megújulás útjára lépnie. Kezdetben Sinka Károlytól egy három tagú (Dukász Péter, Koczka György, Makra Lajos) direktórium vette át a nevét Temesvári Csiky Gergely Állami Színházra változtató intézmény irányítását. A dolgok leüleptültevel 1993-ig Makra Lajos színművész illetve néhány hónapig, megbízott igazgatóként Szekernyés János vezette a temesvári színházat, majd 1993 júliusától, versenyvizsgával a pályakezdő színész, Demeter András került az intézmény élére.

A fiatal direktor abba a szerencsés helyzetbe került, hogy igazgatói indulása egybeesett a diktatúra szorításából kiszabadult hazai magyar színjátszás megerősödésével, a színészképzés megújulásával, a színművészeti főiskola benépesedésével. Így elképzelései szerint építhetett társulatot és alakíthatott műsorpolitikát. A számbelileg fokozatosan erősödő, többségükben fiatal színészekből álló társulat (a középgeneráció az „átkos” miatt továbbra is hiányzik) több figyelmet keltő produkcióval jelentkezett. A rendezőhiányt magyarországi és hazai rendezők hosszabb-rövidebb ideig tartó szerződésével oldotta meg a direktor.

1998-ban, alapításának 45. évfordulóját ünneplő színház erőt próbáló feladatra vállalkozott, előadta Alfred de Musset romantikus drámáját, a *Lorenzaccio*-t, melyet tizenégy hónapig próbált a társulat, s amely egyesek szerint a közel félévszázados színház addigi legnagyobb vállalkozása volt. Victor Ioan Frunză rendező és Adriana Grand díszlettervező megaprodukciója élénk érdeklődést és elismerést váltott ki a romániai és magyarországi szakmai körökben, jó kritikát és szakmai sikereket halmozott, de vitát is kavart. Ugyanebben az évben avatta fel a színház a művészi kísérleteknek szánt Krecsányi Ignác Stúdiót, vezetőjévé Mátray László színművészt nevezte ki. Az alternatív játékteret is kedvelő Frunză-Grand alkotópáros Raymond Cousse két monodrámájával (*Sonkastratégia*, *Gyermekszemmel*) valamint Eugene Ionesco *A lecke* című többszörösen díjazott produkciókkal folytatta sikersorozatát a temesvári magyar társulatnál. Az ötven esztendőes Csiky Gergely Színház ünnepére készült el Victor Ioan Frunză Shakespeare *Hamlet*-jének sajátos stílusú, látványt és teatralitást modern szimbólumokkal felerősítő előadásával. Egy évvel később, Matei Vișniec *A kommunizmus története elmebetegeknek* előadás kavarta viták lezárásaként a Frunză-Grand alkotópáros megvált a társulattól.

A harmadik évezreddel együtt indult a Temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház bábtagozata, amelynek minden előadását - a legfiatalabb nézők érdeklődésének köszönhetően - műsoron tartotta a színház. *A három kismalac* (rendező: Gheorghe Stana), Cezar Petrescu: *Fram, a jegesmedve* (rendező: Adela Moldovan), majd M. Lábadí Éva produkciói: Fazekas Mihály-Egyed Emese: *Lúdas Matyi, Mese, mese, álom*, és Fodor Sándor: *Csipike szerettetik meg a színházat az óvodás és kisiskolás gyermekekkel*.

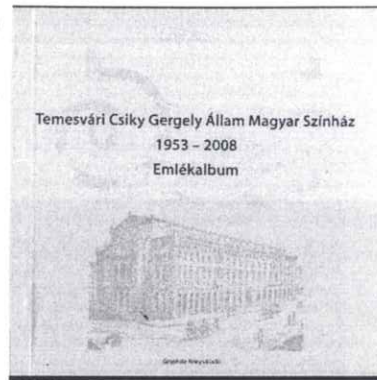
Az utóbbi tizenöt évben a színház nem feledkezett

meg a közönség kabaré-, musical- és operett-igényéről sem. *A Repedt Gonghoz (Egy csésze teára)*, *A Repedt Gonghoz (Az egyiknek sikerül, a másiknak nem)*, *Café Molnár*; Női Károly-Pankl Tibor: *Vakablak* Demeter András rendezésében; Wassermann-Leigh-Darion *La Mancha lovagja*, Dés-Geszt-Békés *A dzsungel könyve*, Stein-Bock-Harnick *Hegedűs a háztetőn*, mindhárom Vas-Zoltán Iván színpadra állításában; Gorkij-Csemer-Sicoe *A cigánytábor* Beatrice Rancea rendezésében valamint Szirmai-Bakonyi-Gábor *Mágnás Miska* a fiatal Király István játékmesteri produkciójában aratott sikert a zenés műfajok híveinek körében.

Nem maradtak visszhang nélkül a színművészek - Eder Enikő, Tar Mónika, Kiss Attila, Mátray László, Fall Ilona, Kocsárdi Levente - előadói estjei; valamint a dránák és vígjátékok bemutatói: Bernard-Maria Koltes *A gyapotmezők magányában* (rendező: Ionuț Totu Anghelescu), Poe *Az áruló szív* (rendező: Dukász Péter), Louis Verneuil *Haragszom rád* (rendező: Szász Enikő), Heltai Jenő *Menaszéria, Uri jog* (rendező: Dukász Péter), Görgey Gábor *Komámaszszony, hol a stukker?* (rendező: Vadas László), Parti Nagy Lajos *Ibusár* (rendező: Kövesdy István), Szép Ernő *Lila ákác* (rendező: Verebes István), Shakespeare-Nagy B. Sándor *Lear* (rendező: Patkó Éva).

2006 márciusában, versenyvizsgával Szász Enikő színművész vette át a Csiky Gergely Állami Színház igazgatását. Első lépésként a városi tanácsnál közölte azt a határozatot, amely értelmében a színház nevébe visszakerült a magyar jelző, Csiky Gergely Állami Magyar Színház lett az intézmény hivatalos neve. A repertoár összeállításában a kiegyensúlyozottságra törekedett, egyaránt műsorra tűzött klasszikus és kortárs drámát, magyar és világirodalmi értékeket. Visszaállította a közel két évtizede szüneteltetett bérletrendszer, megnyerte az aradi és a lugosi közönség támogatását, tájéloadásokkal tette hangsúlyossá a magyar színház jelenlétét a térségben. Jól működő kapcsolatot épített ki a DKMT Eurorégió színházai (vajdasági színházak, Szeged és Békéscsaba) között, először szervezett eurorégiós minifesztivált. Sikereket ért el a színművészek és az alkalmazottak munka- és életkörülményeinek javítása terén. A színészek továbbképzésére táncművészeti workshopot szervezett. Új, korszerű honlapot indított, és igazgatása alatt a színház könyvbemutatók és történelmi évfordulós megemlékezések helyszíne lett.

Ismét láthatta a közönség a színház névadójának sikerdarabját, az *Ingenyelők*-et, megtapsolhatta Karinthy Frigyes humoros jeleneteit és paródiáit. Filozofikus drámát vitt színre Nagy András tollából, *A csábító naplóját*-t, műsorra tűzte Gogol *A revizor*-jának korszerű átdolgozását, Zalán Tibor munkáját s a svájci Urs Widmer groteszk vígjátékát a *Nagykuttyákat*. Helyet adott a színművészek egyéni műsorainak (Ferenczy Annamária, Mátyás Zsolt Imre, Mátray László) és folytatta a legfiatalabb nézőknek szánt bábelőadások (*Mátyás király*, *Gyöngyharmat János*) sorát.

Emlékalbum

Rövid igazgatósága idejének legviszhangosabb színpadi sikere, egyben színháztörténeti eseménye: a határon túli színházak közül elsőként mutatta be Szörényi Levente-Bródy János: *István, a király* című rockoperáját.

2007 őszén újabb igazgatóváltásra került sor, ez-alkalommal Balázs Attila Jászai-díjas színművész nyerte a versenyvizsgát. Az értékes díjak sokaságával koszorúzott színművész lett az 55 éves színház sorrendben tizedik direktora. Korszerű menedzseri elképzelésekkel a tarsolyában, a szerepeinek megformálásából ismert következetességgel és igényességgel, de a színészi feladatokat továbbra is vállalva

látott hozzá a "színházcsinálás" összetett feladatához. S néhány hónap alatt olyan, a társulatot összekovacsoló és közönségsikert garantáló produkciókat könyvelhet el, mint a *Bolondos ünnep*, vidám zenés játék, a *Rémségek kicsiny boltja* musical vagy a *Közéleg az idő* abszurd komédia.

A létszámában és művészi felkészültségében megerősödött társulat három helyszínen: a nagyteremben, a stúdióban, jó idő esetén pedig a Ferenccsek udvarában tartja előadásait, várja az esztétikai élményre vágyó, a Thália művészetét szerető és értékelő közönséget.

(megjelent az idej emlékalbumban)

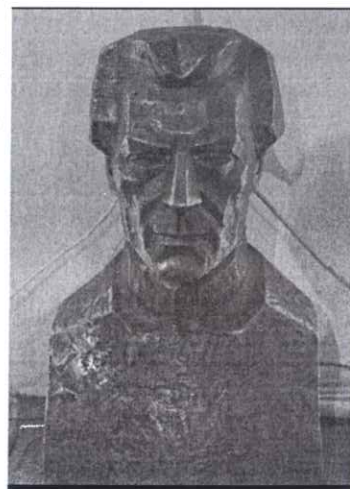
SZEKERNYÉS JÁNOS

A vidék legkiválóbb színigazgatója

120 esztendeje szerződött Temesvárra Krecsányi Ignác

A temesvári magyar Thália életében a nevezetes, a kiemelkedő jubileumok évadát képezte a 2008-as esztendő. 180 évvel ezelőtt, 1828. szeptember 15-én hangzott el először magyar szó a régi Szerb utcai színház deszkáiról: a Kolozsvárról érkezett Erdélyi Énekes Társaság Ruzitska József IV. Béla futása című operáját mutatta be a Béga-parti város közönségének. A magyar forradalom kitörésének napjaiban, 1848 márciusában Feleki Miklós vendégeskedett színtársulatával a Bánság fővárosában, s a sorsfordító történelmi események tiszteletére ingyenes díszelőadást tartott, amelynek keretében színészek a Szózatot s a Nemzeti dalt is elszavalták. Csillagfényes, diadalmas korszak kezdődött a temesvári magyar színjátszás történetében 1888. február 27-én - vagyis kerekén 120 esztendővel ezelőtt -, amikor Temesvár városa szerződést kötött a szakavatottságáról országSZerte ismert és nagyra értékelt színigazgatóval és rendezővel, Krecsányi Ignáccal (1844-1923), akivel „tisztá, komoly, becsületes színpadi kultúra” vonult be a Ferenc József Színház falai közé, amelybe az új direktor és együttese megérkezésének tiszteletére a villanyvilágítást is bevezették. A nézőtérre és a színpadra összesen 470 égőt szereltek be. Krecsányi Ignác kiváló társulata a Pünkösöd Florencben című operettel mutatkozott be a temesvári közönségnek, 1888. október 1-jén este a Nebántsvirág című operettet, majd a Cigánybárót játszották. „Krecsányi első temesvári szezójával kezdődött a magyar színház dicsőségének korszakos sikere. Mint ha minden megváltozott volna: színészek, színház

és különösen a temesvári közönség. Az első hónapban állandóan zsúfolt ház előtt játszottak s az igazi érdeklődés csak ezután kezdődött” -- összegezte véleményét 1911-ben kiadott, A temesvári színház története című könyvében a színész-rendező Fekete Mihály (1884-1960). Az első idényben Krecsányi Ignác 135 előadást tartott. Madách Imre halhatatlan műve, Az ember tragédiája tizenegyszer került színpadra. Tehetséges, rátermett művészekből állott Krecsányi Ignác együttese, amelynek Benkő Jolán, Krecsányiné Kiss Veron, Frank Boris, Czagunya Emma, Somlóné Vadnai Vilma, Szerémi Gizella, Réthey Lajos, Kiss Mihály, Zajonghy Elemér, Czakó Vilmos, Somló Sándor, Óváry Jenő alkotta a magját, az élgárdáját. A kórust és a zenekart Delin Henrik dirigálta. Az 1889-es esztendőben Jászai Mari, Pálmay Ilka, Blaha Lujza és Márkus Emília vendégszerepelt Temesváron, míg a következő évben Prielle Kornéliának tapsolhatott a temesvári publikum. 1890.

Jecza Péter Krecsányi-szobra

október 14-én került először Temesváron a rivaldák fényébe a norvég drámaíró, Henrik Ibsen színműve, a Nóra, Lázár Margittal a címszerepben.

Krecsányi Ignác nagy, felelős koncepciójának, céltudatos és áldozatos munkájának köszönhetően Temesvár a 19. és a 20. század fordulójára Magyarországnak egyik legjelentősebb színházi központjává vált. „Korszakalkotó a Krecsányi direktorsága Temesvárott. Mint ahogy egyáltalán Krecsányi a magyar színház történetében fontos és alapvető munkát végzett - nyilatkozta a kiváló direktorról az 1910-es évek elején Váradi Antal (1854-1923), az Országos Színművészeti Akadémia igazgatója. - A régi direktorok virágkora újul meg vele. Művelt, buzgó és körültekintő ember, a színpadért való lelkesedés prototípusa. Első a színháznál és utolsó azok közt, akik elhagyják”. Krecsányi kiváltságos érdemének tartják, hogy színigazgatóként és rendezőként nagyszerű érzékekkel találta meg, fedezte fel az ígéretes, az igazán színpadra termett tehetségeket. A magyar színjátszás későbbi kiválóságai, legendás alakjai közül nagyon sokat Krecsányi Ignác indított el a pályán. Hosszabb-rövidebb ideig Temesvárott játszott Somló Sándor, Janovics Jenő, Góth Sándor, Környei Béla, Medgyaszay Vilma, Bartos Gyula, Pethes Imre, Rózsa S. Lajos, Réthey Lajos, Latabár Árpád, Csontos Gyula, Malczky Bianka, Gyenge Anna, Újváry Károly stb. Nagy vonzerőt jelentett a fiatal színészek számára, hogy Krecsányi Ignác nagyszerű társulatával a nyári hónapokban a Budai Színkörben, a híres-nevezetes krisztinavárosi Horváth-kertben játszott, amelynek nézőterére gyakorta beültek „tehetségkutatóra” a magyar főváros színházainak igazgatói.

Párját ritkító társulatszervezői és -irányítói adottságokkal rendelkezett. Visszhangos, kimagasló sikerei legfőbb zálogát és garanciáját szakmai igényessége, körültekintő együttesépítő munkája és színvonalas, változatos repertoárja képezte. Műsorrendjén a klasszikus és a modern szerzők színművei egyaránt szerepeltek. Nívós kiállításban, jó erővel vitte színre ugyanakkor az operákat, operettekét és népszínműveket is. Elsőrendű játékmester, rendező is volt, ki tudta hozni színészeiből a maximumot.

Krecsányi Ignác elsőként vitte színre, mutatta be magyarul Strindberg, Shaw, Ibsen, Hauptmann, Gor-

kij darabjait. Színháztörténeti jelentőségű eseményre veretesült Gorkij Éjjeli menedékhely című drámájának 1903-as év premierje. Két év megszokással, amikor Szegeden játszott társulatával, Krecsányi Ignác több mint negyed évszázadon át állt a budapesti színházi színtársulat élén. Temesvári direktorsága ideje alatt — az adatokat kéziratban megőrződött, 1914-es visszavonulásakor elmondott búcsúbeszédéből vettük — 606 szerződött tagot foglalkoztatott, akiknek szereplésével, fellépésével 690 délutáni és 3748 esti előadást tartott. Az I. világháború kitörése esztendejének tavaszán búcsúzott el a temesvári színháztól, társulatától és szeretett közönségétől Krecsányi Ignác, akinek „neve fogalom marad a színház történetében, mert a rend, a fegyelem, a pontosság, a szív, a művészet apostola volt”. Társulata illusztrált búcsú-albumát, Temesvárott kiadott Régi dolgok - régi színészekről című derűs könyvecskéjét, anekdotaválogatását, páratlanul gazdag színlap- és plakátgyűjteményét valamint értékes könyvtárát hagyta tárgyi örökségül a magyar színháztörténetre.

Krecsányi Ignác nyolcvanöt évvel ezelőtt, 1923. december 13-án Budapesten hunyta le örökre a szemét. A halálát követő hetekben, hónapokban megélelődött híveiben, tisztelőiben a szándék, hogy elkészítsék s a budapesti Nemzeti Színház előcsarnokában felállítsák a „vidék legkiválóbb színigazgatójának” szobrát. A nemes terv azonban sohasem valósult meg.

Sok évvel később a Temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház - amelynek alternatív színházi műhelye a legkiválóbb temesvári színigazgató és rendező nevét viseli - felkérésére és megrendelésére Jecza Péter szobrászművész megmintázta s bronzba öntötte Krecsányi Ignác mellszobrát. Jelképes „leleplezésére”, felavatására is sor került öt évvel ezelőtt a ferencrendiek egykori kolostorának az udvarán. A műalkotás azonban félév tizede arra vár a színház-épület egyik zugában, hogy alkalmas, elfogadható helyet találjanak számára Temesvár valamelyik közterén. A parkok, szobrokban különben is meglehetősen szegény városában minden biztonnyal akadna azért egy takaros terecske, sétány vagy lugas, amely végre „befogadná” méltó talapzatot tartva és biztosítva Krecsányi Ignác, Thália elhivatott, legendás temesvári papja bronzarcát.

DARVAY NAGY ADRIENNE

Egy évtized a Temesvári Csiky Gergely Színházban

Demeter András István az utolsó három növendékkel indított magyar színészosztályban végzett szülővárosában. (Társai közül Hatházi András Kolozsvárra szerződött, Póka Csilla elhagyta a pályát.) A diktatúra bukásával, a nyitás eredményeképp az ő vizsgaelőadásait már megnézték a hazai és külföldi színházi szakemberek, résztvevőként eljutottak

különböző nemzetközi fesztiválokra; sőt, Demeter 1991-ben a román Művelődési Minisztérium ösztöndíjasaként Avignonban járt tanulmányúton, 1991 és 1993 között pedig nyári egyetemen végez mozgás- és testkultúra tanfolyamot Budapesten. A több nyelven beszélő főiskolás szerteágazó kapcsolatokra tesz

Hivatásos színészként pedig alig fejezi be legelső évadját Temesváron, amikor vakmerő lépésre szánja el magát: megpályázza az színházigazgatói állást, s mindenek a tetejébe, alig huszonnégy évesen - Romániában versenyzvissza útján elsőként - őt nevezik ki a Csiky Gergely Színház élére!

1993 őszén Európa (és talán a színháztörténet) legfiatalabb állami színházigazgatója - korának, habitusának és pályázati célkitűzéseinek megfelelően - már nem elégszik meg annyival, hogy megmentse a végveszélybe jutott kisebbségi teátrumot, a multikulturális, nyitott szellemiségűnek vélt, négy nemzet hagyományait ötvöző városban önálló arcú színházi műhelyt kívánt létre hozni. „En egy fiatal csapatot szeretnék, amely a maga útját járja, és megtanul a színház sajátos nyelvén beszélni” (Magyar Hírlap, 1993. augusztus 10.) Az évadnyitó előadás - Mrozek Tangója Laurian Oniga rendezésében és az új igazgató Arthurjával - már az alapvető szemléleti változást tükrözi.

Néhány nappal kinevezése után Demeternek meg kell szerveznie a társulat negyvenedik születésnapját is. Az ünneppsorozat kiválóan sikerül. A fesztivál nyitányaként a szatmárnémeti Északi Színház Spiró György - előadása látható a főiskolás Kövesdy István rendezésében, a Csirkefej ezt megelőzően a kisvárdai fesztiválról hozott el díjakat. A budapesti Kolibri Társulat produkciói a felnőtteknek és a gyerekek-

zönségnek egyaránt örömeire szolgálnak. A súlyosan beteg temesvári színész, Nepes Péter Kocsis István Bolyai János estéje című monodrámájával e műfaj kedvelőinek nyújt élményt. S miután Taub János nevéhez fűződik az önálló teátrum aranykora, a közönség az ő rendezésében láthatja a Komédium Színház produkciójaként Albee Mesék az állatkertről című abszurdját Eperjes Károly és Gáspár Sándor briliáns előadásában, amire a magyar fővárosban egyszerűen nem lehet bejutni. A nyolcvankilences történelmi változás előző, harmadik évfordulójára a Nemzeti Színház mindhárom temesvári prózai társulatot meghívta Budapestre, ezúttal a bánsági magyar színház viszonzozza a vendéglátást, így Sütő András Advent a Hargitán című darabja ugyancsak szerepel a jubileumon. Végül az ünnepelt együttes erre az alkalomra időzíti a fiatal színházigazgató kortársának, Alexandra Gandinak a színreállításában Anouilh Cher Antoine című új bemutatóját is. Ráadásul egy meglepetés: a Francia Kulturális Központ a színházi ünnepek záróakkordjaként megszervezi Frenák Pál franciaországi társulatának vendégjátékát, amely Kurtág György zenéjére komponált TÉR című előadását hozza el Temesvárra. A színházi események mellett a színház előcsarnokában, illetve próbatermében karikatúra kiállítás, továbbá a helyi tervező Winterfeld Sándor díszletekből, jelmezekből, kellékekből és plakátokból álló tárlata színezi a jubileumot...

* * *

Az új bemutatók többsége májusban szerepel a tükörben 44+1 elnevezésű minievad műsorán, amely egyúttal a jubileumi megemlékezést is magába foglalja. Az előadásokon túl a nyitóesten elhangzik Kovács András Ferenc erre az alkalomra („A temesvári teátrum ünnepére”) írott Prospero-Credo, Prospero-Prologus című csodaszép költeménye. A színház „örökös tag”-jának nyilvánítják az alapító Josan Emil rendezőt, Hornok Rozália, Temesvári Gitta, Bertalan Magda, Ferenczy Annamária színművészeket, és természetesen az önálló magyar színház legelső igazgató-főrendezőjét, Taub Jánost, aki az egyik délelőttön a stúdióban összegyűltek körében elhunyt munkatársaira, illetve hajdani színházi élményekre emlékezett - színesen, érzékletesen idézve fel a múltat.

A jelent és jövőt viszont az ünnepi rendezvény zárásaképpen bemutatott Lorenzaccio című romantikus dráma díszelőadása reprezentálja, amely egyben a Csiky Gergely Színház eddigi történetének legnagyobb vállalkozása. A (másnap) huszonkilenc éves Demeter András színházigazgatói pályája kezdetétől fogva azt kívánta elérni, hogy „valahol két főváros fényében, a mezsgyén” élve - ahogy egyszer fogalmazott - olyan nagybetűs Színházat teremtsen, amelyről érdemes beszélni. Öt év után végre létre jöhetett a várva várt találkozás a temesvári magyar társulat és a kiváló Victor Ioan Frunză - Adriana Grand páros, illetve - a zeneszerzővel együtt - alkotó hármas között. Az előadás színháztörténelmi esemény, nem csupán helyi vonatkozásban.

A közönség eddig is megszokhatta, hogy az elmúlt években összeállított repertoár darabjai valamilyen formában mindig az aktuális életérzést fogalmazzák meg. Nem véletlenül határozott úgy a román rendező, hogy éppen Temesváron állítja színpadra országos bemutatóként Alfred de Musset tragédiáját. Ott, ahol a romániai történelmi fordulat elindult, de mára a szabadságba vetett illúziók szertefoszlottak. A Lorenzaccio leginkább a reményvesztett nyolcvankilences nemzedék, a romániai fiatalság egy ré-

szének kiábrándulását közvetíti. De csakis azokkal az ifjú művészekkel hívható életre, akik még hisznek a művészi alkotás, a színház erejében. Eképp született meg ez a látványban, örök érvényű metaforákban, mindenekelőtt pedig szenvedélyben tobzó produkció. A magyarországi Horváth Károly néhol melodramatikus, máskor vad, barbár muzsikájával, a tervező Adriana Grand (nevéhez méltóan) grandiózus pompateremtésével, ami elkápráztat, és ugyanakkor mesterkétségével el is idegenít.

Az előadás minden részletében a szélsőségek egységét hordozza. Egymásnak feszül a dekadens Medici-fiúk latinosan szenvedélyes, román színházi játékmódja és az elnyomott Strozzik pátoszosan deklamáló stílusa, amelyben a XIX. századi magyar hagyományok élednek újra. A román színházi látásmódra jellemző expresszív képi metafora és a magyar verbális tradíciók találkozásának ugyanis dramaturgiai értéke van. Philippo Strozzi nem véletlenül játssza a temesvári színjátszás legidősebb színésznemzedékéhez tartozó Szabó Károly, a címszerepet pedig a rendező állandó munkatársa, a román nyelvű színházokon is otthonosan mozgó Balázs Attila.

A repertoár-színházi gyakorlathoz képest a Lorenzacciót megdöbbentően hosszú ideig készítették elő, de hogy milyen eredménnyel, bizonyítja a jeles magyarországi kritikus véleménye: „Az Istenkísértő Frunză Temesváron tizennégy hónapig próbálta Musset Lorenzaccióját. Az eredmény felemássága ellenére is grandiózus. /... / Demeter András (egyben színházigazgató) és Balázs Attila ritka dolgot művelnek: koreografált stílromantika, gesztikuság és verbális közlés, testbeszéd és vokalizás érzékeny egyensúlyt hoznak létre, egyfajta akrobatikus stilizációval. A játék kimódolt és mégis természetes, egyfajta balkáni görcsösség és latinus könnyedség lép házasságra, hogy kiküszkösse a meggyőző végeredményt, a költői színház magasfokú teatralizálását.” (Koltai Tamás - Élet és Irodalom, 1998. július 10.)

Az alaposan átdolgozott dráma és a mai közép-európai „posztmodern” életérzést közvetítő Lorenzaccio azonban áldozatokat is követel. Demeter András keserűen jegyezte meg a kisvárdai fesztivál sikere után, hogy ezzel a produkcióval „sikerült” megint Temesvár egyik régi hagyományát feléleszteniük. Nevezetesen, hogy a Csiky Gergely Színház mindig ugródeszka volt az ifjú színészek számára, akik jöttek, rengeteget dolgozhattak, nagy lehetőségeket kaptak, azután elmentek. Majd hosszú évek következtek, amikor egyáltalán nem jöttek ide fiatalok, immár öt éve viszont van egy csapat, ahonnan most bizony többen elszerződnek. Nem mondja ki, de a Lorenzaccio kemény próbaszakaszának következményeként. Mint ahogyan az eltávozott színészek legjobbjai hamarosan éppen a Frunzã-produkció miatt térnek vissza, és jönnek újabbak szintén az immár legendás előadás diadala nyomán. A szerepcserék pedig kifejezetten jót tettek az előadásnak, amely bemutatója óta sokszorosan felfrissült és még inkább beérett.

A korszakos temesvári előadás idáig a következő eredményekkel büszkélkedhetett: a társulat alapítás 45. évfordulóján, azaz 1998. május 17-én megtartott premierje után, júniusban a kisvárdai Határon Túli Magyar Színházak Fesztiválján az egyik legjobb közönségzavazatot elért produkció. Többen a magyarországi szakemberek közül még a nyáron különböző kategóriákba jelölik az évad legjobbjait jutalmazó Kritikusok Díjára. A Duna Televízió szeptemberben közönség előtt rögzíti az előadást, amelyet először október 25-én, a pest-budai magyar hivatásos színházi évfordulóján sugároz, és eddigi történetében először, az érdeklődésre való tekintettel, 1999. július 18-án megismételi. A temesváriak 1998 őszi Marosvásárhelyen vendégszerepelnek a Lorenzaccióval, másnap pedig a sepsiszentgyörgyi Teátrum Fesztiválján játsszák el. Decemberben Budapesten és Szegeden látható. A magyarországi turnét a Nemzeti Kulturális Alap és a Soros Alapítvány is támogatja, az utóbbi ráadásul a New York-i Központ kiemelt művészeti-kulturális programjának keretében. Az Új Színházban akkora az érdeklődés, hogy sokan állva nézik végig a közel négyórás előadást. Az ünneplés hőfoka is szokatlan a magyar fővárosban. A média figyelme ugyancsak jelentős, a vezető napilapok mindegyike részletesen foglalkozik a színházi eseménnyel, amely természetesen vitát kavart. Két szakdolgozat születik az előadásról Kolozsváron, illetve Budapesten, a marosvásárhelyi főiskolán pedig tananyag. A temesvári magyar Lorenzacciót 1999-ben a legjobb rendezésért járó díjra jelölik az UNITER-Gálán.

Októberben részt vesz a Klasszikus Színházak Fesztiválján, Aradon. 2000 júniusában Miskolcon, az elmúlt évadok legjobb magyar nyelvű előadásait felvonultató millenniumi Magyar Színházak Fesztiválján újra diadalt arat. Miskolcra a társulat Bukarestbe utazik, ahol 2000. június 20-án játszanak, hasonló fogadtatással. Több külföldi meghívást kap, de az utaztatási költségek miatt ezeket nem lehet keresztülvinni.

Az előadás sajtóvisszhangjából kiolvasható, hogy Demeter András Alessandro de Medici szerepében szintén kiemelkedőt alkotott. Pedig amióta direktor, színházigazgatókra nem túlságosan jellemző módon alig játszott jelentős szerepet. Most azonban megmutatta - ahogyan rövidesen a Temesvári Nemzeti Színházban, román nyelvű főszerepeiben is (mint Max Sherman Bent-jében 1999-ben, vagy 2000-ben Orlando-ként Shakespeare Ahogy tetszik-jében) -, hogy tanult szakmájának szintű mestere. Am hamarosan

gyakorlott hivatását ugyancsak tovább fejlesztheti: 1999-ben a Dijonban működő, Európa-hírű kereskedelmi főiskola színház- és kulturális menedzsment szakát végzi el. Ugyanebben az évben, 1999. november 27-én a temesvári magyar igazgatót Kemény János-díjjal tünteti ki az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület. Egy évvel korábban a Román Színházi Szövetségben már szenátor lett. (2002-ben újraválasztották)

A Lorenzaccio diadala és az egyéni sikerek ellenére a következő két évad nem mindenben alakul a tervezett módon. Például Mándy Iván regényéből adaptált Régi idők focija a tizedik kisvárdai fesztiválra készült a Szegedi Nemzeti színházzal koprodukcióban, s mindkét színház műsorára tűzte. Telihay Páter rendezése ugyanis eredetileg öt temesvári színészt foglalkoztatott, de mire az 1998/99-es évad elkezdődött, közülük Fazakas Géza „szegedi” lett, Mátyás Zsolt Imre és Giacomello Roberto Nagyváradra szerződött, Bandi András Zsolt ugyan félállásban ottmaradt, de a fő munkahelye Kolozsvár, ténylegesen egyedül Kocsárdi Levente a Csiky Gergely Színház tagja.

Ezután a stúdióban dr. Sándor István vezetésével megalakult a Színházbarátok Köre. (A jelenlegi magyar színház és a nézőtér közötti eszmecsere szorgalmazó társaság létrejöttének előzménye az a vita, amelyet Kié a Magyar Színház? címen még márciusban tartottak meg a Sakura bárban.) Délután a nagy hagyománnyá vált évadnyitó gongyűst követően, az előcsarnokban leleplezték Luigi Stefan Varga alkotását, a színház névadójának féldomborművét: egy és egyegyed százada éppen Csiky Gergely prologusával avatták fel a kőszínházat.

A rendező Victor Ioan Frunzã az alternatív játéktereket kedveli, így a nagysikerű esti premier helyszíne az egykori Ferences Rendház udvara lett. Itt mutatták be a tragikus végű francia színész-rendező-drámaíró, Raymond Cousse két monodramáját, amelyeknek mindegyike a halálról szól, s ekképp a két önálló darab összekötő kapocsa az Adriana Grand felújította gyászhintó lett. Az utazás gyászokcsin első részében „a disznóvá” változott Demeter András játszotta el a Sonkastratégiát, a szünetet követően pedig Balázs Attila a Gyerekszemmel-t. Az utóbbiért, továbbá a Lorenzaccióért, illetve román nyelvű színházi teljesítményeiért Balázs Attila pár héttel később átvehette a Criticai Lapok nevű budapesti szakfolyóirat Pályaszakasz-díját. Ő volt az első határon túli művész, aki ebben az elismerésben részesült. Pár hónap múlva ugyanez volt a helyzet a Soros Alapítvány budapesti központja által neki ítelt ösztöndíjjal. A harmincegy éves művészt az elmúlással szembesülő tizenhárom esztendő kamasz alakításáért a magyarországi kritikusok jó része a legjobb férfi színésznek járó díjra is felterjesztette.

A Criticai Lapok főszerkesztője, a jubileumi rendezvényen résztvevő Szűcs Katalin a másik, később beérő produkciót, a Sonkastratégiát így méltatta: "Kicsiny, szűkre szabott, a mozgását minduntalan korlátozó ólját úgy mutatja be, mint a szabadság birodalmát - és tényleg, mi más a szabadság, mint a korlátok felmérése! Ez a disznó végtelenül szabad, mert rengeteg korláthoz képes alkalmazkodni. Itt van mindjárt a meglehetősen behatárolt mozgástér és a szabad akarat viszonyának problematikája. Az ugyanis csak nézőpont kérdése, hogy a szándék, vagy a lehetőségek határozzák-e meg az ember (disznó) cselekedeteit. Az nem kétséges hogy a disznó - a kitűnő román rendező, Victor Ioan Frunzã rendezésében és Demeter András megszemélyesítésében a te-

mesvári (Csiky Gergely Színház) ég (isz)e alatt (mert szabad térre született az előadás) - emberségünk, ember létünk szatirája" (L. A Criticai lapok 2000/11-12. számában)

Az évad legnagyobb szakmai sikerének főszerepét Balázs Attila kapta, aki ismét mesterének rendezésében lépett színpadra. Victor Ioan Frunză ezúttal Ionescu A lecke című művét vitte színre. A decemberi bemutató februárban a „vendégségben Budapest” tavaszi idény-nyitója lesz, és a Krétakör Színház otthonában, a Thália Régi Stúdiójában vendégeskedő Csiky Gergely Színház iskolapadokba kényszerítette közönsége ezúttal sem csalódik. Frunză a temesvári műhely arculatát markánsan meghatározó színpadfilozófiája és formanyelve, a jó értelemben vett manierista stílus - azaz látvány és mélyebb tartalom, dráma és humor, kegyetlenség és szentimentalizmus, a végletek harmóniája - a pedagógia abszurditását szimbolizáló példázatban szintúgy nagyszerűen érvényesül. Balázs Attila a tanár szerepében ismét lebilincselő alakítást nyújt; ám semmivel sem marad el mögötte a Tanítványt megszemélyesítő Tokai Andrea, aki valójában ezzel a szereppel debütál Temesváron.

Ugyancsak méltó partnernek bizonyul a Marie-t főszereppé formáló Magyar Etelka, a német színművészeti főiskola elsőéves növendéke, akárcsak a végzős zeneakadémista Cári Tibor gyönyörű, melodramatikus zenéje.

A temesvári magyar színház iránt megmutakozó fokozott érdeklődést bizonyítja, hogy a közönség mindhárom előadáson zsúfolásig megtöltötte még az emeleti pótshékeket is. A nézők között olyan ismert színészeket fedezhetünk fel, mint Garas Dezső vagy Béres Ilona, a rendezők közül pedig például a darabot 1986-ban színre állító, európai híró Ascher Tamás jött el megnézni az újszerű Ionescu-értelmezést, amelyről Bóta Gábor - többek között - ezt írta a Magyar Hírlapban: A lecke előadásában is vannak éteri hangok. Megnyílnak az Adriana Grand által ter-

vezett festői komód ajtajai, fiókjai, s az ajtók, fiókok mögött gyermekrajzszerű tiszta világ képei sorjáz-
nak, miközben ezeken a képeken keresztül látjuk Cári Tibort, amint zongorázik és Porumb Romanát, amint földöntúli hangokat hallatva hegedül. Ez a világ életkontrasztot alkot Ionescu művének közegével. Ez a kép már-már giccsbe hajlik, mégsem az, mesterien markol a lelkünkbe, ahogy az egész tanóra teszi. Ritka egységbe simul színészi játék, rendezés, díszlet, jelmez és darab. Kitorolhatetlen nyomokat hagy a padokba kényszerített „nebulókban” (L. Végzetes Szenvedélyek az Iskolapadban a 2002. március 5-i számban.)

A lecke, illetve a Cousse-monodrámák díszleteiért április 8-án, a Bukaresti Nemzeti Színházban rendezett UNITER-Gálán Adriana Grand vehette át a Román Színházi sSzövetség legjobb scenográfiáért járó díját. A kisvárdai határon Túli Magyar Színházak XIV. Fesztiválján a szakmai zsűri elnöke, a színész-rendező Fodor Tamás nyilvánosság előtt kedvencének nevezte a Frunză rendezte A leckét, s az előadás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma díjat nyerte el, Balázs Attila a legjobb férfialakításért járó díjat, Tokai Andrea pedig különdíjat kapott. Ősszel „az év legjobb temesvári előadása” részt vesz a Román Dráma Fesztiválján, és beválogatják a bukaresti Caragiale Fesztiválra is.

(Darvay Nagy Adrienne írásai az 50. évforduló köztöltő Állandóban változókonnyan kötetből származnak.)

UJJ JÁNOS

Az Aradi Kamaraszínház

Az aradi színjátszás történetét Fekete Réka, a Szövétnek c. aradi kulturális folyóirat 2008. októberi számában közölt értékelőjében frappánsan, igen találóan úgy foglalta össze, hogy „Meggzúnt, újjászületett, aztán megint meggzúnt. Most pedig van!” Mármint aradi magyar színház. Bár a megállapítás igaz, valószínűleg egy avatott színháztörténész hevesen tiltakozna egy ilyen rövid história ellen, mert az aradi színjátszás több mint másfélszáz éves hagyományra tekinthet vissza. Lássuk csak!

Váli Béla az 1889-ben Budapesten kiadott Az aradi színészet története c. úttörő munkájában összefoglalta a Maros menti város színjátszásának első századát. A 18. század végi vándortruppok fellépésétől és a diákszínháztól egészen a hivatásos színtársulat alakulásáig, az új színházépület felépítéséig. Abba még nem kerülhetett be a színház legvirágzóbb korszaka, az 1902-1919 közötti időszak, amikor a teátrum Nemzeti Színház rangot nyert, külön prózai és külön operai részleget működtetett,

több mint 40 bemutatót tartott évente. Az Aradról elszármazott, az egyetemes magyar színészet történetében is jelentős szerepet játszó színészekről, rendezőkről akár külön könyvet is lehetne írni, többen közülük a fővárosi színházakban futottak be jelentős karriert, hogy csak Fáy Szeréna, Gál Gyula, Helvey Laura, Inke László, Jávor Pál, Mály Gerő, Medgyaszay Vilma, Rajnai Gábor nevét említsük.

Váli Béla munkáját most folytatja kedves barátom, Piroska Katalin. Remélhetően belátható időn belül kiadói is akad arra a műre, amely teljessé tethetné az aradi magyar teátrum történetét 1948-ig. Amint már sokszor megírták, 1948 volt az ominózus év, amikor a hatalmat átvevő kommunista kormányzat egyetlen tollvonással megszüntette a magyar társulatot avval az ürüggyel, hogy repertoárja nem felel meg az új, szocialista ideológiának, bár éppen az új kormányzat igényének kielégítésére iktatták repertoárba Asztalos István Fekete macska c. darabját. (A román színház is hasonló, többségében zenés darabokat játszott, még a rendezők is szinte ugyanazok voltak, annak működését viszont engedélyezték!)

Az ötvenes évek közepéig a hatóságok a magyar színház újraindításával áltatták a város magyar lakosságát, annak elodázását a színházépület elhúzódo renoválásával magyarázták. Az újraindulás reményében nem szerződött egyetlen színházhoz sem a társulat korábbi vezető színészei közül Rappert Dódi (később mégis Temesvárra került), Dóka János, Bíró Jenő, Benkő György, Buda József, Ács Irén, hogy csak néhányat említsünk a Jódi Károly vezette népes társulattól. Az ötvenes évek második felétől a Temesváron alakult társulat, valamint a Nagyvárad Szigligeti Színház többé-kevésbé rendszeres vendégjátéka jelentette az aradiak számára az anyanyelvű színházat.

Az aradi színház egykori népes és lelkes pártolói gardájából talán a legoptimistább sem remélte, hogy a Maros partján valaha ismét magyar színtársulat működhet. Mert a város magyar lakossága az utóbbi évtizedekben erősen megfogyatkozott, s mert a fiataltságot nem a színház szeretetére nevelték. A múlt század nyolcvanas éveitől az Aradot korábban ellátó

Apácapác

színházak is egyre ritkábban vendégszerepeltek itt, a kiszállások egyre növekvő anyagi költségei alig, vagy egyáltalán nem térültek meg. Most ne firtassuk, miért. Ebbe egyaránt közrejátszott a gyenge közönségszervezés, a felülről a színházakra kényszerített repertoár, no meg a közönség érdektelensége is.

Az 1989-es változásokat követően a 90-es évek végén Böszörményi Zoltán aradi vállalkozó jelentős támogatásával, az általa felépített új teremben megalakult egy kamaratársulat, amely három produkcióval rukkolt a közönség elé, majd egyetlen évadot követően feloszlott. S most, majd egy évtizeddel az akkori kísérlet után ismét létezik színház Aradon.

Az Aradi Kamaraszínház 2007 őszén alakult. Alapítója, lelkes szervezője Tapasztó Ernő, két kiegészítővel, Gujdár Gabriellával és Fekete Rékával. Az a szervezők számára is nyilvánvaló volt, hogy a jelenlegi szűkös körülmények között állandó társulatot szervezni szinte lehetetlenség, annak sem anyagi, sem emberi feltételei nincsenek meg. Még akkor sem, ha az ország színházaiban fél tucat aradi származású, kötődésű színész tevékenykedik. Ezért választották a befogadó színház státusát (mint Budapesten a Thália), helyszínként pedig az Aradi Báb-színházat, amely a maga közel kétszáz férőhelyével ideális helyszínt biztosít a kamara-előadásoknak. (Hozzáteszem, a Ioan Slavici Színház rendelkezik ugyan egy kamarateremmel, de még csak fel sem ajánlotta az esetleges magyar társulatnak!) A színház támogatására megnyertek intézményeket, alapítványt, a médiát.

Lenne az első évad! Azt hiszem, nem nagyképűség állítani: a várt sikerrel. A helyek túlnyomó többségét bérletesek vásárolták meg szinte órák alatt, olykor a beállított pótszékek mellett is álltak érdeklődők. (Színházi zsargonban: még a csilláron is lógtak nézők.) S manapság az aradi magyar színházkedvelők nem kis büszkeséggel mondogatják: több előadást láttak, mint bármely állandó színházzal rendelkező romániai vagy anyaországi város színházlátogatója. A bukarestieket, budapestieket is beleértve! Az első évad 22 kamaraszínház-as előadása, hozzáadva a temesvári Csiky Gergely társulat állandó, valamint a nagyvárad Szigligeti Társulata

Szomorú vasárnap

Hernádi Judit

(sajnálatosan) egyre ritkuló vendégszerepléseit, olyan bő választékot teremtett a Maros partján, amelyre a legvérmesebb színházszeretők sem számítottak.

A kamaraszínház sikeres előadásainak egyszerű felsorolását is fárasztó lenne az olvasónak tálalni. Másfél évad alatt mintegy harminc előadást láthattak a nézők. Volt közöttük klasszikus prózai mű (Tolnai Klári 1930, Mikszáth Kálmán különös házasságai, Virágot Algernonnak), zenés darab (A pincér dalai, Mjúzikell, Piaf két arca, Több, mint koncert, Apáca pác), kabaré (Búcsúkoncert 1, Nézőművészeti főiskola, Svejk vagyok, Válogatás műsor a L'art pour l'art társulattól, Szomorú vasárnap). A pódiumon másfél évadban olyan neves anyaországi színészek léptek az aradi közönség elé, mint Hernádi Judit, Mikó István, Kautzky Armand, Mácsai Pál, Eszenyi Enikő, de láthattunk szegedi, pécsi, budapesti, békéscsabai kistársulatok kamaraelőadásaiából is. A hazai társulatok közül a csíkiak, kolozsváriak, marosvásárhelyiek, nagyváradiai, temesváriak mutatják be egy vagy több sikeres produkciójukat.

És egy saját előadással is jelentkezett a Kamaraszínház: Alina Nelega Rudolf Hess tízparancsolata című darabját Móra Sági Annamária avatott fordításában a szegedi Harsányi Attila játszotta. A Tapasztó Ernő rendezte előadás megérdemelné, hogy külön is foglalkozzunk vele, hiszen osztatlan sikert aratott a közönség soraiban, de a kritikusok is pozitívan értékelték a produkciót. Ez pedig manapság ritkaság, hiszen legtöbbször a kritikusok és a nézők véleménye homlokegyenest eltér. (Nem véletlenül mondogatták még annak idején, az „átkosban”: az a premier-előadás, amelyet Szócs István avatott kritikájában lehúz, kasszasiker lesz a színház számára!)

Idézetek a Kamaraszínház saját produkciójáról közölt néhány kritikából.

„Félelmetes, megrázó élmény... S fekete-fehér háttérrel előtt, fekete és fehér tárgyakkal körülvéve, ahol a piros tál és a vörös ló hús látványa szinte sérti, sokkolja az érzékeket. A színészi játék sokszínűségét a legteljesebb egyszerűség ellenpontoszza.” (Török Ákos, Criticai lapok)

„Az eredmény megdöbbentő: pár percre ott áll előttünk maga a Führer, a minden férfiban lappangó Hitler... Tapasztó és Harsányi előadása, az anyagi adottságokból következően is, mindenben, ami kül-

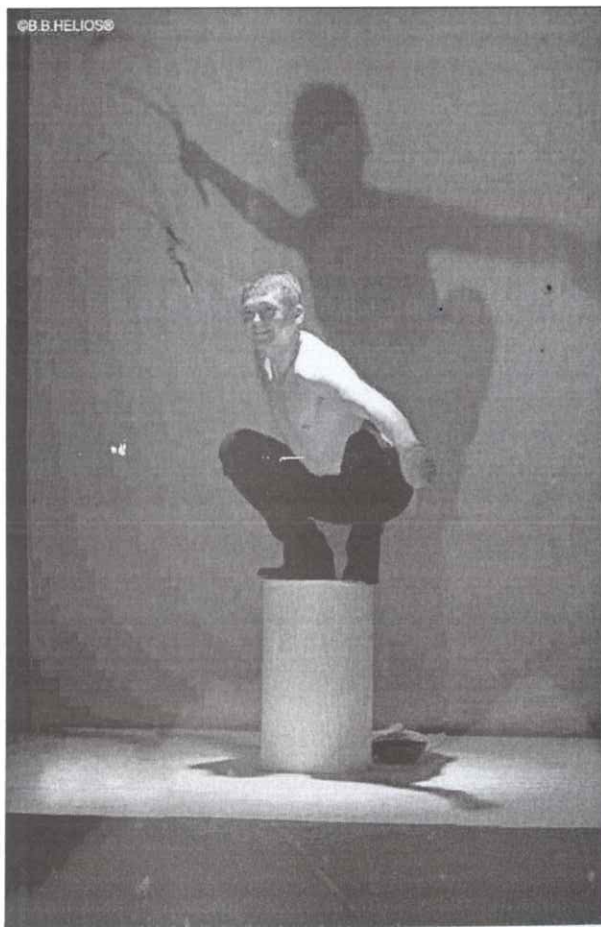
sőség, minimalista - díszlet, jelmez, hang- és fény -, de maximalista a színház belső, valójában megfoghatatlan és mégis kikerülhetetlen követelményével: mutass meg magamnak, hogy tisztán láthassalak.” (Nótáros Lajos, színházportál. eu)

„A dráma csúcspontján, mikor elhangzik a tizedik parancsolat is, és mikor már azt hiszi a néző, hogy mindez fokozhatatlan, hogy nincs többé szó, ami elhangozhat, Hess egy utolsó, emberi-állati áriával-üvöltéssel vágja el monológját, lép ki az életből, a bűnösség-ártatlanság-örület feloldhatatlanságából.”

„... ha én oszthatnám a díjakat, Harsányi Attila kapná az egyiket, minimális díszlet között olyan megragadó erővel rángat bele a saját örültségébe - vagy Rudolf Hess örültségébe, mert Rudolf Hessé válik -, hogy úgy érezzük, végleg beleragadunk a teljesen szürreális és zavarodott elméjű világába.”

(Nyemcsók Éva Eső, Thealter Fesztivál, Szeged)

A lényegét ismét Fekete Réka szavaival tolmácsolom: „Aradot számon tartják, mint színházzal bíró várost. Még egy várost, ahol színházat csinálnak.” Megállapításából csupán két szót hiányolok: azt, hogy Aradot 60 év után ismét számon tartják, mint magyar színházzal bíró várost. Ez olyan szívmelegítő érzés az aradi magyarok számára. Csak sokáig kitartson a szervezők lelkesedése, no meg az anyagi támogatás. Mert színházszerető magyar közönség azért még akad!

Hess tízparancsolata

Kritikatöredékek az 55. évad előadásairól

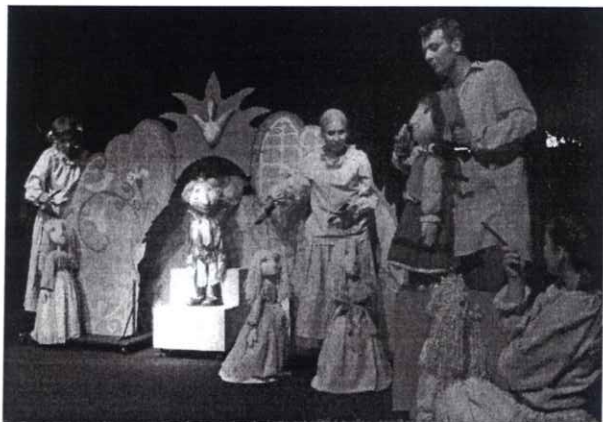
Gyöngyharmat Jánossal az örök szerelem világában

Lábadi Éva, rendező

Laza-Lihor Éva bábjai nem valódi marionettek, hanem mindegyikük mögött ott látható a színész. A gyermekek képzeletét nem az foglalkoztatja, mitől szól, mozog, él a bábu, hanem az egyszerű ruhájú színész és a gazdag fantáziával meseivé alakított báb egységét kell újratehermentie, hogy meglassa a mesehóst. Ettől a félelmetes bábok sosem válnak ijesztő szörnyekké, hanem emberek maradnak, a kedves és rokonszenves bábukat pedig a mesebeli szépség ragyogása veszi körül. Erre a kreatív befo-

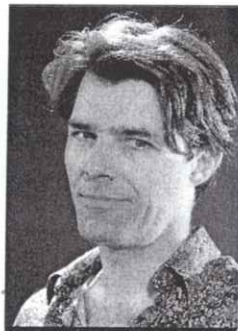
gadásra fokozottan szükség van, hiszen egy-egy színész több bábót is mozgat, vagy több figurát jelenít meg, de ezt oly hitelesen teszik, hogy ez sosem szúr szemet. Lábadi Éva rendezőnek maradéktalanul sikerült megteremtenie báb és színész színpadi jelen-

létének összhangját. A színészek közül csak Szilágyi Olga és Tar Mónika jártas Lábadi Éva mesebeli bábvilágában, hiszen a rendező eddigi előadásáiban is játszottak már. Kitűnően s feltűnő ügyességgel jelenítették meg a tündéreket, s Tar Mónika igazán varázslatos volt a katonákat szövő Pókasszony szerepében. Remekül játszotta hármass szerepét Mátray László és a címszereplőt alakító Kocsárdi Levente, vonzó és bájos volt Tankó Erika és Lőrincz Rita Világ Szép Erzsébet illetve az anyakirályné szerepében. Most láthatta először a közönség a bábművész-hallgató Bonczidai Dezsőt s a társulat új tagjaként bemutatkozó Szilágyi Agotát, aki a fűzfa tündéréként bizonyította be, jól ért a mesék és a közös játék nyelvén.

De mi lett a nővel?

A két hatalmas tükör jó megoldás, s amikor meglátjuk bennük a hívogató nő tükörképét csak ámulunk. Mert Mátyás Zsolt rendezésében Kiss Csaba elképzelésével ellentétben a nő, a gyönyörű Irina Bikulina testet ölt. Nem csak valami utolérhetetlen, megfoghatatlan, örök útrakelésre biztató álomkép, hanem valóságos, és mégis légies, szépséges és elérhetően vélhetően csábító. Magyar Etelka kelti életre izgalmasan és nagyszerűen. Hogy mennyire fontos a nő, hogy ennek a megjelenített világnak központja, sugallja a színpad-

Mátyás Zsolt Imre, rendező

kép is (a díszlet- és jelmeztervező Ianis Vasilatos), hiszen az előcsarnokbeli pihenőt követően bejutunk a stúdióterembe, ahol a színteret Irina vörös estélyi ruhája uralja, s a világot rejtő/jelentő szoknya csak akkor nyílik meg, amikor az erkélyszerű magaslaton a hihetetlen körülmények összecsapásaképpen a bögötokban menedéket lelt ruhátlan szépség megjelenik.(...) A mozgás betölti történettervező szerepét. Az orvosért jött szerelmes fiatalember kocsijának száguldása megelevenedik, az utazóláda, a kottatartó szemünk előtt válik a rohanás eszközévé, hogy kiderüljön, minden felesleges, hiszen a kislányt gyászoló orvos (Kiss Attila) hivatástudata, a szerető aggodalma, a kocsis tanácsalansága mind felesleges, mert a nő, akiért minden történik, már messzejár. Az anekdotaszerű vonat-jelenet, mindenképpen az előadás egyik csúcsa. Mindhárom színész tökéletesen ragadja meg a figurát, minden mozdulat a helyén van, s a gőzmozdony vontatta szerelvény hangjait a történetekbe beépítő utánzás a komikum magasiskolája. Kitűnően játssza a részeg nőszoftetó színészt,

"DE MI LETT A NŐVEL?"

FOTÓ-SAROSI VALENTINA

Babcsinszki Kiss Attila, bár a nevetése nem mindig meggyőző, remekel a pantomimeseket is irigylésre készítő Bandi András Jura szerepében. Aszalos Géza jól kidolgozott, hiteles figurákat kelt életre, egy-egy jól kitalált mozdulattal, kellékekkel jelzi, hogy parasztot vagy bankárt alakít-e. Jó volt fogfájós betegként, de kétségtelenül a legizgalmasabbat nő halálhírét közvetítő öregként játszotta, s a helyzet kétösségét, a tragikomikumot maradéktalanul közvetítette helyén volt minden hangsúly, az öregesre torzított hang, s minden mozdulat.

Sörgyári capriccio

A Csiky Gergely Színház stúdiótermében az elképzelések korlátaitól megszabadult más, eltérés, különbözőzés varázsát élhettem meg. Mert ki képzelte volna el olyannak Hrabal Mariskáját, mint azt Szilágyi Ágota láttatta velünk? Én biztosan nem, de ezentúl ilyenek látom majd. Ődesége, törekenysége, amely eddig nem volt ennek a szerepnek lényeges, sajátos meghatározója, az életrealitással és természetességgel párosulva egyedi élménnyé tette a jól felépített, hiteles alakítást. (...) Bár nem veheti fel a versenyt a filmbeli szabadságszimbólummá vált kémenyjelenettel, igazán illúziókeltő annak a stúdiótermi mása is. A legnagyobb mégis a kerékpározás meg-megismétlődő árnyjelenete, amikor a szabadság lendülete magával ragad nézőt és színészt egyaránt. Felejthetetlen látvány, amint Mariska kezében a rövidítési hóbortnak áldozatul esett egykori hajfonatával perdül, forog és magyaráz.

A Rémségek kicsiny boltja-ban azonban (s ez az igazi rendezői bravúr) jelen van az amerikai

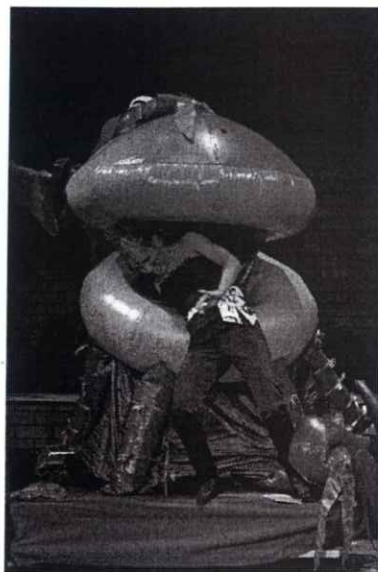

Vas-Zoltán Iván,
rendező

(amelyre külsőségeiben és félelmetességében a miénk is egyre inkább hasonlít) világ teljessége. A négy kitűnően táncoló és éneklő színész, (Borbély Emília, Magyar Etelka, Szilágyi Ágota, Tokai Andrea) hol a virágbolt környékén élő, nevetlen de biztos értékrenddel bíró lányok, hol a főszereplők álmainak gyönyörű látomásai, hol az emberevő virág rítusának elegáns tanúi. S mindez váltakozik, rendben, érthetően, szabályszerűen, és mégis váratlanul. Ők négyen egy amerikai musical hatalmas tánckarának szerepét játsszák, remekül, nevetetőn, néha hihetetlennek tűnik, hogy ilyen gyors változásokra képesek. S nincsenek egyedül, hiszen a többiek, akik hol a lerobbant környék kábítószeresei, hol a pénzzel mit sem törődő gazdagok, vagy a mindennapjainkat irányító médiasztárok, hol egy-egy bravúros szerepben tűnnek fel, mint Blénessy Enikő, a szadista orvos nem kevésbé szadista asszisztenseként (...)

(...) Audreyt, Tar Mónika játssza, remekül, ő a fogyasztói társadalom ideális nőalakja, képtelen szabadulni a szadista, kábítószeres, tekintélymániás

fogorvoshoz fűződő egyre veszélyesebbé váló kapcsolatából, (akit Kiss Attila alakít irgalmatlanul jól, nemcsak a motorjának és motoros szerkójának szól a nyíltszíni taps, hanem annak az erőnek, amellyel a gonoszt megtestesíti). Audrey álma a márkás kenyéripirító, olyan mai háziboldogság-álmom, mint régen a falvédők, ettől persze kedvessege, butasága, szépsége nem lesz kevésbé rokonszenves, bár már első megjelenésétől tudjuk, hogy ő az ideális áldozat. (...)

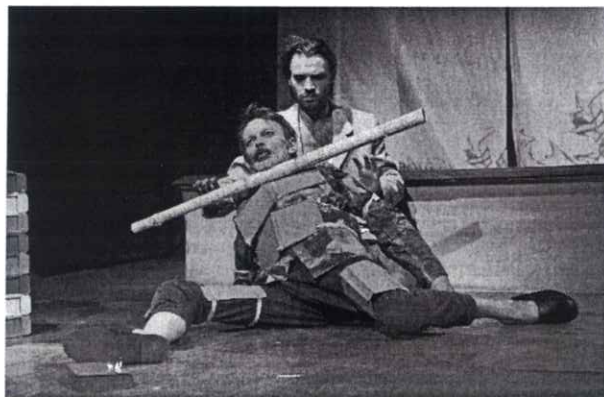

Don Quijote

Egyetlen jelenetben érezhető a színház varázsa: a gályarabok megjelenésekor. A hatalom metaforája jól értelmezhető, minden elem a helyén van: kitűnően játszik Tankó Erika, szépsége éles ellentétben áll kegyetlen és cinikus rabtartó lelkületével, óriási, kardszerű ráspolyával, egykedvűen reszelgeti körmét, s néha lecsap vele. Grotzesk és tökéletes képe ez a mindenkori embertelenségnek. Hasonlóan remek a gályarabok ruháján díszítő elemként elhelyezett számok összevisszasága, kitűnő a kerítőnő szerepében Borbély Emília, az értékek viszonylagosságát, a jó és a rossz, alantas és magasatos állandó ütközését a hidalgó fegyveréhez nyúló kéz mozdulatának obszcenitása villantja fel, ebben a

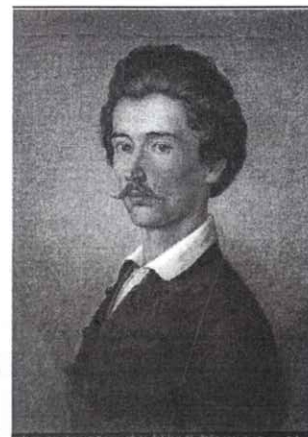
Vadas László, rendező

jelenetben a sok kis szerepet alakító színészek mindegyike kitűnő, Mátray László, Higyed Imre, Bonczidai Dezső, mindegyikük a tévelygő ember egy-egy típusát hitelesen közvetíti, oldódik a közönyűnk. Don Quijote megszanja őket, s a szabadság igaz híveként, meg is szabadítja őket, s mint Caliban, ők is jövőkük ellen fordulnak.

PETŐFI SÁNDOR

Levél egy színész barátomhoz

Jut még eszedbe a fiú? kivel
Együtt cepelted a vándorbotot,
Mely koldusbotnak is beillenek,
Midőn a sorsnak fényes kedve nincs;
És ez nem éppen olyan ritkaság
Színészre nézve, mint boldogtalan
Magyar hazánkban a hű honfigond. -
Lásd, én reátok még emlékezem,
És elfeledni nem fogom soha
A jót s rosszat, mely ott közöttetek
Múlt napjaimnak osztályrésze volt.
Előttem áll a délután, midőn
A színészetbe beavattatám.
(...)
Az ajtót ekkor megnyitá egy úr;
Volt bennem annyi emberismeret,
Ráfoghatnom, hogy nem más, mint színész.
Fején kalapja nagybecsű vala,
Mert Elizéus prófétával az
Rokonságban volt... tudniillik: kopasz.
Kabátja új, a nadrág régi rongy,
És lábát csizma helyett cipő födé,
Alkalmasint amelyben szerepelt.
"Thalia papja?" kérdém. - "Az vagyok;
Talán ön is?" - "Még eddig nem." - "Tehát
Jövőben? fölség..." - "Azt sem mondhatom."
Vágtam szavába; ámde ő rohant,
S vezette gyorsan az igazgatót.
Fehér köpenyben az igazgató
Jött üdvözölni engem nyájasan:
"Isten hozá önt, tisztelt honfitárs!
Lesz hát szerencsénk önhez, édes úr?
Imádja úgy a művészetet?
Ah, jóbarátom, isteni is az!
S önnek szeméből olvasom ki, hogy
Színészetünknek egykor hőse lesz,

És kürtölendik bámult nagy nevét
A két hazának minden ajkai...
(...)
Másnap fölléptem a Peleskei
Notáriusban. Hősleg működém
Három szerepben, minthogy összesen
A társaságnak csak hat tagja volt. -
Egy ideig csak elvalék velök;
Faluzgatánk jó- s balszerencse közt.
De a barátság végre megszakadt,
Mert én utáltam a nyegléskedést,
A sok "utószor"-t, a görögtüzet,
S tudj' a manó, mily csábításokat.
A társaság is végre széteszolt
Egymást érő bel- s külviszály miatt;
S én újra jártam széles e hazát,
Mígnem keblébe vett más társaság.
Mít ottan, itt is azt tapasztalám,
S tapasztalásom nem volt olyatén,
Mely kedvre hozta volna lelkemet.
Kenyért keresni színészek leszünk,
Nem a művészet szent szerelmiből,
S haladni nincsen semmi ösztönünk.
"Pártolj, közönség, és majd haladunk,"
Mond a színész: és az meg így felel:
"Haladjatok, majd aztán pártolunk;"
És végre mind a kettő elmarad.
Nem is hiszem, hogy a színészetet
Becsülni fogják, míg ez befogad
Minden bitangot, gaz sehonnait,
Kik a világnak söpredékei,
S itten keresnek biztos menhelyet.
Barátom, ez fájt énnekem s neked,
Ez keserítte minket annyira.
Az isten adja, hogy minél előbb
Akképpen álljon színművészetünk,
Amint valóban kéne állnia.

PETŐFI SÁNDOR

Színészdal

Minden művészetek
Fején a korona:
A mi művészetünk,
Ellen ki mondana?
Mi szép, mi szép, mi szép
A mi föladatunk!
Legyünk büszkék reá,
Hogy színészek vagyunk.

Csak árny, amit teremt
A költőképzelet;
Mi adjuk meg neki
A lelket, élelet.

Mi szép, mi szép, mi szép
A mi föladatunk!
Legyünk büszkék reá,
Hogy színészek vagyunk.

Miénk a hatalom
Az emberszív felett:
Idézni egyaránt
Mosolyt vagy könnyeket.
Mi szép, mi szép, mi szép
A mi föladatunk!
Legyünk büszkék reá,
Hogy színészek vagyunk.

Apostolok vagyunk
Az erkölcs mezején.
Apostoli szavunk
Téged kiált: erény!
Mi szép, mi szép, mi szép
A mi föladatunk!
Legyünk büszkék reá,
Hogy színészek vagyunk.

De amit színpadon
A népnek hirdetünk,
Ne hazudtolja meg
A cselekedetünk.
Ha meg nem tesszük azt,
Ami föladatunk:
Akkor gyalázat ránk,
Színészek nem vagyunk!

KRÚDY GYULA

A vörös postakocsi

(részlet)

A régi városligeti színikör fából volt, s Feld Zsigmond sem szerette színháznak nevezni intézetét akkoriban. Színikör volt a neve a bódénak, nyáron estenden nyitva voltak az ablakok, és a környék népe csoportba verődve hallgatta a nagy fák alatt a csengő színházi muzsikát.

Szép világ volt itt. Bizonyára sokan gondolunk meghatottsággal a ligeti arénára, ifjúságunkra, egy elmerült, szép szigetre, amely nyomtalanul eltűnt a tengerben. A forradalmár ifjú hírlapírók, akik már Sardou-ra, Dumas-ra és Csiky Gergelyre esküdtek a színjátszás terén, nyaranta Feld színikörében vagy az intézet környékén adtak találkát. A komolyabb ifjúság, aki klerikális vagy konzervatív lapoknál ette a „publicisztika sótalán kenyerét”, többnyire Budára járt, és az ottani operetténekesnőnek színeit viselte. Bárdos kisasszony tarlatán szoknyácskája a gellérthegy alagúton túl, igen erős mozzalomra adott alkalmat, míg a zömök Németh úr a tenort fújta, hogy a budai polgárkisasszonyok róla álmodjanak. Hadrik úrnő a drámában képviselte a modern irányzatot, szép, szomorú szemét állandóan a bejáróra függesztve, hogy tán belép a kövér „doktor úr”, s megírja másnapra megváltó cikkét. Fái Flóra kisasszony mint egy meleg, pufók amorettek kagylóajkáról elgördülő kacagás és rózsaszínű jókedv ugrott a színpadra nagyszerű trikójában, a gimnáziumi ifjúság sápadtan jött elő a második és harmadik felvonás között a Horváth-kert bokraiból. Krecsányi ősz hajával ünnepelesen, finomkodva, megindultan időzött az előcsarnokban, mint egy régi londoni színmű-

vész, aki még Anna királynő udvarában játszotta Shakespeare-t. (...)

Tótágast álló, bohó francia operettek és burleszk, idegbénítóan ostoba, de víg s ifjúságunkat mulattató komédiák váltották ki a tetszést a padsorokból. Sziklai C. női ruhában táncolt, és a színésznők, ifjú, rózsaszínű, piszén mosolygó kis báránycsók szűk nadrágocskát szerettek a színpadra öltetni, akár volt erre ok, akár nem. Az udvaron cigarettafüst és narancsillat. A kámea arcú Feld Irén a szent papnők hosszú lépteivel sietett át a tájon. A dráma most messze költözött, s az esős évszak beállta előtt nem lehet Nórában játszani. Az aréna eresze alatt korán májusban elhelyezkedtek a párok, az ifjú hírlapíró urak télire kőszínházba való szerződést ígértek a leánykáknak, akik még csak tegnap lépték át egy házmesterlakás küszöbét, vagy a ligeti fák alól jöttek, hol vizet vagy virágot árultak poros vasárnapi esteiken, s talán akkor szerettek először. (...)

Az ifjú hírlapírói kar ez idő tájt ilyen dolgokkal mulattatta magát. A redakcióban az évszakok változása szerint Küry Klárit vagy a lengye nyári esték vidéki csalóányait volt szokás imádni. Az oxfordi diáknak színes szalagot varrnak a sipkájára, midőn az egyetemre beiratkozik, amely származását, rangját jelöli. A pesti hírlapíró akkor tette le a vizsgát, midőn istenítéletet tartott lapjában a gyönyörű Klári mellett vagy ellen. Jelvényt kapott, és Béli doktor meglepéssel számlálhatta meg hadait a népszínházi forró esteiken. Sokan voltak. Budavárt is bevették volna. Ha kisebb is volt a csapat, amely Hegyi

Aranka asszony trilláit számon tartotta, szentebb lelkesedéssel végezte a szolgálatot. Az őrcsapat vezére a nagyszerű Ágai Béla volt, aki azóta, hajh, talán színházban sem volt! Istenem, hová lettetek, virágkerekék, esők és csaták! Szent rajongások, hitek, vallások. Buddhát elegen tisztelik Indiában, de Kürty még többen imádják. A színpadra lép, és mosolyá, amely új és varázslatos, meleg vérhullámként áramlik át a nézőtér kopottas foteljei között.

A telet fölváltotta a nyár és K. C.-t a liget s a budai oldal pacsírtái. A tótfalusi nyár megtizedelte, hatalmasan megritkította a népszínházi falanxot, még Satanello is színt cserélt, pedig már feltette magában, hogy operettet ír a Népszínháznak. Bródy Sándor fiákere gyakran állongott a Politikus csizmadiá

előtt, a temesvári társulat hölgyei elszántan itták az ingerlő bőlét, hisz a Nemzetiben sem játszott senki. A „szőke csoda” sem. Tímár Szaniszló pepita nadrágban járt, és a világos színű Lavalliere-nyakkendőt pártfogolta. Schmittely József éjszakánként, lapzárta után arról ábrándozott, hogyan lehetne a Pesti Hírlap szerkesztői asztala mellől egy langyos este Budára illanni, és a híres Fái kisasszonyt megszemlélni, hisz naponta háborút kell viselnie miatta a szerkesztőség felével, a vezércikk s tárca mind a rózsaszínű Flóráról zengene... A zseniális Beöthy László még csak egyszerű udvarló (de félelmetes szerkesztő) az öltözők között, ahol a színházi tűzoltó aszkéta barát nyugalmával tartja kezét a vízcsapon.

JUHÁSZ GYULA

A színpad délután

Királyi trón, mellette koldusbot,
A bot virágos és a trón kopott.

Az előtérben méla palota,
A balfenéken vérpad, kaloda.

Fönn a magasban függőkert virul,
Merengő tenger látszik messzi, túl.

Oly néma minden, mint a temetők,
Föltámadásra várnak csendben ők.

Mert jó az est, a csillár fölragyog,
Kigyúlnak a rivalda csillagok,

Fanfárok zengnek és üstdob recseg:
Tragédiába indul a sereg,

A taps viharja mennydörög, robog...
...Most kávéházban még az aktorok.

WEÖRES SÁNDOR

Vers a színházról

Amikor a függöny
felgördül,
a térben az ember
eltörpül,
figyelmes nézések
több száza
behatol a színpad
odvába.

Ott benn tünemények
suhognak,
lámpás éjszakában
ragyognak,
a színek fémessé
szépülnek,
szavakból paloták
épülnek.

Nem szűnik a játék
vonzása,
távozóban nézünk
egymásra:
mert egymásban látjuk
a jámbort,
aki a játékban király volt.

(A rovatot szerkesztette Sütő Egeressy Zsuzsa)

Portrévázlatok

Fábián Ferenc

Halálának első évfordulóján, 1979-ben, a temesvári színjátszás nagy személyiségére emlékeztek barátai, pályatársai.

Non omnis moriar! Igen, a színész soha nem hal meg egészen. Habár a színpadon sokszor játszik a halállal, az igazi színész, a valódi, a biztos halál - a „mortus certus” - után is tovább él. Ilyen igazi nagy színész volt Fábián Ferenc, akit a bizonytalan lét után ennyire korán ragadt el közülünk a biztos halál. Azonban nem halt

meg egészen - non omnis moriar - mert tovább él ő szívünkben, lelkünkben, mert a színész Fábián Ferenc - egyik kedvenc szerepének szavait parafrázálva - sohasem a színházból élt hanem a színházért, sohasem a közönségből, hanem a közönségért. De talán nem is csak egyszerűen élt, hanem izzással égett, lángolt, mint egy fáklya, lángra gyújtva másokat is. Talán ez a tűz égette el olyan fiatalon a romániai magyar színpad egyik legnagyobb drámai tehetségét a XX-ik század utolsó negyedében.

Nem véletlenül utaltam egyik legkedvesebb szerepére - Bolyai Jánosra - amelyben hón szeretett szülőföldje nagy matematikusának tragikus és varázslatos alakját elevenítette meg döbbenetes drámai erővel. Kocsis István Bolyaijával mintha a saját művészi hitvallását fogalmazta volna meg ekképpen: „Válaszd mindig a legnehezebbet”, mert Fábián Ferenc mindig azt választotta, mindig, mindaddig, míg ez el nem apasztotta erőit, el nem pusztította őt.

Nagy volt a veszteségünk s még annál is nagyobb, ha arra gondolunk, hogy nemzetiségi színjátszásunkban, de főleg a temesvári magyar színpadon olyan űrt hagyott maga után, hogy egyelőre nem látjuk, ki tudná pótolni Őt. Ilyen értelemben rá is ille- nek Börne sorai:

„Meghalt egy férfi, és a század le fogja hunyni pilláit, mielőtt hasonló nagyságot látott volna.”

Toró Tibor

Színházteremtő nekibuzdulásunk elején voltunk, amikor együttesünkben megjelent a fiatal Fábián Ferenc, vállalva kicsi világunkat: itt kellett álmainak és nemes törekvéseinek valósággá válnia.

Már első találkozásunkkor megéreztem benne annak a szent lángolásnak a tüzét, amely egész pályáján nem szűnt meg benne lobogni (Lovinescu Estéli vendég c. darabjában játszotta a Vendéget) nyilvánvaló volt, hogy alakításaiban a szerep megközelítésével hitelesítette alakításait. Ezzel a módszerrel érte el első nagy sikerét Mateiként Lerombolt fellegvárában és a továbbiakat szaporodó sikereinek sorában a kegyetlen Izquierdo-tól Csehov komplex, lírai finomságokkal teli figurájáig. Keményen dolgozott minden egyes szerep megvalósításán. Sikeres színészként is megmaradt örök elégedetlennek. „Igen, igen, jó, de még nem az igazi” - volt szokása mondanivaló. Előadásról, előadásra, egyre nagyobb átéléssel csiszolgatta szerepeit. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy azon kevesek közé tartozott, akik minden előadás előtt izgatottan sétálnak fel-alá és már a függöny felmenetele előtt igyekeznek beleélni magukat a szerep-követelte helyzetekbe és lelki folyamatokba.

A hivatalnokszínészekre jellemző külsőségek, sallangok és hatásvadászó fogások helyett az aprólékos, mives megmunkálást vállalta. Szenvedélyesen kereste-kutatta az eljátszott alakok lelki mozgó-rugóit, és mindig néhány lényeges jellemvonás kiemelésével hitelesítette alakításait. Ezzel a módszerrel érte el első nagy sikerét Mateiként Lerombolt fellegvárában és a továbbiakat szaporodó sikereinek sorában a kegyetlen Izquierdo-tól Csehov komplex, lírai finomságokkal teli figurájáig. Keményen dolgozott minden egyes szerep megvalósításán. Sikeres színészként is megmaradt örök elégedetlennek. „Igen, igen, jó, de még nem az igazi” - volt szokása mondanivaló. Előadásról, előadásra, egyre nagyobb átéléssel csiszolgatta szerepeit. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy azon kevesek közé tartozott, akik minden előadás előtt izgatottan sétálnak fel-alá és már a függöny felmenetele előtt igyekeznek beleélni magukat a szerep-követelte helyzetekbe és lelki folyamatokba.

A közönség, amely nem hagyja magát becsapni, megérezte ezt, megszerette Fábiánt, magáénak érezte, és nem is fogja elfelejteni.

„Nehéz, de megéri” - ez volt a hitvallása Fábián Ferencnek, aki művészet dolgában nem ismerte a megalkuvást.

Magasba röppenő szárnyalással ívelte pályája a művészet csúcsai felé, és ha tragikus hirtelenséggel meg-

is tört ez a szárnyalás, emlékezetemben megőrzöm annak a sok-sok felejthetetlen pillanatnak az emléket, amelyben - ennek a felkent MŰVÉSZNEK - a jóvoltából - részese lehettem a csoda színpadi megszületésének.

Josan Emil

Hálátlan a színész sorsa! Nem marad utána több mint néhány jelző az előadásokról írott kritikákban, a szóbeszéd, a pályatársak olykor fakuló, olykor hűtlen színekkel gazdagodó emlékezete.

Hálás a színész sorsa: élete izzó parázs, állandó 36 fokos láz és miközben elég, beleégeti magát agyunkba és szívünkbe - belénk, nézőibe önti kicsapódó energiájának cseppjeit.

Tapsolunk neki, sirunk és nevetünk, amikor őt látjuk, halljuk és magunk nem vesszük észre, amint gyarapodunk e cseppek által, mint az anyai szóvitamincseppjeitől öntudatra ébredő, e szavak ízét kóstolható gyermek. E vitamincseppeket magunkban dédelgetjük adjuk tovább a mi gyermekeinknek, eképpen biztosítva a halandó színész számára a halhatatlanságot.

Ő, aki elment közülünk, mégis megmaradt nekünk - mert belénk égette magát mint Isquierdo és mint idősebb Glembay, mint Aston, Zátanyi Bence és Ványa bácsi, vagy mint az Író, utolsó szerepében, az „Anyám könnyű álmot ígér” színpadi változatában.

Magunkra ismertünk alakításaiban, megértettük őt, amikor a „Ménészgazda” című film Busó Mátýásaként az okos túlélésre intett, megtanultunk még jobban ragaszkodni anyanyelvünkhöz, amikor őt hallottuk.

Nem szerepelt, játszott, nem játszott, élt a színpadon.

A színész volt, aki beöltözéstől a lemaszkolásig

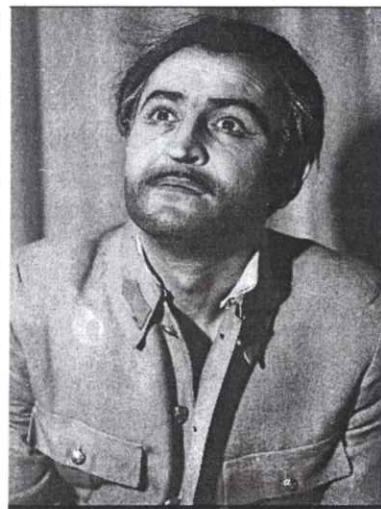
élte szerepét, aki nem két vicc között lépett színpadra elmondani a szöveget, aki előadás előtt nem tudott enni, akinek előadás után órákra volt szűksége, hogy vissza tudjon vedleni civillé.

Sohasem feledte, honnan indult, és mivel tartozik, hogyan kötődik a gyökerekhez.

Most, amikor halála után egy esztendővel összejöttünk, hogy visszapergezzük gondolatban az ünnepi találkozások alakításaival, már tudjuk - ezúttal is túl későn döbentünk rá - hogy élete olyan szolgálatban telt, amelynek nem az egyéni siker hajhászása, de a közösségi tudat formálása, az anyanyelvi kultúra iránti elkötelezettség volt mindvégig a vezérfonala.

Ha rágondolok, mindig utolsó szerepének Sütő András által megfogalmazott mondatai jutnak eszembe: „Hajdani önmagunkat utánozva csárdást táncolunk, fulladásig forgatjuk asszonyainkat. Már nem is a kedvünkért, hanem a szájfátó csodálkozásnak s a vigasznak: bírjuk még! Bár zihál a tüdő s rogyan a láb, összeölelkezünk, úgy énekelünk, mint a fák a szélben... Mi hamarabb kifogyunk az árnyékvilágból mint a nótakészletünk...”

Znorovszky Attila

SZEKERNYÉS IRÉN

Nyolcvan virágszál Ferenczy Annamáriának

„A színésznőnek nincs kora, csak a szerepnek, amit játszik” - jut eszünkbe a színházi szólás, miközben Ferenczy Annamária köszöntésére készülünk. A kerek életkor, a nyolc évtized tiszteletet parancsol, s még inkább a rivaldák fényében eltöltött közel hatvan év. Maját azonban (ez a „civil” neve) éppannyira szeretjük, mint tiszteljük. Töretlen életkedvével, fiatalos lendületével, emberi és művészi tartásával, állandó színpadi jelenlétével vívta ki a fiatal és idősebb kollégái, valamint a nézőközönség egyértelmű rokonszenvét. Élete a színház; családjá, otthona is majdnem. A nap szinte bármely órájában ott van a „világot jelentő” deszkák közelében, még akkor is, ha aznap éppen nincs próbája vagy fellépése.

Ferenczy Annamária nem szereti a számvetést, a visszapillantást, bár a színművészeknek ahhoz a ritka fajtájához tartozik, aki pályája kezdete óta egy füzetbe vezeti szerepei lajstromát; inkább önmagának, mint az utókornak. Volt, mit feljegyeznie: jelenleg a

177. bejegyzésnél tart. Szerencsés színészeket tragikái és vígjátéki szerepekre, feladatokra egyformán alkalmas. Számára nincs kicsi és nagy szerep, mindent eljátszott és eljátszik, amit a rendezők és direktorok rábíznak. Volt királynő és koldusasszony, finom úri nő és utcalány. Játszott klasszikusokat és abszurdot, szerepelt remekül sikerült produkciókban, de visszhangtalan félresikerült előadásokban is, ahogy az élet hozta, sohasem lázadt, sohasem elégedetlenkedett.

Operaénekesnek készült Kolozsváron, de hangszálai megbetegedése miatt módosítania kellett elképzelését, átiratkozott a színművészeti karra. A színészmesterséget legendás színész-tanároktól, Poór Lilitől, Imrédy Gézáttól, Sarlai Imrétől, Kőműves Nagy Lajostól, Halász Gézáttól tanulta. Növendék korától vált egyénisége szerves részévé a színpad és a közönség tisztelete és szeretete.

1951-ben a „kincses várost” Nagyváradra cserél-

te; az énekléshez azonban továbbra sem lett hűtlen. Sanzonokat, megzenésített verseket kevesen énekeltek/énekelnek annyi átéléssel, mint ő. A Körös-parti város társulatánál aratta első visszhangos sikereit, s kamatoztatta sokoldalúságát. A váradai évekből szívesen emlékezik vissza Hubay-Vas-Ránki zenés darabjában, Egy szerelem három éjszakájában aratott sikerére, s az elsőrangú prózai szerepekre is. Gertrudis volt Katona József Bánk bánjában, Nagyezsda Gorkij Az utolsó című darabjában, Lady Milford Schiller Ármány és szerelemjében, Bocskova Lev Tolsztoj Fel-támadásában, Komisszárnök az Optimista tragédiában. Emlékezetes alakításai Bartha Lajos Szerelem című darabjában, Bertholt Brecht Kurázi mamájában, Kirițescu Szarkafészek és Lovinescu Egy művész halála című darabjában.

Több mint négy évtizede a Béga-parti város magyar társulatához szerződött. Vígjátékban mutatkozott be a közönségnek: Ben Johnson Volpone című darabjában, partnerei Fábíán Ferenc és Sinka Károly voltak. A temesvári színjátszás legjobb időszakában aratta a tapsot a Tartuffe-ben (Moliere), a Tangóban (Mrozek), az Ilyen nagy szerelemben (Kohout), a Lüsizisztrátében (Arisztophanész), a 33 névtelen levélben (Méhes György), Csiky Gergely Buborékok című darabjában. Az utóbbi évadokban, már nyugdíjas-ként a La Mancha lovagjában, A dzsungel könyvében, Figaró házasságában, Lorenzaccióban, a Hege-dűs a háztetőnben, a Cigánytáborban, a Lila ákácban szerepelt.

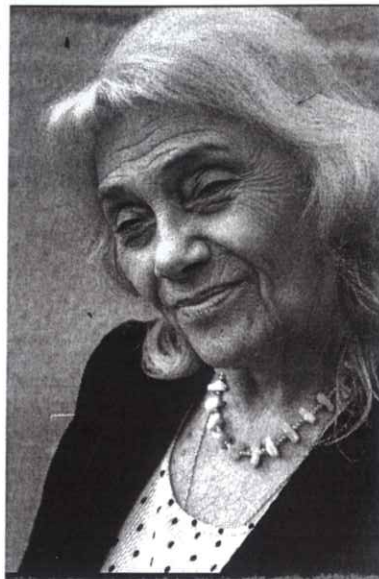
Rendkívül gazdag életművét többször jutalmazta a szakma díjjal, kitüntetéssel, elismeréssel. Ferenczy Annamária a Csiky Gergely Színház örökös tagja, a

kisvárdai fesztiválon életmű-díjat kapott, a Temes megyei önkormányzattól Pro Cultura Timisiensis érdemérmét, a Magyar Játékszíni Társaságtól Hűség-díjat, legutóbb pedig a Szentgyörgyi István Színművészeti-díjjal jutalmazták Budapesten.

Ferenczy Annamária életpályája során nemcsak fényes színházi termekben, hanem fűtetlen vidéki kultúrházakban, alkalmi termekben játszott Erdély és Bánság színművészetet kedvelő falvaiban; a színészetet nem foglalkozásnak, hanem hivatásnak, a legnemesebb értelemben vett népszolgálatnak tekintette és tekintti.

Ma is lankadatlan. Repertoárdarabokban játszik, ha kell, statisztál, közben pedig dédelgetett álmán dolgozik, dalokban vall életéről legközelebbi egyéni műsorában. Ajándék lesz ez önmagának és hűséges közönségének.

(Nyugati Jelen, 2006. május 9.)

PATAKI ZOLTÁN

"A bonvivántól a néma szerepekig mindent becsülettel eljátszottam"

A Magyar Játékszíni Társaság elnöke, Horányi László meghitt ünnepség keretében adta át a Hűség-díjat Jánó János színművésznek, a temesvári társulat örökös tagjának. Hosszú út, visszhangos sikerekből és keservesen eljátszott, bukásként megélt szerepekből összeállt, közel negyven esztendő életútja áll Jánó János mögött, aki valamikor a múlt század negyvenes éveiben vágott neki a nagyvilágnak, indult el „szép hazájából”, a festői Gyimesközéplokról a világot jelentő deszkákat meghódítani. Kinevezésétől nyugdíjaztatásáig hűségesen kitartott az erdélyi magyar színjátszás végvára, a temesvári társulat mellett. Saját feljegyzései szerint 136 szerepet játszott el pályafutása során: a gavallér szépfiú, értelmiségi szerepektől a néma epizód szerepekig mindent elvállalt, amit ráosztottak. Pályájára visszatekintve úgy érzi, nem volt szerencséje, egy idő után beskatulyázták, évekig párttitkárokat, kádereseket, kollektívnököket, tőle idegen figurákat játszottak vele, ami karrierjét megtörte. Jánó János színművész mindig maga készítette maszkokban lépett közönség elé: azt vallja, egy jól sikerült maszk fél siker.

- *Hogyan lett színész a csángó földműves legnagyobb fiából?*

- Apám nagyon szigorú ember volt, azt vallotta, hogy a betűvetést feltétlenül meg kell tanulni. Az elemi után Kolozsváron, a piarista gimnáziumban folytattam tanulmányaimat. Amikor megkérdezték tőlem: Te székely vagy? Azt feleltem: Az. Ezen a válaszon nagyot nevettek, engem pedig bántott egy

kicsit a dolog, nem érttem, miért nevetnek ki. Akkor jártam először a színházban: a Néma leventét néztük meg, Bajor Gizivel és Törzs Jenővel 1941-ben. Van benne egy olyan jelenet, hogy az ékszereket szétdobálják a színpadon. Ezen nagyon fel voltam háborodva, azt mondtam, adják inkább nekem, én összegyűjtöm őket... Valószínűleg véltem a színpadi ékszereket.

A háború miatt Csíkszeredában folytattam a tanulmányaimat, közben nyaranta nem vakációztam, otthon várt a kasza, a fenőkö, a kapa, egész nyáron dolgoztam. Szeredában érettségiztem, először orvosnak készültem, végül felkerültem Kolozsvárra, ahol kedvenc orosz tanárom hatására szlavisztikát hallgattam a Bolyai Egyetemen. Közben sokat jártunk a színházba, az operába és annyira megtetszett a dolog, hogy egy barátommal úgy döntöttünk, megpróbálkozunk a színészi pályával. Felvételre jelentkeztünk, 94 jelentkező közül nyolcat vettek fel összesen, köztük voltam én is!

Nem éltünk rosszul Kolozsváron, kisebb szerepeket játszottunk a negyedévesek vizsgadarabjaiban, minden fellépésért 25 lej fizettek. Ezért a pénzért akkoriban 25 csomag cigarettát lehetett vásárolni!

- Melyik tanárára emlékszik vissza a legszívesebben a főiskoláról, akitől a legtöbbet tanult?

- Volt egy kitűnő színésztanárom, Senkálzsky Endre. A legkedvesebb tanárom mégis a beszédtechnika tanárnő volt, Tesszitori Nóra, a híres előadóművész. Érdekes, hogy mindig összetévesztett egy szalontai évfolyamtársammal...

- Ez azt jelenti, hogy csángó származása egyáltalán nem befolyásolta a kiejtését.

- Szülőhazám, a Gyimesek színtiszta magyar vidék. Három Gyimes van: Felsőflok, Középflok és Gyimes, ott még az állomásfőnök is magyar volt, a román milicista fia pedig magyarul tanult, mert más iskola nem volt a közelben. A szülőfalumban még ma sem tudnak románul az asszonyok, a férfiak is csak azzal maradnak, amit a katonaságnál felszedtek.

- Főiskolás kora óta maga készíti el a maszkjait a különböző szerepekhez. Kitől leste el a maszkkészítés rejtelmeit?

- Neves képzőművészek tanítottak erre a főiskolán. Volt akkoriban egy Aurel Ciupe nevű festőművész, a feleségétől tanultam meg a maszkírozás, a sminkelés fortélyait. Egy Cserkaszov nevű orosz színésztől pedig azt tanultam: a jó maszk fél siker! A különböző vizsgaelőadásokra már magam készítettem el a maszkjaimat. Azóta soha senkinek nem engedtem meg, hogy az arcomhoz nyúljon, mindig magam maszkíroztam magam. Figyelmesen elolvastam a szerepemet és a szerző elképzelését figyelembe véve dolgoztam ki az általam alakított szereplő maszkját.

- Fiatal végzősként miért választotta az akkor még csak két éves múltra visszatekintő temesvári magyar színházat?

- Amikor 1955-ben tizenegyen elvégeztük a főiskolát, elosztottak bennünket a hat színház között. Akinek nem volt semmiféle protekciója, az odament, ahová kinevezték. Engem 1955. szept. 1-jétől kineveztek Temesvárra, azóta itt vagyok. Nem bántam meg, hogy idejöttem, nagyon megtetszett nekem itt Temesváron! Azután több helyre is hívtak, főleg Sepsiszentgyörgyre, de Nagyváradra és Marosvásárhelyre is, de én nyugdíjazásomig Temesváron maradtam.

- Hogyan fogadták a temesvári társulatnál? Kikre emlékszik szívesen vissza a "hőskorból"?

- 1953-ban a helyi amatőr társulat kiharcolta, hogy létrejöhessen a hivatásos magyar színház. Amikor 1955-ben Temesvárra kerültem, én voltam itt az

egyik első diplomás színész. Nagyon lelkes volt a társulat, kedvesek és barátságosak voltak velem. A kezdeti időszakból Péter Jánost, László Gyulát és Nagy Piroskát említeném, akik nagyon kedvesen fogadtak, segítettek a pályakezdőknek és mi is megosztottuk velük a főiskolán szerzett szakmai tudásunkat.

- Milyen szerepeket alakított János az első időszakban?

- Azonnal munkába álltam, első szerepeim egyike volt Csiky Gergely Nagymama című darabjában a pincér. Csak annyi volt a feladat, hogy átmentem a színpadon, de a mai napig nem felejttem el, hogy nyiltszíni tapsal fogadtak, amikor bejöttem, amikor középre értem, nyiltszíni taps, amikor kimentem, nyiltszíni taps...

A főiskoláról a rektor azzal bocsájtott a pályára: ne lepődjek meg, ha csak munkás, paraszt szerepeket fogok kapni, mert szerinte ez illik a legjobban az egyéniségemhez. Hihetetlen, de Temesváron eleinte kizárólag bonviván, szépfű, értelmiségi szerepeket osztottak rám. Sokan panaszkodtak arra, hogy nem foglalkoztatják őket eleget. Én folyton folyvást játszottam, nekem nem volt egy csepp szabadidőm se. Közel 140 szerepet játszottam el színészi pályafutásom során.

- Melyek voltak a kedvenc szerepei?

- Emlékezetes szerepem volt és nagyon szerettem is játszani: Shakespeare II. Richárdjában York herceget. Jól éreztem magam Miroiu tanár szerepében, a Névtelen csillagban, Tamási Csalóka szívárványában Samu bácsi szerepében vagy a Liliomfiban, ahol Kányait, a fogadóst alakítottam.

Volt olyan szerepem, amit szintén nagyon szerettem: Csehov Ivanovjában, a néma muzsikot alakítottam. Nem volt egy szó szövegem se, szóltanul tevékenykedtem a színpadon. Egyik előadáson a sűgőnő csak nézte, nézte, mit csinál, végül elejtette a sűgőpéldányt, és amikor vége lett az előadásnak, csak ennyit mondott: "Hogy megbőgettél, te ló!"

- Nem mindegyik szerepéért lelkesedett ennyire...

- Teltek az évek, és én úgy éreztem, hogy engem beskatulyáznak. Jöttek, mentek a rendezők, János volt a párttitkár, a másik darabban a káderes, a harmadikban megint párttitkár, aztán kollektív-elnök... Ez nem tett jót a karrieremnek. Évadonként öt darabot játszottunk, ebből volt két aktuális darab - Baranga, Mirodan vagy más kommunista szerző - és egy klasszikus. A másik kettő egyetemes irodalom lehetett, de lehetőleg nem magyar. Az aktuális darabokban voltak ilyen párttitkár, aktivista szerepek, ehhez az akkori felfogás szerint hibátlan külső kellett, mert

ezzel próbálták a közönséget megnyerni. Ezeket a darabokat főleg románból és oroszról fordították, nehezemre esett bennük játszani, mert semmi újat nem tudtam nyújtani. Végül következett egy nehéz korszak, amikor olyan szerepeket osztottak rám, amelyekhez semmi közöm sem volt: tőlem idegen figurákat kellett alakítanom, amit én bukásként éltem meg.

- Hosszú pályafutása során kik voltak azok a színészek, színésznők, akikkel a legszívesebben lépett színpadra?

- A színésznők közül mindenekelőtt a gyönyörű Adleff Ingeborgot említeném, akinek a Névtelen csillagban voltam a partnere. Ő nagyon dekoratív jelenség volt, ha megjelent a színpadon, máris óriási volt a siker. Nagyon szerettem Balogh Évával játszani. Bródy Tanítónőjében ő alakította a tanítónőt, én a tanítót, óriási sikerrel. A temesvári társulat férfi színészei közül kiemelkedett Fábrián Ferenc, aki markáns kifejező eszközökkel rendelkező, temperamentumos színész volt, de Szabó Lajos barátomat és Sinka Károlyt is megemlíteném a jelentős színészek között.

- A rendezők közül kikre emlékszik a legszívesebben?

- Mindenekelőtt Taub Jánosra, aki egy évvel járt felettem az egyetemen. A kezdeti időszakban ő volt az igazgató és a főrendező is a társulatnál. Nagyon

szép szerepeket osztott rám. A másik kedvenc rendezőm Cseresnyés Gyula volt, ő általában klasszikus magyar darabokat rendezett Temesváron. Nem vagyok híve az olyan rendezéseknek, amikor teljesen átírják a darabot.

- Mi a véleménye a temesvári közönségről?

- Amikor idekerültem Temesvárra, kitűnő közönségünk volt, szék üresen nem maradt a színházban. Volt olyan színházrajongó, aki egy előadást háromszor is megnézett! A legnépszerűbb darabok nem ritkán száz előadást is megérték, a vidéki előadásokkal együtt. Sajnos, az ötvenes-hatvanas évek színházrajongó közönsége megfogyatkozott, nagyon sokan közülük kivándoroltak. Az a generáció hallatlanul szerette a színházat, és hajlandó volt áldozni is érte. Az is igaz, hogy egy színházjegy akkoriban három lejbe került... Akik maradtak, azok egyre kevesebbet áldoznak a kultúráért, a színházért.

- Mikor mondott végleg búcsút a színháznak?

- 1989. augusztus elsején mentem nyugdíjba, a legválságosabb időszakban. A kilencvenes években visszatértem és még eljátszottam néhány kisebb szerepet a Katonákban, a La Mancha lovagjában, a Pinokkióban és a Lorenzaccióban. Az országépítőben először kiosztották, azután "leépítették" a szerepemet. Akkor önként búcsút mondtam a színháznak...

MÉSZÁROS ILDIKÓ

Színésznek lenni küldetés

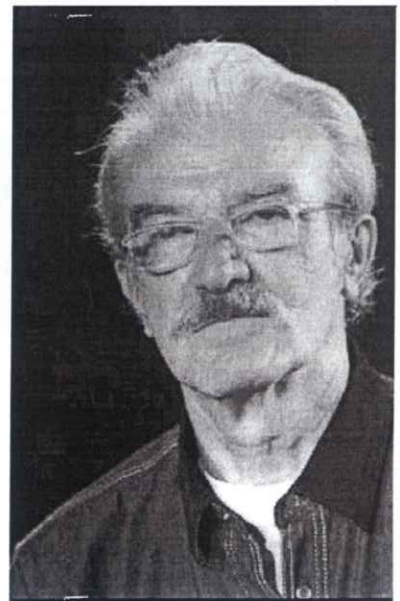
Higyed Imre színművész 1978 óta tagja a temesvári magyar társulatnak. 1965-ben szerzett színészklevelet a marosvásrhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti főiskolán, ahol még kifogta a "nagy bölényeket" Kovács Györgyöt, Csorba Andrást, Szabó Lajos rektort. 12 évig játszott Kolozsváron. "Bennszülött" temesváriként azt vallja, a rendszerváltás után divatosá vált szórvány elnevezés, téves és bántó: szórványban csak azok élnek, akik nyugatra vagy a tengerentúlra emigráltak, a történelmi Magyarország területén élő magyarok semmiképpen sem.

Bátyám Lugosra száműzött lelkipásztor volt, nővérem a művelődési minisztériumban dolgozott a fővárosban, bármennyire fájt is, haza kellett jönnöm. Édesanyám három gyermeket nevelt fel, megérdemelte, hogy apám halálát követően ne hagyjuk egyedül.

Szülei hogyan fogadták, hogy egyik fiuk lelkész, a másikuk pedig színésznek tanul?

A színész is pap, Thália papja. Persze kőműves apám nem így látta, azt mondta, legyen valódi mesterségem is, ezért érettségi után rádióműszerész lettem, s csak ezután jelentkeztem a főiskolára. Színésznek lenni küldetés, s ezt egyre inkább érzem, különösen mióta szórványnak tekintik a nem tömbben élőket. Mi a végeken élünk, s hogy nagy szavakkal éljek Tinódi és Balassi utódai vagyunk, vagy ahogy Kótsi Szabó István megírta a kolozsvári színház alapításakor a magyar nyelv védelmét szolgáljuk. Nagyon sokat tanultam a kolozsvári színházban, 1979-ben Harag György kérésére még a budapesti vendéjátékon is szerepeltem a Sütő-darabokban. De nagy lokálpatrióta vagyok, kutattam is a

város történetét, s nem tartom rossz dolognak, hogy a török kiűzése óta itt sokféle nemzetiség él. Hiszen Szent István óta tudjuk, hogy a nemzetiségeket nem beolvasztani, hanem magadhoz édesgetni kell. Mindig szerettem olvasni, s nagy szerencsém volt, mert a Magyar Vegyes Liceumban sok egykori piarista tanár tanított, aki még a tiltott ol-

vasmányokat is oda-odaadták saját könyvtárukból egy-egy megbízható, tehetséges tanítványuknak, a nagy filozófusok munkái mellett, Marx könyvét A tőkét is. Mertz Károly magyartanárunk Edinburghban, Kultsár István Rómában summa cum laude doktorált. Olyan irodalmi körünk volt, hogy az írószövetség tagjai is odajártak.

Ha a színészi munka küldetés, akkor miként kell viszonyulni a feladatokhoz?

Alázattal, hiszen a színház maga elsősorban alázat. A néző egy legalább másfél hónapos igen komplex munka két órára sűrített eredményét látja az előadáson. A szöveg értelmének megkeresése talán nem is munka, inkább rejtvényfejtés. A beszéd a legkomplikáltabb ének, mert értelmet és érzelmet hordoz egyidőben, s hiába kétezer éves a színház, máig nem derítették ki, hogy miként alakul ki a közönség és a színész közötti kapcsolat, amit a színész természetesen érez, s egy jó előadásban a néző is vállalja, hogy együttéljen velünk.

Csak a nagy feladat lehet kihívás?

Nem a mondatok száma határozza meg a szerep nagyságát. Egyik kedves kolozsvári szerepem Haynau volt *A kőszívű ember fiai*-ban. Fialat voltam s érdekes módon a külső megközelítés segített leginkább, hogy életre kelthessem a bresciai hiénát; a maszkmester három képet mutatott, ezekből válogattuk ki azt, ami leginkább illett hozzám.

Mindegy, hogy az ember pozitív vagy negatív figurát játszik?

Mindegy, csak a szerep igazsága fontos. Hiszen nem kívülről vizsgálom a figurát. Vagy ahogy Horváth Imre mondaná: "Az üres színpad sem színtelen, ha színész szól a színteren." Vagy nézzük a Tótékban Tót szerepét. Gyilkos lesz belőle, ettől már negatív figura? Nem az. Ezt a szerepemet is szerettem, de Mrozek Emigránsok c. darabjában a paraszt még közelebb állt hozzám.

Mikor érzi azt, hogy jó szereppel találkozott?

A vendégrendezők külső jegyek alapján, alkat szerint válogatnak, ez sem mindig rossz. Nekem soha nem volt szerepálmom, a sors ajándékának tekintem, hogy együtt játszhattam, Kovács Györggyel, Bessenyei Ferencsel, Major Tamással, akinek segédrendezője is voltam.

Miért jó nagyokkal játszani?

Mert sokat lehet tőlük tanulni, ez olyan mesterség, ahol lopni kell, de csak azt szabad ellopni, ami

illik hozzánk. Kovács Györgytől kérdeztem, hány igazán jó szerepre számíthat az ember életében. "Ha szerencséd van, négy-ötre". Hiszen ehhez sokféle találkozás kell, jó rendező, megfelelő alkalom, abban a korban kell lenni, amit a szerep kíván. Harag György, kedves tanárom pedig arra figyelmeztetett: "Nehéz dolgod lesz, mert okos intellektüel vagy", pedig én azt hittem az intellektus, az átváltozás megkönnyítheti a választásaimat.

2000-től nyugdíjba vonult. Folyamatosan dolgozik minden évadban?

Igen, rendes szerződéssel. De be kell vallanom, hogy leginkább az anyagiak kényszerítenek munkára. Kocsim nincs, de nem is vágytam rá, ezer könyvem van itt, ezret Kolozsváron hagytam. Szépirodalmat és szakirodalmat gyűjtök, kedvenc költőm Szabó Lőrinc, mert mindig a tiltott gyümölcs vonzott. A színésznek tájékozottnak kell lennie, naprakésznek. Ezért ma is olvasok, a Raeders-t járatom, mert a hazai újságok vezércikkeinek igazsága alig néhány órát él, pedig mindent tudni kell, ami benne van a levegőben.

Milyennek látja a mai színházat?

A színház utat tévesztett. Nem figyel arra, kinek játszik. Mi a temesvári közönségnek játszunk, s ez nem azt jelenti, hogy le kellene ereszkednünk egy vélt színvonalra. Ha annak idején Kolozsváron eljatszották a Karnyónét, talán a Tépfeőit is eljatszhatnánk, de ehhez rendező kell. Nem mondom, hogy nem kell tudni, mi történik a nagyvilágban, sőt a norvég vagy afrikai darabokat is el kell játszsanunk, de a korszerűség nem az, hogy nem ismételhetjük meg idén azt, ami jó volt tavaly. Az öncélú látvány nem modernség. A jó színházhoz jó rendező kell, akinek tervei vannak velünk. A rendezőnek pedig nem szabad visszabeszélni, csak a szünetben mondhatjuk el, hogy mivel nem értünk egyet.

Már az érettségi előtt megszoktam, hogy minden este számot vessek az eltelt nappal. Elégedetlen alkat vagyok. Az öregség legbiztosabb jelének tartják, ha az ember a fiatalokat kezdi kritizálni, hát én már elkezdtem.

Több a jó napja, mint a rossz?

Remélem, hogy egyikből sincs több, mert ha csak jó lenne, vagy csak rossz, azt nagyon unalmasnak tartanám. De ha egy előadáson a közönség tényleg velem van, egy kabaréban velem szórakozik, s elfeledkezik mindennapi gondjairól, akkor elégedett vagyok. A görögök szerint élni nem, hajózni szükséges, szerintem pedig egy a fontos színházat csinálni, vagyis Vivere non, theatrum facere necesse est.

MÉSZÁROS ILDIKÓ

A túlélők üzenete

/ Mátray László köszöntése /

"A totálisan redukált ember, más szóval a túlélő, (...) nem tragikus, hanem komikus, mert nincsen sorsa. Másrészt tragikus sorstudattal él.(...) mindnyájan túlélők vagyunk, ez határozza meg perverz és elsatnyult gondolatvilágunkat. Auschwitz. Majd ez a mögöttünk álló negyven év."

Ezeket a megdöbbentő sorokat a Nobel-díjas Kertész Imre 2003-ban megjelent, Felszámolás című regényében olvashatja a számvetésre kész olvasó. E néhány sor is rávilágít arra, hogy ez a gyakran érthetetlennek tűnő világ, amelyben élünk, áthidalhatatlan érték- és erkölcsválsággal küzd. A túlélők para-

dox világában élökként erkölcsi kötelességünk a ki-
útkeresés. Nem engedhetjük meg magunknak, hogy
a történelem csapdáiból megmenekedve a félreérté-
sek útvesztőiben tévelyegjünk. A ritka ünnepi pil-
lanatok, mint a Pro Cultura-díj átadási ünnepségé-
nek percei is, erkölcsi újjászületésünk sarkpontjai le-
hetnek, szellemi feltámadásunk iránymutatói.

Áldott az a közösség, amely a színház csodáját
megélheti. A temesvári magyarság immár több mint
félévszázada folyamatosan részese e csodának.

Áldottak a művészek, akik komikus túlélőkből,
egy értelmetlen világ tehetetlen szemlélőiből, a cso-
da cselekvő résztvevőivé varázsolnak.

Mátray László, a Pro Cultura-díjjal kitüntetett szín-
művész, a Temesvári Csiky Gergely Színház társula-
tának tagja szerint véletlenek pedig nincsenek. Min-
den, ami velünk történik nem a véletlen, hanem a
gondviselés műve, nyilatkozta egyszer a művész. Így
nem lehet a véletlen szeszélyes játéka az sem, hogy
1967-ben a Marosvásárhelyi Szentgyörgyi István
Színművészeti Intézet végzőseként Mátray László a
Temesvári Állami Magyar Színházhoz szerződött, s
hűséges tagja maradt mind a mai napig. 1972-től
1995-ig arra is futotta erejéből, hogy a Thália Egye-
temi Színpad rendezője és művészeti irányítója le-
gyen. 1985-ben a fővárosi Ion Luca Caragiale Szín-
ház- és Filmművészeti Főiskola posztgraduális sza-
kán szerzett rendezői oklevelet. 37 esztendeje, hogy
Mátray László a Bánáság fővárosába érkezett. Elete-
nek egyetlen pillanata sem volt a véletlen furcsa szeszé-
lye, hanem a hűség, a hit, a szolgálat, a tehetség, a
művészi igényesség megannyi beszédes bizonyítéka.

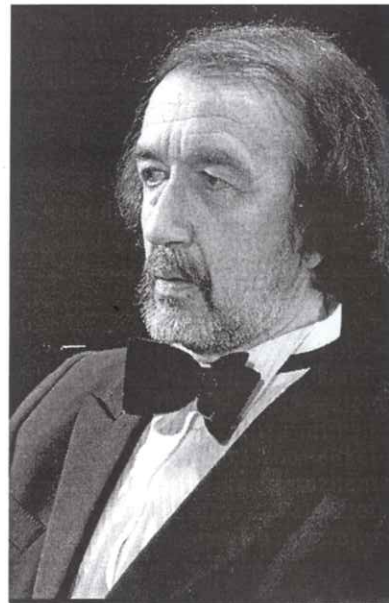
Mátray László, a színművész, soha nem hagyta
cserben a közönségét, nem okozott csalódást a legigé-
nyesebbeknek sem, neve a színházi plakátokon az

emlékezetes szín-
házi élmény véd-
jegye lett, s az ma
is.

Valódi színész,
aki tudja nincs
nagyobb kihívás,
mint a drámai
szerep védőálarca
nélkül egyedül
kiállni a közön-
ség elé egy-egy
költő verssoraival
felvértezten. Mi,
sokan, akik
Mátray László el-
kényeztetett köz-
önségének szer-
retjük hinni ma-
gunk, kincsként
őrizzük a Radnóti-
t-, a Szilágyi Do-
mokos- vagy a Pe-
tőfi-est emlékét, a híres verssorok dallamában ne-
künk örökre Mátray hangja suttog, szól, zeng, kiált.

Mátray László, mint minden igaz színész, lett lé-
gyen az varázsló vagy egyszerű csepürágó akár, so-
hasem színészkedik, komolyan és őszintén játszik
úgy, ahogyan él. Csak azzal foglalkozik, amit igazán
fontosnak tart, becsül, szeret. Három ilyen dolog
van: a színház, az irodalom, s az állatok.

A Temes Megyei Tanács Pro Cultura 2004-díja
kétségtelenül nem a véletlen pusztá szeszélye, ha-
nem a túlélők hálájának és tiszteletének szerény bi-
zonyítéka.

MÉSZÁROS ILDIKÓ

"Az ember álmodik, de minden szerep feladat"

- beszélgetés Fall Ilonával -

Augusztus utolsó napján nyitotta meg a 2006/2007-es évadot a Csiky Gergely Állami Magyar Színház. A Ferencesek udvarában az előző évben igen nagy közönségsikert aratott nótaestet hallhatták, láthatták a nézők. A Szíve van a nótának című előadás rendezője, Fall Ilona színművész, 30 esztendeje tagja a temesvári magyar színház társulatának. A 31. évadkezdés kitűnő alkalom a számvetésre. Fall Ilona önálló estjeivel gyakran jár külföldre, Svédországban, Ausztriában, az Egyesült Államokban is játszott a diaszpórában élő magyaroknak, így a Fagyöngy c. előadói esttel Kocsárdi Leventével együtt járták a nagyvilágot.

Miért és mikor döntött úgy, hogy a színészi pályát választja?

Azt hiszem, hogy ez már a születésemkor eldőlt, hiszen örök életemben színészni akartam lenni, s nem bántortalanított el semmiféle nehézség, buktató. Mindig azt mondtam, ez nekem sikerülni fog, menni fog. S ezt igazolja az itt eltöltött három évtized, s az azt megelőző esztendőket a brassói illetve a sepsiszentgyörgyi színházban.

*Azok közé a szerencsések közé tartozik tehát, akiknek nem kell megküzdeniük önmagukkal, a kéte-
lyeikkel, hiszen veleszületett elhivatottság irányította
ezen az úton. Hogyan fogadta ezt a családot?*

Édesapám Marosvásárhely jólismert polgárként híres asztalosműhely tulajdonosa volt, érthető, hogy kezdetben nem fűtötte a családot a lelkesedés. A szí-
nre nem vettek fel, Sepsiszentgyörgyre mentem se-
gédszínésznek, s mert akkor már jegyben jártam Péterffy Lajossal, ő is velem tartott. Nagyon nehéz volt, mert nekem legalább kétszer olyan jónak kellett lennem, mint a főiskolát végzetteknek. Elvégeztem ugyan a román-magyar szakot, de az csak a műveltség terén adott biztonságot, a szakmát viszont el kellett lesnem, mindent nekem kellett kikísérleteznem. Arra törekedtem, hogy követhessem a választott példaképeket, hogy olyan vagy legalább hozzájuk hasonló legyek.

Kit választott követendő példának?

A lakásunkat túl nagyoknak tartotta a munkáshatalom, ezért két szobánkba egy színészházaspárt költöztettek. Velük szinte minden előadásra be mehettünk a színházba, sőt a kulisszák mögé is betekintheztünk. Egyik színészideálom Tanai Bella volt, őt a temesváriak is láthatták egy-egy marosvásárhelyi vendégszínház alkalmával,

így a Macskajáték Egérkéje szerepében is. Hasonló módon csodáltam Carmen Stănescu-t is, Brassóban játszottunk is együtt. Sosem felejttem nagyszerű játékát, amelyben még a keze is külön életre kelt egy-egy szerepben. Természetesen színészszténként tekintünk Kovács Györgyre. Hihetetlenül sokat tanulhattunk tőle: színpadi alázat, színházszeretet, munkabírást, s a színházhoz illetve a szerepekhez való viszonyulást is, hiszen Kovács Györgynek a legjelentékenyebb, néma szerep eljátszása sem derogált soha. Erdős Irmát is nagyon szerettem, különösképpen a versmondását, hiszen sohasem szavalt, mégis versmondása híven tolmácsolta a vers zeneiségét is.

Színészi pályáját a rendszerváltás osztja ketté. Érezhető-e a színházban e két korszak közti különbség?

Különbség van is, meg nincs is. Van, elsősorban azért, mert más a színházi trend, mások az elvárások, más feladatokat ró a színészre a színház. 1989 előtt is jó volt, ha tudott valaki egy kicsit énekelni, táncolni, ma ez viszont már követelmény, a mesterség része, ami nélkül nem lehet színházat csinálni. Nagyon jó dolog, hogy a repertoárválasztásban teljes a szabadság. Én még ahhoz a nemzedékhez tartozom, amelynek egy év 365 napjában 285 előadása

volt, de voltam olyan turnén is, amelyen 21 nap alatt 42 előadást játsztam. Szerencsés alkatom van, én sohasem vagyok fáradt, különösen nem, ha színpadra léphettek.

Az utóbbi években jobbára anyaszerepekben láthatta a közönség. Játszotta Tótnét az Örkény-drámában, Sárbogárdinét az Ibusárban, egy nyilvánosház madámját a Lila ákácban s nem régebben a sztereotípiáknak igencsak megfelelő anyóst a Revizorban. Nem zavarja ez?

Egyáltalán nem. Örülök ezeknek a szerepeknek. Fiatal koromban mindent eljátszottam, amit szerettem volna, voltam Tóth Mari, de nagyon hamar elkezdtem egyidőben játszani a lány és az anya szerepét felváltva. Szerintem a színésznek kritikusan kell szemlélennie magát a tükörben, s tudnia kell, hogy elszálltak felette az évek, még akkor is, ha természetesen, mint ahogy én sem, nem érzem öregnek magát. Az ember álmodik, de minden szerep feladat. Mindig elfogadtam, amit a színház nekem felkínált, hiszen tudom a színháznak a közönséghez és a saját céljaihoz igazodva kell repertoárt választania, s ebben nem is lehet eldönteni, hogy melyik igazodási pont a fontosabb. Vannak dédelgetett szerepálmaim, de ezeket nem mondhatom el senkinek. Ez is a siker elővarázslásához szükséges rítusok közül való babonám egyike.

A temesvári közönség jól tudja, hogy rendkívül szépen énekel.

Pedig gyerekkoromban sohasem énekeltem, szintén számomra is titok volt, hogy erre képes vagyok. Művészeti iskolába jártam, tanultam zongorázni, de sohasem próbáltam énekelni, egyszerűen nem érdekelt. Sepsiszentgyörgyön a színházban Dukász Anna igazgató egy szilveszteri műsort rendezett egyszer. Az egyik énekes kolléganő megbetegedett, s a folyosón megállított az igazgatónő, s azt mondta: az előadást meg kell menteni: énekelni fogsz. Rettenetesen megijedtem, bizonygattam, hogy nem énekeltem soha, mert nem is tudok. Nem baj, majd megtanulod, mondta, s attól kezdve egyre többször kellett énekelnem. Ezért kénytelen voltam megkeresni a magam számára leginkább megfelelő kifejezési eszközöket az énekben is, ugyanúgy, ahogy a színjátszás fortélyait is magam tanultam. A színész nem énekes, ezért mindig arra kell törekednie, hogy a szöveggel kezdjen valamit, minden dal egy külön színészi feladat.

PATAKI ZOLTÁN

Egy szerencsés színész vallomása

Dukász Péter, a temesvári Csiky Gergely Színház művésze szerencsés színésznek tartja magát: „életemben nem kellett verekednem, könyökölnöm a szerepeikért. A szerepek mindig megkerestek engem”. Az ünnepelt primadonna fia a nagyváradi színház kulisszái mögött gyerekeszerepeket is játszott, később a sepsiszentgyörgyi színház négyes számú öltözőjének lett a lakója, ahonnan egyenes út vezetett a világot jelentő deszkákig. Huszonkilenc éves színészi pályafutása során mindent eljátszott Liliomfitól az Őrnagyon és Kán keresztül a Lear királyig, közben hobbiból zenés darabokat, vígjátékokat és pszicho-storyt rendezett, politizált, nyolc évig városatyja is volt. A meglepő fordulatok sem hiányoztak életéből: 1989-ben a kaposvári Csiky Gergely Színházhoz szerződött, végül valóban a Csiky Gergely társulat színésze lett, de nem Kaposváron hanem a Bega-parti városban...

"Eszembe se jutott volna Temesvárra jönni"

Dukász Péter 1974-ben kezdte el színművészeti főiskolai tanulmányait Marosvásárhelyen Kovács György kétszeres állami díjas színművész utolsó osztályában. "Nagy szerencsém volt már a pályám kezdetén, mert az nem igaz, mennyi mindent lehetett osztályvezető tanáromtól, Kovács Györgytől tanulni." 1978-ban már nős emberként és évfolyamelsőként fejezte be a főiskolát, és már indult is volna Sepsiszentgyörgyre, ahová feleségét, Szász Enikőt szerződtették, de életébe ekkor szült bele először (nem utoljára) a politika...

"Hogyan kerültem a temesvári színházhoz? Eszembe se jutott Temesvárra jönni, sőt, úgy hozta a sorsom, hogy életemben akkor léptem először Temesvár földjére, amikor ide kineveztek! Természetesen Sepsiszentgyörgyre akartam kerülni színésznek. Feleségem, Szász Enikő egyhónapos kislányommal együtt Szentgyörgyre szerződött, abban a hitben, hogy a színház igazgatósága engem is szerződtetni akar. Igen ám, de a Kovászna megyei pártbizottság első titkára, Rab elvtárs kerek perccel kijelentette, hogy neki még egy Dukász a megyében nem kell! Ugyanis édesanyám 1975-ben disszidált Németországba, majd az Egyesült Államokban telepedett le." *Hiába választhatott Dukász Péter az eredményei alapján elsőként, a szentgyörgyi színház abban az évben nem hirdetett meg helyet férfinézés számára.*

"Éjjel-nappal játszottunk"

Friss végzősként mintegy száműzetésbe érkezett Temesvárra feleségével és gyermekével együtt Dukász Péter, de nem bánta meg. „A forradalom előtti időszakban nagyon jó volt a színházi élet Temesváron. Rengeteget lehetett - no meg kellett is dolgozni - főleg 1984 után, amikor bevezették az önfenntartást a színházban. A fiatal kollégák ma el sem hiszik, hogy a fizetésünk 85%-át kerestük meg jegyeladásból! Éjjel-nappal játszottunk, 1984-89 között évente átlagosan kétszáz előadásom volt! Pályám során vagy 2500, több mint a felét 1989 előtt játszottam!" *Az ifjú színész statisztálással kezdett. „Ahhoz, hogy később egy főszerepet el tudjunk játszani, azt is meg kell tanulni, hogy az ember hogyan viszi át a tálcát a színpadon." Harminc két diplomás színész volt akkor a temesvári társulatnál, köztük kiemelkedő színészek is. „Példaképeim közül kiemelném feltétlenül Fábrián Ferencet, akitől rengeteget lehetett tanulni, nem beszélve Sinka Károly színházigazgatóról, aki minden csínját-bínját értette ennek a mesterségnek. Nagyon sokat tanultam Makra Lajostól is, akivel később össze is barátkoztam. Abban is szerencsém volt, hogy a temesvári színházban - más színházaktól eltérően - nem voltak és szerintem a mai napig sincsenek klikkek". A kisebb szerepek után hamar jöttek a főszerepek. „Életemben nem kellett könyökölnöm, verekednem egy szerepért. Szerencsém volt, jöttek maguktól a szebbnél szebb szerepek, talán olyanok is, amelyeket nem kellett volna rám osztani. Két szélsőséges példát mondok: a Liliomfiban rám osztották Liliomfi szerepét. Rappert Károly után én voltam a második Liliomfi a temesvári társulatnál, nagyon szerettem ezt a szerepet, és talán jó is voltam benne. Egy évre rá megkaptam Schiller Ármány és szerelem c. darabjában Ferdinánd szerepét.*

Életemben nem kínlódtam annyit egy szereppel, mint azzal! Ferdinánd romantikus hős, alkatilag nagyon távol áll tőlem. Kedves szerepem volt, de nem biztos, hogy jó voltam benne. Szívesen emlékszem vissza ebből a korszakból Petki Pál alakításomra az Iglói diákokból, Gomböntőre a Peer Gyntből vagy Figaróra A sevillei borbélyból. Színészi szempontból életemnek ez egy szép korszaka volt. 20-21 napos turnékra mentünk, napi két előadást játszottunk! Nem is fizikai, inkább mentális kondícióban kellett legyen az ember. Nem hiszem hogy manapság képes lennének napi két előadást játszani három héten keresztül. De akkor ment valahogy, mert volt közönség, és ez mindenért kárpótolt!

Menni vagy maradni?

Azért az élet nem volt minden területen olyan vidám 1989 előtt. Dukász Péter nem is álmodhatott útlevelelről, hiszen édesanyja akkor már amerikai állampolgár volt. „1987-88-ben, ahogy mondani szokás, már nem bírtuk cérnával. Egyszerre betelt a pohár, Enikőnek, volt feleségemnek is, nekem is. Azt mondtuk, hogy bizony innen mi elmegyünk, akármilyen szerepeket is kapunk. A sors iróniája, hogy 1989 december 20-án - aki tudja, mi volt 1989 december 20-án Temesváron, az elmosolyoghatja magát - kellett volna jelentkeznem utolsó kihallgatásra a kivándorlás előtt a kommunista hatóságoknál. A román és a magyar belügyminisztérium jóváhagyásával akkor nekem már szerződéselem volt az akkori kaposvári Csiky Gergely színházzal, - a temesvárit akkor még nem így hívták - amely akkor a Katona József után a legerősebb magyarországi színház volt. Szolgálati lakásunk is ki volt utalva, még a fizetésünket is rögzítették a papírokbán."

A temesvári forradalom egyik napról a másikra megváltoztatta a színész házaspár szándékait. „Nem is sokat vitakoztunk, úgy döntöttünk, hogy mi már innen bizony el nem megyünk! Nem ringattuk magunkat illúziókban, de annyit tudtunk, hogy más világ lesz."

Színház és politika

Az új, szabad világban nehezebb lett az élet a színészek számára, mert egyik napról a másikra szinte teljesen eltűnt a közönség a színházakból. Szerencsére már nem kellett jegyeladásból fedezni a színészek fizetését, így a színházak tovább játszhattak. Dukász Péter továbbra is nagy szerepeket kapott, és a színház mellett a politikába is belevetette magát: 1991-ben a Temes megyei RMDSZ szervezet elnökévé választották, 1992-2000 között a Szövetséget képviselte Temesvár városi tanácsában.

„Ebben a korszakban is csodálatos palettáját ját-

szottam be a drámairodalomnak. A legkedvesebb szerepem talán, mert sokat kínlódtam vele, a Tótékban az Őrnagy volt" *Dukász a Nórában a férjet, a Katonákban a Nagyembert, a Dundo Marojeban a címszerepet játszotta. Emlékezetes alakítása A dzsungel könyvéből Ká vagy az Ibusárból Guszti alakjának megformálása.* „Egy férfi színész 40 év után kezd beérni, akkor már majdnem minden szerepet el tud játszani. A gond éppen az, hogy pont az én korosztályom hiányzik (és nem csak ebből) a színházból! Nem is volt olyan nagy meglepetés, hogy amikor a Lear szerepeit kiosztották, én alakíthattam Lear királyt.”

Dukász Péter színházi pályafutása során kilenc előadást rendezett, eleinte inkább zenés darabokat, vígjátékokat, újabban pszichológiai drámát is, mint az Áruló szív Edgar Allan Poe nyomán. "Nem azért rendezek, mert már nem elégít ki a színészi pályá. Beleszeretek egy-egy olvasmányomba és azt meglátom színpadon. Ha ez a gondolat sokáig nem hagy

békén, akkor elmegyek a mindenkori igazgatóhoz és elmondom, hogy mi az elképzelésem. Ilyen szempontból borzalmasan büszke vagyok egy rendezésemre: Edgar Allan Poe Áruló szívét állítottam színpadra. Már egyetemista koromban nagyon foglalkoztatott a háromoldalas kis írás, színpadra álmodtam, és végül 51 perces előadást csináltam belőle. A monológnak nálam nyolc szereplője lett! Azért is büszke vagyok rá, mert nincs tudomásom róla, hogy Poe-t valaha is színpadra állították volna, legalábbis hivatásos színházban.”

Dukász Péter rendezett két Heltai egyfelvonásost, az Úri jogot és a Menaszáriát, egybeecsapta őket, hogy egész estét betöltő előadás legyen belőlük. Laurian Oniga először Mrozek Tangója színpadra állításánál, majd legutóbb Urs Widmer Top Dogs (Nagykutya) színre viteléhez kérte fel, hogy legyen segédrendezője. „En ezeket a felkéréseket szívesen elfogadom, mert világeletemben szerettem tanulni, és amit megtanultam, annak mindig hasznát láttam.”

SZEKERNYÉS IRÉN

Ünnepi portré Szász Enikőről

„A Játékos pillanatról pillanatra teremti meg önmagát, s veszti el, amit megteremtett. Akinek eszköze a leganyagszerűbb eszköz: a saját teste, annak az anyagtalann emlékezetre kell bíznia életművét.” (Galsai Pongrácz)

S mit őriz meg az emlékezet? Arcot, hangot, egy-egy élményt nyújtó alakítást, de nem a csupasz arcot, hanem a maszkot, s vajon meddig őrizi meg? A színművészetnek, a pillanat művészetének éppen ezért nagyobb szüksége van az emlékezés dokumentumaira, mint bármilyen más művészetnek. Sajtókrónikák, színikritikák, színháztörténetek rögzítik a művészpálya kivételes pillanatait, de az alkotót teljes mivoltában ritkán őrzik meg az emlékezetnek. Ebben az efemer művészetben, a feledéssel folytatott küzdelemben a kortársi elismerés sokat nyom a latban. Ezért szerencsés gondolat az érdemek intézményes elismerése, a kitüntetések rendszere.

Szász Enikő, a Csiky Gergely Állami Magyar Színház művésze éppen ebben az évadban ünnepli három évtizedes színészi jubileumát, 1976-ban szerzett diplomát a marosvásárhelyi Szentgyörgyi István Színművészeti főiskolán, ahonnan két évre a sepsiszentgyörgyi színházhoz szerződött. 1978-ban érkezett férjével, Dukász Péter színművésszel a Bánság fővárosába, azóta folyamatosan Thália és az itteni művelődési-művészeti élet szolgálatában áll.

A nagyobb, igényesebb alakításainak száma meghaladja a félszázatot, a kisebb szerepek, a szórakoztató műsorokban való fellépések összege még ennél is többre rúg. Külföldi és hazai szerzők nagyszerű darabjaiban volt alkalma emlékezetes alakításokra: Marianne Molière Tartuffe-jében, Lujza Schiller Armány és szerelem című művében, Nóra Ibsen azonos című drámájában, Eleonóra Mrozek Tangójában, Valérie Anouilh Cher Antoine-jában, Chaterine Louis Verneuil Haragszom rád című darabjában, Fifi Aurel Baranga Szicíliai védelem színművében. A ma-

gyar klasszikus és kortárs drámairodalom érdekes szerepeit oldotta meg szakmai hozzáértéssel és művészi ihletettséggel: Erzsike szerepét a Liliomfiban (Szigligeti Ede), Agikát majd Mariskát Örkény István Tóték című darabjában, Cecilt a Kék rókában (Herzeg Ferenc), Szerafint a Buborékokban (Csiky Gergely), Szederváry Kamillát az Ingyenélőkben (Csiky Gergely). Az évek során rendezésben, forgatókönyvírásban, műsorszerkesztésben is kipróbálta erejét, hajlamát. Énekhangja, szerencsés fizikai adottságai révén a musicalek és operettek alapemberének számított a társulatban. Valamennyi zenés darabban játszott, amit az utóbbi harminc évben műsorra tűztek a magyar színházban. A legnagyobb sikert a Mágnes Miskában aratta. Marcsa szerepét 350-szer játszotta, s nemcsak Temesváron, hanem Erdély nagyobb városaiban is, olykor három előadást is egy napon. A siker mámoros érzésére így emlékezik: „Soha ennyi taps, soha ennyi virág, soha ilyen ünneplés. Marcsa az imádtott, ragyogó, féltve őrzött szerep. Roskadó páholyok az Operában, a bemutatón, és sok-sok előadás. Turnék, negyvenes sorozat, pihenő nélkül. De minden fáradtsá-

got, gyűrődést, szállodai vacogást feledtet a SIKER, a szünni nem akaró vastaps..."

A színészi pálya azonban nemcsak sikert tartogatott számára, meg kellett ismernie, rövid időre ugyan a félreállítást, s a „kispadon” való várakozást is, miközben kegyetlenül múltak az évek, s elshantak a visszahozhatatlan lehetőségek. Szász Enikő azonban nem tört össze, nem vált megkeseredett emberré. Optimista lény, dinamizmusa megóvta ettől. Megtalálta azt a tevékenységi területet, amelyen közösségének hasznára válhatott. Nőszövetséget alapított 1996-ban, s a kezdeti szociális célok után kizárólag művelődési feladatokat vezényelt a szervezetben, s mára a nagy presztízsnak örvendő Bánsági Magyar Napok rendezvénysorozatával bizonyította kulturális menedzseri képességeit, miközben Temes megyei önkormányzati képviselői, valamint az RMDSZ megyei szervezetének művelődési alelnöki tisztségét is

betöltötte. Közösségépítő tevékenységéért 2003-ban EMKE-díjjal tüntették ki, 2006-ban pedig megkapta a megyei önkormányzat művelődési bizottságának legrangosabb elismerését, a Pro Cultura Timisiensis-díjat.

Azóta: 2006 márciusa és 2007 októbere között a Csiky Gergely Állami Magyar Színház igazgatói tisztségét töltötte be. Legvisszhangosabb művészi projektje Szörényi Levente-Bródy János István, a király című rockoperájának előadása volt. Rég nem tapasztalt előadás- és nézőszámot hozott a színháznak a zenés produkció. Szász Enikő visszatért ismét a színpadra, a „világot jelentő deszkákra”: szinte valamennyi műsorra tűzött darabban láthatja a közönség.

(Laudáció a Pro Cultura Timisiensis 2006. átadása alkalmával)

MÉSZÁROS ILDIKÓ

Álom és varázslat

/ Beszélgetés Balázs Attilával, a Csiky Gergely Színház színművészeivel / 2004.

Balázs Attila sok rangos díj és elismerés birtokosa, megkapta már a kritikusok díját, a kisvárdai fesztiválon a legjobb alakítás, a legjobb előadás díját nyerte, Jászai Mari-díjas színművész, mégis látható örömmel és megható szerénységgel vette át a Varga Luigi István által készített trófeát. Mit jelent Önnek a Temes Megyei Tanács Pro Cultura díja?

Egy-egy életmű teljességét, esetleges lezárását jutalmazták a legtöbb díjazott esetében. Bár egy életmű csak akkor tekinthető véglegesnek, amikor a „nagy életművész” végképp lezárja azt, mégis minden művész tudja magáról, a pályájáról, hogy hol tart, mikor ér fel a csúcra. Én még egy évtizedet sem töltöttem el a pályán, alig éltem annyi évet összesen, mint amennyit mások dolgoztak Temesváron, Temesvárért, ezért meglepetés volt ez a díj, őszintén örültem annak, hogy rám is gondoltak. Amikor itt dolgoztam és dolgozom, Temesvárért is tettem, teszem, ennek a városnak a hírnevét vittem magammal, bárhol játszottam is. Jólesik, hogy gondoltak rám itthon, hogy saját hazájában is lehet az ember, ha próféta nem is, de említésre méltatott színész. Meghatott ez a díj.

A díjátadások laudáció is elhangzott. Balázs Attila pályáját az Agenda Zilei színikritikusa, Simona Donici Popovici értékelte érdekes, lírai hangvételű kisesszéjében. Könnyű dolga volt a laudációírónak, hiszen ha egy évtizednél rövidebb is Balázs Attila eddigi pályafutása, annyi jelentős alakítás és nagy szerep alkotja, amiről a legtöbb színész egy életen át csak álmodik: Tamerlán, Puck, Lorenzaccio, Hamlet, hogy csak a legfontosabbakat említsük. A laudációban elhangzott egy meglepő megállapítás: Balázs Attila angyal. Mondták már ezt Arthur Rimbaud-ról és Salvador Daliról is.

Én azt hiszem, az ördög a legszebb angyal, hiszen ezért dobták le a mennyországból, nem túrték már meg a szépségét. Az ember hordozza magában ezt a

kettősséget, amely bizonyára megvan mindenkiben, ám ha valaki az angyal-ördög játékot megmutatni is képes, az már erény lehet. Ha bennem ezt meglátták, azt jelenti, hogy jól tettem a dolgom, s abban a lényeges pillanatban e kettősségből az angyal diadalmaszkodott. Az életben amúgy is csak a pillanatok az igazán jelentősek, ezeket ha teljességgel éli meg és fel is mutatja az ember, akkor szerez igaz örömet nemcsak magának, hanem a környezetének, a közönségnek, akihez szól. Jólesett egy pillanatra angyalnak hinnem magam, bár tudom, hogy nem vagyok az.

Egy TV-interjúban azt mondta, kétféle színész van: a komédiás és a varázsló. Van-e a színésznek választási lehetősége, ha az egyiknek születik, átalakulhat-e, átalakíthatja-e magát a másikká?

Nincsenek vegytiszta komédiások vagy varázslók. Azért szeretem ezt a felosztást, mert bár sok mindent megenged, legalább annyi lehetőséget ki is zár. Azok az erős egyéniségek, akik komédiássá lesznek, annak születettek. Ez nem értékítélet, komédiás az, aki önmagát viszi színpadra, míg

a varázsló a szereppé alakul át. Én varázsló szeretnék lenni, viszont hordozom a sajátos jegyeimet, amelyekről természetesen nem tudok, gyakran nem is akarok megszabadulni. Ha sikerül belebújni a szerep bőrébe olyannyira, hogy önmagamot is átalakítom valamenynyire, vagyis a szerep engem, az embert is befolyásolni képes, akkor jól varázsoltam. Komédiásnak lenni gyönyörű álom, mert a komédiás a környezetétől függetlenül egy külön világban él. Szeretném, ha néha komédiás lehetnék, de a bennem lakó varázsló nem engedi.

A 2003-as esztendő legnagyobb varázslata a Hamlet volt. Az előadást a temesvári társulat a budapesti közönségnek is bemutatta. Úgy indultak útnak, hogy tudták az érdeklődés nagy, hiszen minden jegy elkelt. Milyen volt a fogadtatás?

Valóban ilyen hírekkel „súlyosbítva” érkezünk meg Budapestre, hiszen az érdeklődés, az elvárások is nagy terhet jelenthetnek. Mi azt az előadást vittük el, amelyet a temesvári közönség látott, alakított, szeretett vagy bírált. Nem egy nyilvánvalóan, egyértelműen jó előadással mentünk a magyar fővárosba, ezért kíváncsian és elég nehéz szívvel érkezünk meg.

Egy napi próba után, miután bejártuk a teljesen új teret, megpróbáltunk igazi kaméleonként a helyzethez idomulni úgy, hogy az előadás megőrizhesse a maga színeit. A közönség szerette ezt az előadást, aki meg nem, az elment, esetleg megírta vagy megírta, hogy miért nem szerette. Akinek tetszett, az elmondta, az embernek egy négyórás előadás után jól esik, ha meglapogatják jobbról-balról. Ami leginkább jólesett, hogy a kollégák - nevezzük így a nagyképűség gyanúját is vállalva a színészeket - értékelték, amit láttak. Nem feltétlenül gratuláltak, hanem elmondták a véleményüket, hogy szerintük, mi a jó, mi a furcsa, mi az, ami hiányzott, melyik az a világ, amelyről eddig nem is feltételezték, hogy benne van a Hamletben. Az előadás állásfoglalásra készítette őket, s mi éppen azt szerettük volna elérni, hogy senki ne maradjon közömbös, bárhogyan is, de ütközzék vele, ne tudjon nyugodtan, békésen lefeküdni utána, ne tudja bekapcsolni a TV-t. S ha ezt elértük, akkor megérte elmennünk. Örülök, hogy ott lehettünk, mert auraként, védőburokként érezhetően körülvett mindannyiunkat valami pozitív energia. A nagy hidegben, a Nyugati pályaudvar ceglédi várótermében játszottunk, a színpadra kintről léptünk be, rettenetesen fáztunk, nagy volt az izgalom, de senki sem fázott meg, nem történt egyetlen baleset sem, a közönségből felénk áramló pozitív energia megvédett minden bajtól.

MÉSZÁROS ILDIKÓ

"Aki így művész, annak végzete van"

„Mert a tehetség kevés. Az értelem is kevés. A műveltség is kevés ahhoz, hogy valaki művész legyen. Mindehhez végzet kell, melyet nem lehet félreérteni, s melyet semmiféle emberi erő vagy szándék nem tud megmászítani. (...) De a művész, az igazi, nem "tévedhet" semmiféle pályára, s nincs olyan történelmi vagy helyzeti erő, mely eltéríthetné feladatától; nem lehet

Ha a Guinness-rekordok közt számon tartanak a Hamletet alakító színészeket, Balázs Attila neve kétszeresen is bekerülne a csúcstartók közé, egyrészt a legfiatalabb Hamletet alakító színészek, másrészt pedig az egy napon a leghosszabb ideig játszó közék. Komolyra fordítva a szót, a budapesti vendégjáték egyik napján két előadás volt, nyolc órát kellett játszania. Milyen volt ennyi ideig színpadon lenni?

Lenni vagy nem lenni?

Lenni és jól lenni.

Nehéz volt, de felkészültünk erre. Lélekben, mert másként nem is lehet. Fizikailag kimerítő volt, de sikerült nemcsak átvészelnünk, hanem jól is játszottunk. Vigyáznunk kellett arra, hogy az előadás minősége ne sérüljön, az első ne legyen csak bemelegítés, a második pedig ne érződjen a fáradtság. Utána már azt kérdeztük egymástól, milyen lenne a harmadik.

Új bemutatóra készül a társulat. Kortárs darabban, narrátor szerepben láthatjuk majd Balázs Attilát.

Nem egészen narrátor, hanem egy író. Nehéz élő író alakítani egy olyan darabban, amely nem önvalóság, hanem kiáltvány, hanem csak nagyon jó darab. Mert Matei Vișniec A kommunizmus elmebetegnek című alkotása az. Az elmebetegintézetben az író a betegek számára is érthetően elmeséli, mi is a kommunizmus. Főszakadnak a sebek, kibuggyanak azok a sérelmek, amelyeket sokan elszenvettek a Sztálin haláláig terjedő időszakban. A szereposztás érdekessége, hogy olyan fiatalok játszanak a darabban, akik nem élték át, tehát nem is ismerik a diktatúra világát. Nekik magyarázni kell mi, hogyan volt, s nem értik, ahogy a náluk idősebbek sem értették, miért volt így. Ez a darab éppen erre való, emlékezésre és tisztázásra. Emlékeznünk kell, nosztalgia nélkül, szerintem ép elméjű ember nem kívánhatja vissza ezt a múltat. Az író elmondja a kommunista utópiáról szóló mesét úgy, hogy azt gyermek és felnőtt egyaránt értse, legyen benne élc, gúny, de az igazságtartalma is megmaradjon. Nem zsúfoltuk bele az előadásba a kommunizmus évtizedeinek minden sérelmét, borzalmát, tárgyilagos rálátásra törekedtünk. Figyelmeztetni akarunk mindenkit arra, hogy a szépen elmondott mese, akár a kommunizmusé is, könnyen eladható, sőt megismételhető. A fiataloknak érezniük kell, hogy ennek a sikertelen és igencsak fájdalmas kísérletnek nem szabad megismétlődnie.

más, csak író vagy festő, vagy zenész. Aki így művész, annak végzete van. Ez a legtöbb." Mára Sándor gondolkodik így a művészről.

Tokai Andrea, a Csiky Gergely Állami Magyar Színház fiatal színésznője, a Márai-féle meghatározás értelmében is igazi művész. Színészi pályája egyívású a 21. századdal, hiszen ezen az őszön ötödik

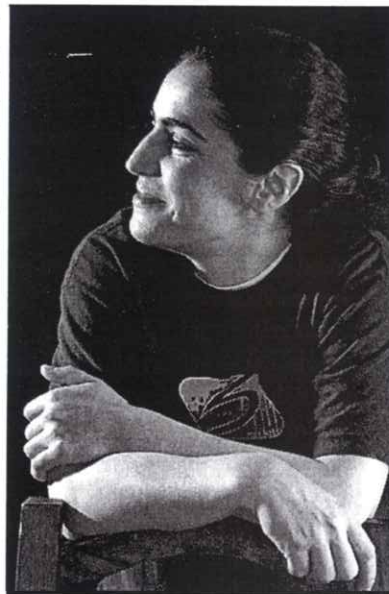
színházi évadát kezdte el. Alacsonytermetű, hosszú hajú lány, sportos öltözetű, mint a mai fiatalok általában. A mindennapokban ilyennek látjuk, csak ha megszólal, a nyári éjszakák sötét forróságát idéző hangja sejteti a művészt. Első fellépése, Ionesco Lecke című drámai komédiájában nemcsak a temesvári nézők őszinte tapsát és a jól megérdemelt sikert jelentették, hanem a Kisvárdai Határon Túli Magyar Színházak fesztiválján a legjobb pályakezdő színésznőnek járó díjat is. Ebben a Victor Ioan Frunză rendezte előadásban Tokai Andrea az emberi lét jelképévé megjelenő, az örült tanár áldozatává váló diáklányt játszotta, felejtethetetlenül. Kitörölhetetlenül élnek bennünk az előadás zárómozgatai: az ablaküveg mögül kétségbeesetten integet a lány, a lét elkerülhetetlen veszélyeire figyelmeztet, de szavát nem halljuk, s az üvegen túli világban, a hősesben körvonalai is elenyésznek.

Tokai Andrea Kolozsváron a Babes-Bolyai Tudományegyetemen végezte tanulmányait, de a színészi mesterség igazi titkait Victor Ioan Frunză műhelyében sajátította el, míg a Hamletben a Sírásót vagy Vişniec A kommunizmus története elmebetegnek című darabjában a börtönőr és az ápoló furcsa ötvöződéséből született szereleméhes nővért játszotta.

Tokai Andrea azt állítja, egyéniségének nincs külön titka. A színház csodája azzal kezdődik, hogy kigyúlnak a fények, s csak annyi ideig él, amíg égnek a lámpák. A színésznek csak ennyi adatik: az előadás néhány pillanata, perce, órája, hogy átadja, amit magában megteremtett, hogy bebizonyítsa adakozásra és odaadásra kész. A fiatal színész nő nem ismeri a jelentéktelen, kis szerep fogalmát. Minden alakítást kihívásnak tekint, ezért jól vigyáz minden szerepkínálta esélyre, a csodateremtés legapróbb lehetőségére is. A közönség megcsodálhatta ellenállhatatlan humorát Spiró György modern Liliomfijának Erzsijeként, a Hegedűs a háztetőn-ben Tevje céltudatos, szerelméért küzdő leányaként, vagy legutóbb az idei évad kabaréjában, a Vakablak jeleneteiben. Parti Nagy Lajos huszerettjében a főszereplőt, az ibusári állomás vasúti dolgozóját, az operettírásban önmagát kereső Sárbogárdi Jolánt alakítja. Ez a groteskségében is kedves figura, aki furcsa dalműveibe menekül a hétköznapi kisszerűség elől, nemcsak

a temesvári közönséget, hanem a kisvárdai fesztivál szakmai zsűrijét is meghódította, hiszen az előadás maga, de Balázs Attila és Tokai Andrea is díjat nyert alakításáért. Ebben az évadban a legígéretesebbnek nevezett színházi esemény szereplőjeként láthattuk Alexander Hausvater romantikus dráma-adaptációjában a Don Juan és Faust Mephistójaként. Hausvater elgondolásában és Tokai Andrea megvalósításában Mephisto a korlátok közé szorított erő úrnője, nagyhatalmú és szolgálatkész szövetséges, az alig megfogalmazott vágyak teljesítőjeként ragadja magával az örök kárhozatba a darab címszereplőit. A magyar és a román főváros közönsége egyaránt nagy szeretettel és kitörő tapssal ünnepelte ezt a produkciót. A budapesti vendéjáték előtt Nagyváradon a Rövidszínházak Fesztiválján John Foster Vadas László által rendezett Tükörduett című darabjában Erzsébet királynő szerepében láthattuk a nagy politikai ellenfelet, Stuart Máriát alakító Magyarai Etelka társaságában.

A színész úgy él, hogy játszik. Tokai Andrea mindannyiunk öröme, mindig jól játszik. Köszöntjük őt, most abból az alkalomból, hogy a Temes Megyei Tanács Pro Cultura-díjasa lett, hiszen jól tudjuk, hogy ahogy Márai mondaná: végzete van, s ez a legtöbb. Ebben a végzetként megélt művészetben valószínűleg megtehete és odaadása valódi bizonyosságként, ahogy ezt a fiatal művészeknek szánt díj elnevezésében is sejtetni igyekeznek.

MÉSZÁROS ILDIKÓ

21. századi passió

/ beszélgetés Tokai Andreával /

Október elején a XIV. Román Drámafesztiválon a legjobb női szerepért járó díjat Tokai Andrea, a Csiky Gergely Színház színművésze és Ramona Dumitreanu bukaresti színművész vehette át. Nem megsztott díj ez, hiszen a megszokottól eltérően nem két hanem egyetlen szerep két előadóját jutalmazta az ország második legrangosabb eseményének szakmai zsűrije. 2005-ben a Vaslui megyei Tanacu kolostorban ördögűzési szertartást követően meghalt egy lány. Tatiana Niculescu Bran, a BBC World főszerkesztője interjú-kötetéből született Andrei Şerban színházi műhelyében a tényfeltáró előadás, Irina Cornici passiója. A világhírű rendező egyidőben indította útjára a Beavató Akadémia (Academia Itineranta) nevű műhelyét, és dolgozott az év szinte minden UNITER-díját megszerző Ványa bácsi előadásán a Kolozsvári Állami Magyar Színházban. A Gyónás íanacuban az első dokumentum-színházi produkció, s hogy mennyiben több ennél, arról beszélgettünk Tokai Andreával.

Bemutató már kettő is volt, egy New Yorkban még tavaly, egy másik pedig idén májusban a bukaresti Odeon Színházban. Miben különbözött egymástól az amerikai és a hazai produkció?

A tavaly nyáron elkezdtünk dolgozni ezen a történeten, majd a műhelyértékelőben arról vitáztunk, hogy lehet-e ebből előadás vagy sem. Később kiderült, hogy lehet. A New York-i Román Kulturális Intézet segítségével kimentünk az Egyesült Államokba, New Yorkba, a La MaMa színházba, ahol egy vázlatot próbáltunk megvalósítani. Mivel más kulturális közegben voltunk, másként kellett játszsanunk. A hazai előadásban vannak olyan jelenetek, amelyek a tengeren túli produkcióban nem kaptak helyet: a végleges változat itthon született, időközben ugyanis sok minden megváltozott. Befejeződött a bírósági tárgyalás, kiderült, hogy mi lett a sorsa az ördögűzésre vállalkozó szerzetesnek és a négy apácának. A színháznak természetesen nem az a dolga, hogy eldöntse ki is a vétkes Irina Cornici halálában, elég, ha felmutatja a tényeket. A történet még ma sem zárult le, folyamatosan változik továbbra is, számunkra éppen ezért érdekes. Az előadás is ilyen alakuló folyamat, mindig más, a játék helyszínétől is változik, a nézők reakciói is alakítják.

Andrei Șerban talán erre gondol, amikor azt állítja: a színház maga az élet. Irina Cornici története sokkal bonyolultabb, mint ahogy azt a szenzációhajász média 2005-ben bemutatta. Ez a sorstörténet kórképe is a világnak, amelyben élünk.

A történet befejezhetetlen. Mindig újabb kérdések merülnek fel, amelyekre választ kell keresnünk. Arra jöttünk rá, hogy valójában nem csak arról van szó, hogy ez a lány árva, aki árvaházban nevelkedik, életben maradása érdekében munkát vállal, egy bányász családba kerül, sikerül Németországba jutnia, így egy másik kultúra megismerésére is lehetősége nyílik, hanem ő a mindenkor ember. Amikor a kolostorba érkezik a búcsúzás szándékával jön, hiszen arra készül, hogy végképp elhagyja az országot, mert örökbe fogadják. Chițăhoz, a kolostorban élő barát-nőjéhez érkezik. Senki sem tudja, hogy mi is történik valójában, hogy játékból-e vagy esetleg tréfából, de Irina megrémül, pánikba esik, kórházba utalják. Ott alig figyelnek rá, hiszen sem hozzátartozója, sem pénze nincs, feltehetően félrekezelik. A kolostorbeliek betegen is visszafogadják, segíteni szeretnének, csak találgatják, hogy mi baja is lehet a lánynak. A segítségnyújtás nem sikerül: Irina meghal. Ha a rendőrség nem megy ki a helyszínre, soha sem tudtuk volna meg, hogy ott ördögűzésre tettek kísérletet. Ezért állítom, hogy emberi történet ez, mindannyiunké. Hiszen mindenkinek van jó és rossz oldala, senki sem akar gyökértelenül élni, hanem keresi a közösséget, az embereket, akikhez tartozhat. Nem tudom, hogy dokumentum-színház-e ez, lehet, hogy nem is az, csak egyszerűen színház. Mint a görögöké, hiszen ők sem kerestek mást: a társadalom és egyén viszonyát vizsgálták, a törvények tiszteletének esélyét és lehetőségét. Az egyént, ha nem illeszkedik az elvárásokhoz, kitalálják, s ebbe belehal. Ezzel a lánnyal sem történt más. Ennek így kellett történnie, s hogy ki is a hibás, az egyház, az orvosok, az ápolók, a világ? Mi nem ítélkezünk, csak kérdezzük. A műhelymunka utolsó napján eljátszottunk a gondolat-tal, milyenné alakulhatna ez a történet a világ más tájain, Japánban, egy afrikai országban esetleg Brazí-

liában. Azt hiszem, ugyanez lenne a vége.

Ami a filmen már megszokott, a színházban viszont merész vállalkozás, sajátságosan új és szokatlan színházi feladat, hogy Irina Cornici figuráját ketten keltették életre.

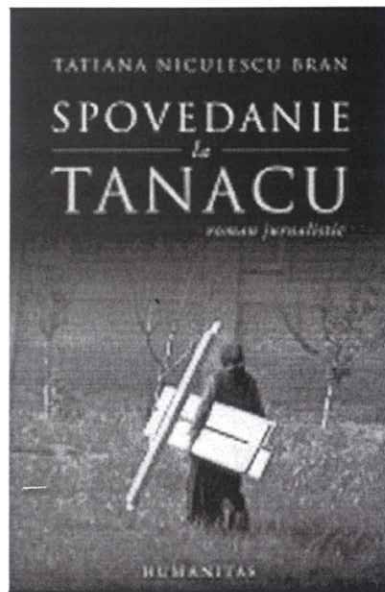
Hogy mennyire volt nehéz ketten játszani ugyanazt a figurát? A kolléganőben sem, bennem sem merült fel egy percre sem, hogy jobbnak kell lennem a másiknál. Évfolyamtársak vagyunk egyébként, azonos évben végeztük a színművészetit Kolozsváron, ő a román, én a magyar tagozaton. Közös volt a tét, a cél, hogy a legjobbat adjuk magunkból. Egy munkafolyamatban nem az a fontos, hogy a résztvevők barátok legyenek, hanem az, hogy mennyire képesek egy közös cél felé haladni, hogy igazi csapat lehessünk, amelyben egymás nélkül nem lehetünk jók. Fizikailag is nehéz ezt az előadást végigvinni, ha nem is igazi maraton, kicsit mégis az. Nem gondolom, hogy szokatlan feladat lenne. Szerintem így jó, csak ketten csinálhatjuk, én a lány rosszabbik, a társam pedig Irina jobbik énje; természetesen én sohasem találnám meg azokat a színárnyalatokat, amelyeket Ramona Dumitreanu fogott meg, ezért ez így kerek és gyönyörű. Csak így működik.

Andrei Șerbanról azt mondják, mindig van ideje a színészre. Igaz ez?

Vannak találkozások, amikor kiderül, hogy szavak nélkül is értjük egymást. Ezért inkább azt mondanám, Andrei Șerban ráérez az emberre. Szerintem az a jó rendező, aki jól tud szerepet osztani, ráérez arra, ki tudja jól megoldani a feladatot. Ha kell beszélgetünk, ha meg nem, akkor kísérletezünk. De Andrei Șerban nagyon ért az emberhez. Ennek az előadásnak a mélységét az egyszerűsége adja. Nem kell bonyolítani a dolgokat, elég ha megnézzük, hogy mi is történt valójában. Ennek a próba- és munkafolyamatnak ez volt a tétje: a tisztánlátás. Ezért is került a rendező a szimbólumokat, az ítéletmondást.

Minden díj visszajelzés. Ez a mostani, azt jelzi, hogy a szakma elismeri és jutalmazza azt a csapatmunkát, amelynek eredményeképpen ez az igaz emberi történet megszülethetett, amelyben Tokai Andrea színészi pályájának egy újabb, jelentős szakasza beteljesedett.

Sajnos a díjkiosztó ünnepségen nem vehettem részt, mert a magyar színházban próbáltam. Mondták is, hogy illett volna ott lennem, de azzal védekeztem, hogy nem én kaptam a kitüntetést, nem is csak mi ketten, hanem a teljes csapat. Most is ez az érzésem: jó, hogy az én nevem szerepel ott, mégis, ez a díj inkább a miénk: színészeké, rendezőé, szerzőé egyaránt.

PATAKI ZOLTÁN

Éder Enikő a Társulat szerepdöntőjében

A Magyar Televízió hónapok óta sugározza A Társulat című népszerű szerepválogató vetélkedőt, amelynek nyertesei idén júniusban eljátszhatják az István, a király rockopera 25. éves jubileumi előadásának a főszerepeit. Az erdélyi színészek közül már csak Éder Enikő, a temesvári Csiky Gergely Színház művésze maradt versenyben, István anyja, Sarolt fejedelemasszony szerepéért mérkőzik meg két vetélytársával. Éder Enikő a szerepválogató döntők kezdete óta Budapesten tartózkodik, a mindent eldöntő „játszma” előtt telefonon nyilatkozott a Nyugati Jelennek.

- *Hogyan készülsz a sorsdöntő Sarolt szerepválogatóra?*

- Minden szerepdöntőn az egész Társulat fellép, ezért vasárnap kivételével minden nap reggeltől estig próbálunk. Hétfőtől szerdáig kis próbatermekben dolgozunk, a koreográfusokkal „megcsináljuk” a számokat, énekórákon elsősorban azok vesznek részt, akik a szombati szerepdöntőkre készülnek. Csütörtöktől átmegyünk az MTV-be, kamerapróbák, hangpróbák, fénytechnika, hatalmas, mintegy 80 fős stábbal dolgozunk. Ha valakinek a hét elején egy szám nem jött össze - egy szólóra vagy duettre mindössze 3-4 óra jut - a hét második felében nincs már idő kijavítani. Megkaptam előre az anyagokat és a metróban, folyosókon fülhallgatón hallgatom, tanulom őket, hogy ne veszítsek időt.

- *Hogy érzed, milyenek az esélyeid a fejedelemasszony szerepére?*

- Nagyon kemény lesz a harc Sarolt szerepéért. A vetélytársaim már megedződtek, Molnár Ágnes két, Kelemen Éva egy szerepdöntőn már túl van, volt rá bőven lehetőségük, hogy megmutassák magukat. Ne-

kem ez az egy lehetőségem van - ezt kellene valahogy megragadni! Állíthatom, hogy hármunk közül bárki el tudja játszani a szerepet, inkább az a kérdés, hogy melyik karakter áll közelebb a rendező elképzeléséhez.

- *A Sarolt döntő előtt mit üzensz az otthoniaknak, a tévézőknek?*

- Azt üzenném a hazai nézőknek, olvasóknak, amit mindig is vallottam: szívük és saját belátásuk szerint döntsenek, hogy kit tartanak a legalkalmasabbnak Sarolt szerepére, hiszen ha eljut Romániába a közeljövőben ez a jubileumi István, a király előadás, úgy gondolom a nézők olyan fejedelemasszonyt várnak majd, akiben képesek lesznek hinni, akivel azonosulni is lehet akár, vagy legalábbis olyat, aki méltó utódja lehet talán azoknak a "nagyoknak", akik ezt a szerepet már több éven és generáción át megformálhatták. Mindazoknak pedig, akik támogatnak engem, köszönöm a bizalmat és tudásom szerint igyekszem megfelelni, viszonzni majd, ha Isten is úgy akarja, Saroltként.

MÉSZÁROS ILDIKÓ

"Az együtt megélt idő szövete"

„A színház azon helyek egyike, ahol a mai napig megőrződött a test tudása, amelyet elfeledtünk. Itt minden intelligencia mintha alulról jönne: a színész testének mélyéből, abból, ahogyan lábaival a földön áll; a dráma testéből, a nyelv anyagosságából, az együtt megélt idő szövetéből.” Valere Novarina a mai francia színház meghatározó egyénisége, állítja ezt 2006-ban megjelentetett, A test fényei című könyvében, amelyben mint korántsem könnyen megfejthető alkotásaiban általában az emberi lét titkaira kérdező rá kérlelhetetlen elszántsággal. A színház csodáját is az emberiség ritka ünnepi pillanatai közé sorolja.

Éder Enikőt, a Csiky Gergely Állami Magyar Színház színművészt a 2002/2003-as évadban ismerhette meg a temesvári közönség Tersánszky Józsi Jenő regényéből készült Csókacsevetelő című előadói estjén. A tehetség, az odaadás és a magas szintű szakmaiság hármassága, a művészi kifejezőmód

érettségét meghatározó, a zene, a tánc, a színpadi játékok ősi, örökkévaló és mégis jelenidejű összhangját újratereztető előadás nem meglepte, hanem a szó valódi értelmében lenyűgözte a nézőket. Az emberi sors és a művészi pálya metaforáit felsorakoztató beavatástörténetet átvilágították az estben felragyogó fények, vagy ahogy azt az idézett francia színházi mester mondaná, a test fényei. Az ifjúság szemtelenségét, vidámságát és bátorságát megélt csókafióka - a totális színházi produkció főszereplője - felnőtté válásának folyamatát követhettük nyomon: a hétköznapi csalódások sorozatán vergődik át, kiürült szerelmek és megfakult álmok kínján edződik, megtapasztalja a háború kegyetlenségét és a halál kérlelhetlenségét.

Az első találkozás ünnepi fényei Éder Enikő minden későbbi színpadi szereplését beragyogták. Alexander Hausvater rendezésében Grabbe Don Juan és

Faust című művében Senior Octavióként, az Amphitryonban az Éj istennőjeként láthattuk. A Lila ákác Hédiyeként, a Mág-nás Miska Stefániájaként, a Karinthy Frigyes emlékműsor úrinőjeként bebizonyította, kitűnő intellektuális humorérzéke van. A 2006-os évad kortárs darabjaiban a Top Dogs-ban illetve a Kirkegaard életéből ihletődött A csábító naplójában érett asszonyokat alakít, olyan entellektüeleket, akik sikertelenül ugyan, de megkísérik, hogy ne csak értelmesek de boldogok is legyenek.

2007-ben a temesvári magyar társulat a határon túli színházak közül elsőként műsorára tűzi Szőrenyi Levente Bródy János rockoperáját az István, a

királyt. A 20. századi magyarság nemzeti önazonosságának korszerű újraértelmezését felvállaló alkotás egyszerre legenda és kihívás minden rendezőnek és színésznek. Vas-Zoltán Iván rendezésében Réka szerepében láthattuk Éder Enikőt Temesváron, aki a Magyar televízió Társulat című szereposztó megaprodukciónak Sarolt szerepéért vetélkedhetett. Ez a kihívás tette, hogy Éder Enikő szülővárosa, Arad, a temesvári színház, Bánság és Erdély tiszteletbeli kulturális nagykövete lett. Megnyerte Sarolt, az első magyar király anyjának szerepét, a jubileumi előadásban tökéletesen megvalósította a rendező, Szikora János elképzelését, nem csak sztár lett, hanem tökéletes, érett művész. A zsűrit alkotó művészek vezette műhelymunka során minden megtanulható tapasztalatot, gyakorlatot a tudás iránti alázattal kamatoztatott, pedig ország-világ füle hallatára mindenki őt nevezte a színészi mesterség legjobb ismerőjének. Szulák Andrea minden értékelését azzal kezdte: „Te mindent tudsz”. Alföldi Róbert színművész, rendező, a Nemzeti Színház jelenlegi igazgatója, nemrégiben New Yorkban állított színpadra egy klasszikus operát, kizárólag Éder Enikőt szólította művésznőnek. Alföldi Róbert iránti megbecsülésem és a fiatal színművésznő tehetsége iránti tiszteletem jelül, ismétlem meg a rendező színidirektor szavait: Gratulálok, művésznő, újra, most, hogy a Temes Megyei Tanács Pro Cultura 2008 díjasa lett.

MÉSZÁROS ILDIKÓ

"Engem Victor Ioan Frunză terelt erre a pályára"

/ beszélgetés Magyar Etelkával /

Magyar Etelka a társulatban azok közé a kevesek közé tartozik, akiknek gyermekkorra is a Bánságban telt el, tanulmányait is - kis bécsi kitérővel - itt végezte Temesváron.

Lugoson születtem, hiszen a szüleim Nagybodófalván teljesítettek szolgálatot, apám lelkipásztorként, anyám pedig tanárként. Hatéves korombar. költöttünk Ujszentesre, majd hatodikos koromtól jártam a későbbi Bartók Béla Líceumba, ahol 1996-ban érettségiztem. 1994-ben már játszottam a színházban, kezdetben statisztaként, később amikor eldőlt, hogy színész leszek, Temesváron szereztem diplomát a Nyugati Tudományegyetem művészeti karán működő dráma tagozaton, így kétségtelen, hogy eddigi életem legtöbb éve Temesvárhoz köt.

Néhány évet Bécsben töltöttél.

Úgy mentem el, hogy nem tudtam németül. Bécsben beiratkoztam a finnugrisztikára, ahol azzal a fel-tétellel vettek fel, hogy fél év alatt be kell mutatnom a német nyelvvizsgáról szóló bizonyítványomat. Ez hihetetlen elszántságra készítetett. Négy évet éltem Bécsben diákként, de önfenntartó lévén, dolgoznom is kellett, tandíjat is fizettem, mert a két ország közt nem volt - lehet, hogy ma sincs - tandíjmentességről szóló egyezmény. Itt az egyetemi tanulmányaimat

nem fejeztem be, de nem mondtam le erről. Talán hatvanévesen sort keríték rá, hiszen voltak hetvenéves kolléganőim is, akik csak azért tanulnak, mert érdekelte őket a nyelvtudomány, s nem gondolták, hogy a kor akadályos lehet a tanulásnak.

Legizgalmasabb és a temesvári közönség emlékeztetésében máig élő alakításaid sorát azok a szerepek fémjelzik, amelyek

Victor Ioan Frunză műhelyében születtek. Mi az, amit Frunzától tanultál?

Engem Victor Ioan Frunză terelt erre pályára. A Lorenzaccióban, nagyon érdekesen alakult a helyzetem: kezdtem statisztaként, ezután szöveges szerepet kaptam, majd később szinte a legfontosabb női szerep lett az enyém. Ez csak azért lényeges, mert ebben a folyamatban pontosan érezte velem a rendező, hogy figyel rám, és fontos dolgokat bíz rám. Bécsben éltem, próbákra hazajártam, s mindig biztatót, hogy folytassam a színészetet. A lecke fantasztikus élmény volt, hiszen lehet, hogy a néző nem gondolta, hogy Marie feladata nehéz, de én nagyon megtisztelve éreztem magam. Nem számított, hogy ki mekkora szerepet játszik, mindhármunkra ugyanúgy odafigyelt a rendező. Ma is csak azt mondhatom, hogy nagyon szerettem azt a Ionesco-darabot, még akkor is, ha nem járt akkora felelősséggel, mint az Ophelia. Amikor megtudtam, hogy Victor Ioan Frunză kinevezett erre a szerepre, akkor szinte megijedtem. Úgy éreztem, még nem jártam ki olyan utakat, amelyek ehhez a szerephez feltétlenül! szükségesek lettek volna, de aztán a munka során a rendező biztonosságban végigvezetett ezeken. Nagyon jó mester Victor Ioan Frunză. Az aradi bábszínházba is meghívott a Könnyecsepp királyfi Tündérszép Ilona szerepére. Beugrás volt, meg voltam dermedve, ez volt életem első román alakítása, ráadásul különleges bábéledés volt, hiszen nem bábok, hanem árarcok jelentek meg benne. Aztán megtörtént a rendezői csoda, észre sem vettem, hogy nem magyarul játszom, vagy maszkokat kell mozgatnom. Nagyváradon egy fesztiválon játszottuk ezt délelőtt, délután pedig kétszer adtuk elő A lecké-t. Ehhez fogható csak az volt, amikor a Nyugati pályaudvar ceglédi várótermében adtuk elő a Hamletet, s igazi földbe temettek a nagy hidegben. Talán sohasem élek meg hasonlót színészként.

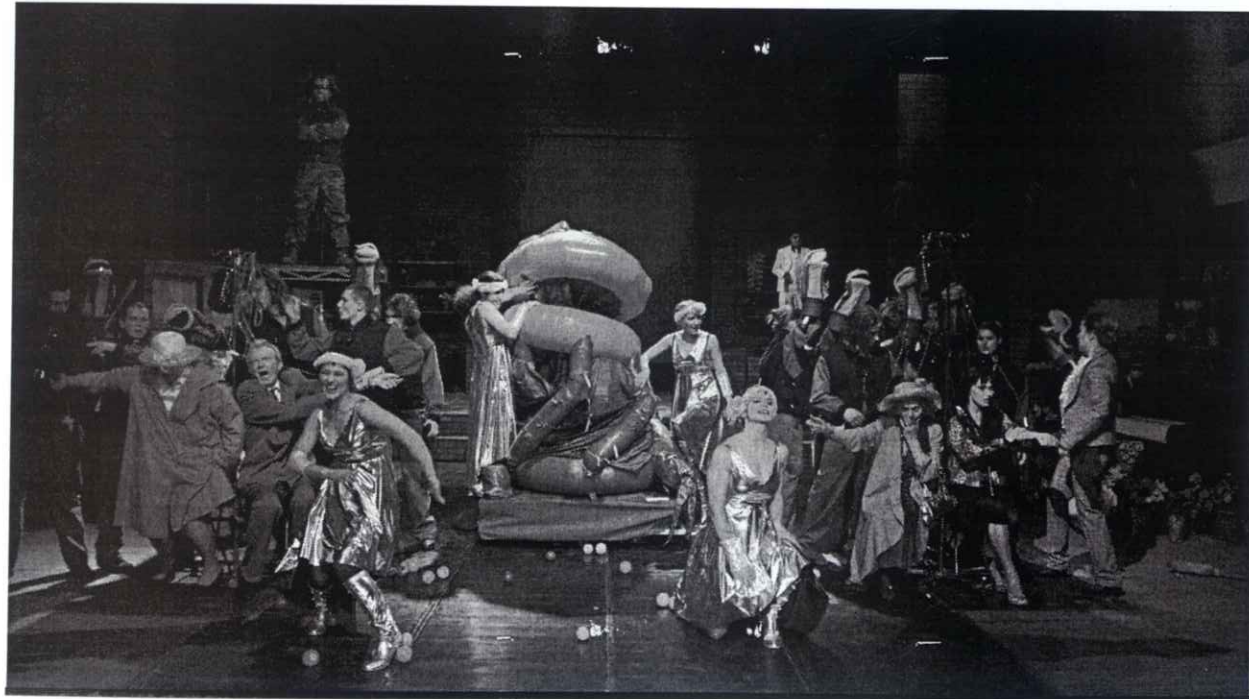
Ezután újabb rendezővel kerültél kapcsolatba, Alexander Hausvater rendezte a magyar színházban

a Don Juan és Faustot, de előbb a német színházban a Cymbeline királyt.

Teljesen más világ az övé, de csak dicséret illeti, s nehéz megfelelőre találni az elismerő szavak közt. Hausvaterrel azt tanultam, hogy nem csak úgy lehet kicsalni az emberekből dolgokat, hogy kedvesen megfogalmazok elképzeléseket, hanem igen keményen megdolgoztatom, durván megforgatom, s csak a végén dicsérem meg, hogy ez az, ezt akaram, ezt vártam. Pontosan vezeti a színészt, nagyon megterhelő vele dolgozni, fizikailag és szellemileg egyaránt igénybe vesz. Frunză szerint a színész legfontosabb eszköze a teste, nemcsak a 12 órás napi munkát kell kibírnia, hanem olyan bravúros dolgokra kell készen lennie, amelyek megfelelő kondíció nélkül elképzelhetetlenek. Hausvater erről nem beszélt, csak a gyakorlatban követelte meg, hogy így legyen.

A rendezőkkel való találkozások vezettek el oda, hogy segédrendezői szerepben is egyre gyakrabban szerepelsz a színlapon, ilyen minőségben dolgoztál Tompa Gáborral Heiner Müller Kvartettjében is.

Felhívtak, hogy akarok-e Tompa Gábor rendező-asszisztense lenni. Téves hívásra gyanakodtam, de aztán, amikor megismételték, muszáj volt hinnem a fülemnek. Időm éppen volt, így elmehettem Bukarestbe a Nottara Színházba, hiszen a produkció a Mundi, a Nottara, a Kolozsvári Állami Magyar Színház és a Csepűrágó Alapítvány közös vállalkozása, Buza Tímea és Demeter András játszott benne. Kezdetben nem tudtam, hogy miben lehetek majd a rendező segítségére, de aztán kiderült, hogy az ügyelőtől a sűgőig sok minden hiányzott, tornyosultak az elintézendők, és kezdtem érezni, hogy bizony elkel a segítő kéz: a világosítók, a hangosítók nem beszéltek magyarul, s kezdetben szükség volt a nyelvi akadály áthidalására. A későbbiekben pedig a próbákon, ahogy ez lenni szokott, jegyzeteltem a rendező ötleteit, bírálatait, észrevételeit. Azt hiszem, végül többet tanultam, mintha én lettem volna a színpadon.

A Rémségek kicsiny boltjában fellépett a teljes társulat (2007/2008-as évad)

MÉSZÁROS ILDIKÓ

Színfalak mögötti beszélgetések

1. Beszélgetés Koczka Györggyel A teremtés istenkísértő csodájának tanúja

Koczka György közíró, publicista, rádiós műsorvezető, a Művelődési Minisztérium tanácsosa. Mit jelent ez a megbízatás?

Minden olyan szakterületre kiterjed, amelyre a szakállamtitkáré. A tanácsosság egyébként azt jelenti, hogy ha az államtitkárnak vagy a miniszternek szüksége van a tanácsra, akkor kikéri a tanácsos véleményét, esetleg leosztja a feladatot. Közreműködtem a legutóbbi magyar-román együttes kormányülés kulturális témáinak összeállításában, törvények megfogalmazásában, román és magyar anyagok fordításában, a levelezés egy részének elvégzésében. A színházi vonatkozás most talán a legkevesebb, ha a sokat vitatott színháztvörvényt nem számítjuk. Szó esett a nagyszentmiklósi Bartók-centrum megalapításáról, ami elsősorban a magyar kormány fukarságán, szűkös anyagi helyzetén, érdektelenségén fog megbukni feltételezhetően, mert sajnos semmi sem történt. Dolgoztam azon a javaslaton is, amely a román-magyar kulturális párbeszéd sikerességéért tevékenykedőket jutalmazná, a román fél egy Ioan Slavici-ról elnevezett díj létrehozását tervezi, de a magyar fél szerint más a magyar díjak átfutási ideje, s ezért nem is gondolkodnak ezen. A Slavici-díjat azóta meg is kapta a kolozsvári születésű Kántor László, a Budapest Filmstúdió producere. A díjat én javasoltam, azt is, hogy Slavici-ról nevezzék el. Már a díjazottat nem én javasoltam.

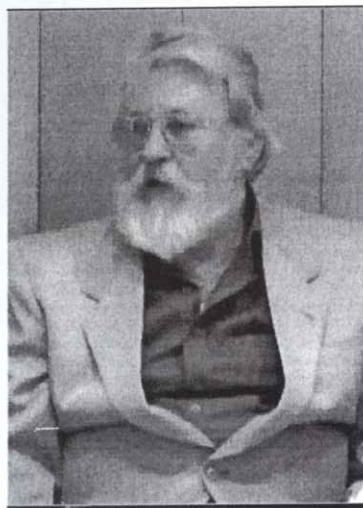
Vannak-e emlékei a temesvári színház indulásáról?

Középiskolás diák voltam 1953-ban a színház megalakulásakor. Akkor kötelező volt a színházlátogatás. Nem mondom, hogy ez jó volt, s azt sem, hogy rossz, tény viszont, hogy minden előadást meg kellett néznünk. Emlékszem a Masenykára, az Égből pottyant vendégre, A kertész kutyájára. Meg kell valanom, hogy a legtöbb előadás rendkívül hatásos volt, persze a fiatal ember lelke nyitottabb, s a kritikai érzéke is tompább. Nagyon szerettük a színházat, senki sem érezte kinnak, örömmel jártunk. A mai fiatalság mentségére mondom, nem is volt annyi választási lehetőségünk, mint amennyi ma adódik. A színház fontos intézmény volt, az életünk része. Ma sem esik nehezemre színházba menni, de amit régen sohasem tettem, előfordul, hogy már szünetben elmegyek egy előadásról, s ez nemcsak a temesvári magyar színház előadásain fordul elő.

Koczka György a temesvári társulat irodalmi titkára volt a rendszerváltás előtt és után is. Hogyan kezdődött, miként alakult kapcsolata a színházzal általában?

Nem színházi tevékenységre készültem, inkább tanár vagy újságíró szerettem volna lenni, de ez jólismert okokból nem sikerült. 1969-ben a prágai tavaszt követő tavaszon kerültem a színházhoz, botcsinálta irodalmi titkár lettem. Szerencsés véletlenek sorozata

vezetett oda, hogy Sinka Károly felajánlotta ezt a munkakört. A rendszerváltás után a televízióban dolgoztam, Demeter András igazgatósága idején egy ideig még elláttam az irodalmi titkári feladatot, majdnem két évig a német színháznak is voltam irodalmi titkára, de nagyon megváltozott a színházi struktúra, s ez a megbízatás sokat veszített egykori jelentőségéből.

Mire terjedt ki az irodalmi titkár hatásköre a rendszerváltás előtt?

Mindazzal foglalkozott, amit akkor propagandának ma meg reklám és/vagy PR-tevékenységnek neveznek. A kellemetlen hangulatú propaganda szó nem a valami mellett való korteskedést jelentette, hanem a színházi munka megismertetését: nyomdai munkát, műsorfüzetek és plakátok megjelenítését, de a műsortervek javaslatait vagy turnétervek kidolgozását is. S bár a szervezők nem tartoztak az irodalmi titkár beosztottai közé, mégis azt végezték el, amit az kigondolt. Viccelődtek is azon, hogy ha nem a színházban voltam, akkor csak a nyomdában lehetek, még ha máshol láttak is netalán. A repertoár megválasztásában több szerepem volt mindenképpen, mint ahogy azt ma sejtem és látom, hogy lehet valakinek, aki a dramaturgiával foglalkozik. Egyesek úgy gondolták, az irodalmi titkárnak kellene a színház ideológiai vezetőjének lennie, de ez nem történt meg, nemcsak az én esetemben nem, hanem mások sem vindikáltak maguknak hasonló fontosságot. Az irodalmi titkár leghátatlanabb szerepe az volt, hogy figyelemmel kísérje a drámairodalomban megjelent friss darabokat. Ez leginkább a Ceaușescu-diktatúra bukását megelőző években volt igen kellemetlen, hiszen ekkor a műsorterv 90 százalékát hazai drámákból kellett összeállítanunk. Többféle módon próbáltuk ezt kijátszani, a magyarországi kabaré-jeleneteket is a magunkénak vallottuk, s hazai dramaturgiai természetűt adtuk el. Ongyilkos merészséggel például Az iglói diákokat is hazai szerző alkotásaként sütöttük el, hogy egyáltalán színpadra kerülhessen, s ebben a minisztérium is hallgatóságos cinkosságot vállalt, hiszen elfogadta a javaslatainkat, s így egy kicsit több szabadságot jutott nekünk, mint a román színházaknak.

Mi volt ebben munkában a legszebb, amire szívesen és büszkén emlékszik?

Nagyon nehéz kérdés, ezen még nem is gondolkodtam. Nagy dolog volt akkor, s azt hiszem ma is az, hogy magyar intézménynél dolgozhattam Romániában. Magyarul beszélhettem reggeltől estig, megőrizhettem a beszédképességem, hiszen kötelességem is volt a mindennapi olvasás, a magyar irodalom követése. Voltak szép, ünnepi pillantok a színház életében, mint a 20 éves évforduló, de ahol sok a munka, ott a keserűség is sok, valóban felhőtlen ünnepi pillanatokot ezért is nehezen tudnék megidézni. Ennek ellenére boldog vagyok, és valóban örülök annak, hogy életem javarésztét a színházban élhettem le. A legszebb talán az volt, hogy sikerült átvészelnem azt a minden elképzelhetőnél sötétebb korszakot, amelynek a bukásakor azzal áltattuk magunkat, hogy megőriztük a színházat önálló magyar színháznak. Ugyanis egy adott pillanatban komolyan felvetődött a gondolat, hogy egyesítik a három színházat. Ezt sikerült kicselezni.

Ha most beül a nézőterre, civilként figyeli az előadást vagy szakmai szemmel?

Ugyanazzal a szemmel nézem, mint azelőtt. Nehéz a kettő közt különbséget tennem, az ember idővel sokat megtud ugyan a szakmáról, de az izlésvilága mégiscsak a sajátja, s ma is ugyanolyan érdeklődéssel figyelem a produkciókat. Bár régebben kevésbé tevődött fel a tetszik-nem tetszik kérdése, hiszen olyan előadásról kellett véleményt alkotnia az embernek, amelyet maga javasolt, támogatott, amelyért

dolgozott. Akkor csak azt figyeltem, mi nem sikerült abból, amit elképzeltünk. Manapság viszont azzal van gondom, amit mások elképzelték. Lehet, hogy konzervatív vagyok, ezért nagyon ritkán van részem igazi színházi élményben, és ha mégis, az legtöbbször a színészeknek köszönhető. Mert a színészek ma is ugyanazzal a komolysággal, átéléssel alakítják azt az embert, akit alakítaniuk kell.

A színház sokak szerint az elitkultúra része. Mi az, amit szeretni lehet, kell benne?

A színházban az a jó, hogy valaki újraélt a mi életünket, s vagy képes meggyőzni minket saját és a magunk igazáról, vagy sem. Ez már a sikertelen vagy sikeres előadás ismerve is. Nem szívesen ismétlem azt, amit Shakespeare mondott, hogy a színház tükröt tart a világ elé, de mégis erről van szó. Amikor ráismerünk a világra a színpadon, s részesei vagyunk annak az utolérhetetlen pillanatnak, amelyben a színész alkot, egy emberteremtő folyamat szemtanúi lehetünk, szerintem ez a legcsodálatosabb. Azért jár az ember a színházba, hogy tanúja lehessen a teremtes istenkísértő csodájának.

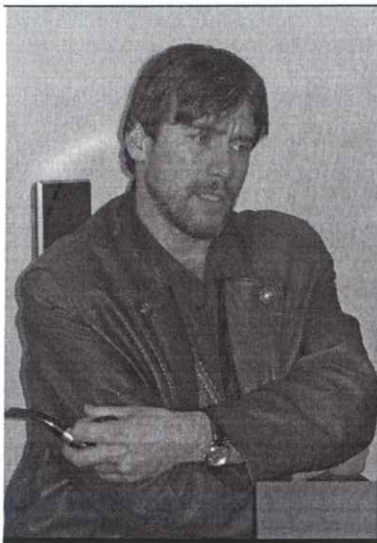
Az 55 év milyen kornak számít egy színház életében?

A színháznak nincs kora. Nem fontos hány éves, csak az, hogy miként működik, mit produkál. Tíz év is elegendő lehet ahhoz, hogy valaki beírja magát a színház történetbe. A színház a pillanat művészete, így a fontos csak az, hogy mit tesz most és itt. Nem a koráért kell tisztelni a színházat, hanem kizárólag azért, amit tud.

2. Beszélgetés Demeter András Istvánal "Ez a szerep nem volt melléosztás" avagy egy államtitkár szerepálmai

Más érzés államtitkárként részt venni egy olyan színházi fesztiválon, amelynek 5 évvel ezelőtti kiadásának a Csiky Gergely Színház igazgatójaként szervezője volt?

Es tíz évvel ezelőtt is, sőt még korábban, hiszen a negyven éves évfordulót köszöntő, első ilyen jellegű fesztivált igazgatóságom első esztendejében szerveztem 15 évvel ezelőtt. Vegyes érzelmeket kelt az emberben, hogy vendégként jön egy olyan helyre, ahol egykor a nap huszonnégy órájából huszonnégyet színházzal, vagyis színészekkel, az intézménnyel, kollégákkal foglalkozott. Nagyon egyedi, sajátos helyzet ez, de a viszontlátás öröme, mind a kollégák, mind a közönség esetében megédesíti ezt a helyzetet.

Amikor a vezérigazgatói megbízatást elvállalta, akkor azt mondta, hogy mindig hű marad a színházhoz, most államtitkárként mi a helyzet?

Ezek a dolgok nem változnak, a hűség rám nem nagyon jellemző a magánéletben, de színészként és színházi emberként azt hiszem, hogy igen. A színpad világa és közelebbi világa és közelebbi világa mindig el-

sődleges fontosságú lesz, még akkor is ha ideig óráig adminisztratív megbízatásnak kell eleget tennem. De erre volt már példa, hiszen igazgatóként majdnem 13 évig menedzserként kellett helytállnom, s olyan helyzet is adódott, amikor ez szinte elnyomta, elszorította bennem a színészi. Persze a kettő együtt mégiscsak színpadközi életformát jelentett, ami most nem jellemzi a mindennapjaimat.

Hogyan látja, a színház törvény megváltoztathatja a színház helyzetét itt és most a 21. század kezdetén?

Nemcsak színházzal, művészeti intézmények problémáival foglalkoztam a jogalkotás terén, általában véve a kulturális finanszírozás kapcsán egy rendkívül fontos jogszabályt alkottunk idén januárban; ezt a csapatommal hűstettként emlegetjük, mert sikerült átverekednünk a parlament mindkét házán, még néhány módosító javaslat van hátra a parlament első házában, s ez gyökeresen megváltoztatja a kultúra világában eddig fennálló jogrendet. A filmtörvény is hozzám tartozik, ebben is nagyon sokat haladtunk előre. Színházhoz közel álló folyamat a menedzsmenttörvény megalkotása is, amely december óta közvita tárgyát képezi, a színházakon kívül idetartozik a múzeumok, a közönyvtárak kérdése, igazgatóik kinevezése. A színházi törvény módosítása kétféle csős folyamat: 2007 februárjában egy törvénytervezetet hoztunk létre, decemberben pedig a jóváhagyási törvényben igen fontos módosításokat sikerült bevennem, elsősorban olyanokat, amelyeket bizonyos minisztériumok nem néztek jó szemmel, de a parlament erejével sikerült ezeket korrigálni. Most folyamatban van egy kormányhatározat kidolgozása, ami gyökeresen megváltoztatja a színészek és a színházban dolgozók életformáját akár, hiszen amikor az újonnan bevezetett fizetési rács alkalmazási normái életbe lépnek, akkortól az új bérek fizethetőek lesz-

nek, s szeptember elsejétől a törvénybe foglalt szándék működni fog. Ez egy kisebbfajta földrengést okoz majd a művészeti intézményekben, nemcsak a színházakban de a filharmóniákban is, hiszen megváltozik a teljesítmény-értékelés és a bérszámolás technikája. Nem egy hátratekingető, „mit csináltunk a tavaly”- szempont fog érvényesülni, hanem mindenütt az előrettekintő magatartás válik fontossá, vagyis azt mérik, kinek mennyire összetett, milyen szintű, számú feladatot szán a színház vagy filharmónia a maga pénzügyi lehetőségei és művészi tervei keretében. Ez azt eredményezi, hogy a rendszerváltás után 18 évvel végre a kritériumoknak megfelelő művészek decens bérezéshez jutnak, persze azt is jelenti, hogy azok, akik csak a fizetésükért járnak be, azoknak megváltozik a szerződéses viszonya, vagyis a munkaviszonyuk akár polgári szerződéssé is alakulhat.

Milyen viszonyban van egymással a közjogi méltóság és a színművész?

A közjogi méltóság, számomra a színész számára, hordoz egy nagyon érdekes töltetet: a cím hangzatosága a szerepre emlékezteti a tisztség mindenkor viselőjét, persze az már kérdés, hogy ezt a szerepet ki mennyire tudja komolyan venni, megvan-e hozzá a kellő felkészültsége, milyenek a személyes adottságai. Olyan közjogi méltóságokkal dolgozom együtt, s itt elsősorban az RMDSZ-es csapatra gondolok, akik ebből a szempontból kiérdemlik a méltóság megne-

vezést, nagyon izgalmas, együttműködő csapat, amellyel sikerül elérnünk, ha bármelyik tárcának, bármilyen gondja van, legyen szó jóváhagyásról vagy vitás kérdés eldöntéséről, hogy nagyon gyorsan, valóban szakszerű megoldást találjunk. Ilyen értelemben ez a szerep az én esetemben, úgy érzem, nem volt mellősztás.

Heiner Müller darabjában láthattuk itt színpadon, láthatjuk-e még valamikor valamiben?

Színpadon azóta nem voltam, illetve nem született új előadás, közbejött a státusváltásom. Míg főigazgatóként az embernek akadt egy kis ideje úgy mond önmagára, ez államtitkárként már nem nagyon lehetséges. Míg főigazgatóként a fontos megbízatással rendelkező emberek árnyékában maradt ideje dolgozni az embernek, nos, államtitkárnak lenni azt jelenti, hogy ki kellett lépni a kulisszák mögül a reflektorfénybe.

Államtitkárként van valamilyen szerepálma, amit most kellene megvalósítania?

En államtitkárként azt kívánom magamnak, hogy sikerüljön olyan szinten megvalósítanom az elképzeléseket, amelyek miatt ezt a megbízatást szakemberként elvállaltam, s amelyekkel mind szakmai, mind politikai értelemben ez időközben kiegészült. Ha mindez sikerül, akkor az az álmom, hogy visszatérhessek oda, ahonnan elindultam.

3. Beszélgetés Balázs Attilával

"A színház identitása nem leírható, csak nézni és látni lehet"

Az 55. évnek az is fontos mozzanata, hogy Balázs Attila, színművész lett a Csiky Gergely Állami Magyar Színház igazgatója.

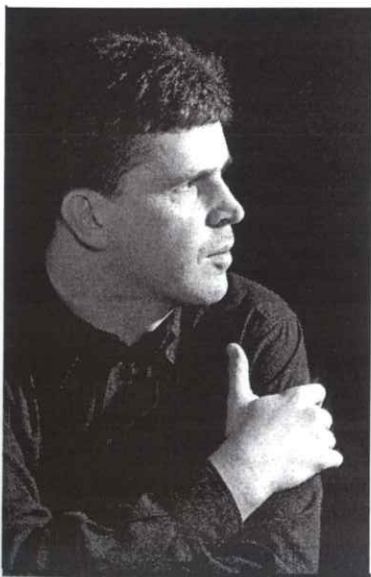
Ez talán a véletlen játéka is, nem kell ennek túl nagy jelentőséget tulajdonítani. A fontos az, hogy megnyugodott a színház. Az alkotáshoz szükséges belső nyugalanság megőrzésével, most egy bizonyos irányba haladunk.

Nem hiszem, hogy a színháznak kizárólag a közönség ízléséhez igazodó szolgáltató színházzá kellene válnia. Sokan szeretik hangoztatni, állítani, különösképpen a kereskedelmi csatornák, hogy igazi ismerői a közönségi elvárásnak. A közönség igényét az alkotó színháznak kell alakítania.

Szeretem, ha egy-egy új csatorna indul, mert az felhívja a kínálatot, még könnyebben unnak rá az

emberek, s hamarabb visszatérnek az élő művészetekhez. Mi repertoár-színház vagyunk, tehát átfogó palettát kell nyújtanunk, nem alkalmazkodhatunk rétegigényekhez. A műfajok gazdagságán belül a legfontosabb irányelvünk az igényesség. Szerintem, ha a színészek hisznek abban, amit csinálnak, akkor a közönség is elhiszi, hogy egy ritka, kivételes, más világ a színház. Ebben a világban a csapat a legfontosabb. Persze szükség van sztárookra, olyan vezéregényi-

ségekre, akiket a fiatalok példaképüknek tekinthetnek, akikre felfigyel a közönség. Nem csak ismerik őket, hanem várják is, hogy milyenek lesznek egy új darabban. A csapatban mindenkinek megvan a maga helye, s ott nélkülözhetetlen. Mégsem érezheti magát egyenlőbbnek a másiknál senki. Itt minden a kölcsönösségre épül, mindenki számíthat a másikra, de a színház hangyaboly is, élő tehát változó folyamat. Az alkotás kinn jár, s ezért a színész, ha teszi a dolgát, megérdemli, hogy megbecsüljék. A színház identitását viszont a repertoár határozza meg, nem a szép épület, mégcsak nem is a szép színeszei. Elég egyetlen előadás ahhoz, hogy hosszú évekre meghatározza a színház arculatát. Egy Lorenzaccio után már nem lehet akármit vagy akárhogy játszani. Persze a színház identitása nem leírható, csak nézni és látni lehet. A temesvári magyar színház a temesvári palettán belül kínálhat alternatívát. Fontos is, hogy megmutassa, miben más, miben különbözik a többitől. A színház mint intézmény viszont nem demokratikus: hierarchiára, elfogadott értékrendre épül, mert csak így működhet. A hierarchiát a teljesítmény szabja meg, a nagyon jó kellékes nagyon értékesé válik a szemünkben. Minden bemutatót követően ezért átadjuk a vándoramulettet: aki megkapja, annak ezt viselnie kell, s a következő produkcióban neki kell kiválasztania az utódját, az arra legérdemesebbet. A hónap emberét pedig azért jutalmazzuk, mert szó nélkül, elvállal és teljesít valamit, ami lehet, hogy nem is az ő feladatköre, de ezzel sokat segít mindenkinek. Az évad végén kiosztjuk az évad színésze illetve színésznője díjat, erről is a társulat dönt. Ha lesz elég forrás, akkor a kritikusok díjára is sor kerülhet. A lényeg persze az, hogy a társulat aktívan vegyen részt a munkában és érezze, hogy fontos. Ne legyen létmódunk a háritás, hanem a csapat minden tagja hozzon a maga helyén felelős döntéseket. Nagy öröm, hogy egyre többen a színházban ünneplik a születésnapjukat, vagy a színház világnapját. A színházi ember akkor dolgozik, amikor mások szóakoznak, s ez így van rendjén, hiszen nekünk is megvannak a magunk külön ünnepei, egy-egy bemutató.

A színháznak megvan a maga nyelve, amelyet a nézőnek is beszélnie kell. Ez nem is azonosítható az ott beszélt nyelvvel, ezért nem is sajátítható el máshol csak a színházban.

A színház a jelenből meríti erejét, s furcsamód mindig a jövőbe mutat. Bár ez nem feltétlenül célja, mégis így van, s ez a titka is. Szerintem a színháznak nyelvezete van, amelyet valóban el kell sajátítani, sőt gyakorolni is kell. De a paradoxon az, hogy úgy kell játszani, mintha a közönség először látná az előadást, mintha az emberek érintetlenül, szűzen ülnének ott. Mert engem is, az előadást is az határozza meg, hogy ott, akkor, éppen ki vagyok. S bár egy hétfői vagy egy csütörtöki előadás mindig más, mégis a variánsok közt úgy kell mozognunk, mintha először játszánk. A tapssal az előadás véget ér. Bár mi is szeretnénk, ha egy kicsit tovább tartana. Ha hazafelé is beszélnek róla, s nem a világválságról, az is jó.

Másként szól hozzánk a színház ma, mint 55 évvel ezelőtt.

Igen, viszont ez nem a másság kedvéért történik. Csak akkor lehet érdekes az út melletti fa, ha elhiszem, hogy a szereplők hitelesen végigmennek a darab emberi, belső útján. Nem szabad mást elmondanom, mint ami a darabban van, ha másról szeretnék

szólni, játsszam más darabot, mert a szöveg nem lehet ürügy. A szereppel való vívódásaimkor Frunza gyakran mondta: Keresd csak, a megoldás ott van, a szövegben. Magam is híve vagyok annak, mutassuk meg, hogy a 21. században élünk, hiszen nem konzerv előadásokat játszunk, de a változásokhoz igazodnunk kell. A színház szinkretikus, sok művészeti ágból lopott, mindennel kacérkodik, s ezért meg is kell kapnia a méltó büntetését.

Örülök, hogy végre sikerült állandó és szoros kapcsolatot teremteni az üzletemberekkel, így megindulhatott a HEP, a Híres Előadók Programja. A Mindentudás egyetemének ez a helyi változata ingyenes, ide olyan rendkívüli emberek látogatnak el, akikkel máskor soha sem találkozhatnánk. Herendi Gábor filmrendező volt az első vendégünk, decemberben Palya Beát hallgathatjuk meg ötödikként. Így mindenki úgy érezheti, hogy köze van ahhoz, ami történik, s ez a közvetlen kapcsolat, mindenkinek örömet okoz. Ugy gondolom, most még az útkeresés szakaszában vagyunk. Aztán következhet a hódítás: Erdélyt és Bukarestet is meghódítjuk, s végül jöhet a konszolidálás. Már más városok is igényt tartanak a HEP-re, hiszen a Romániai Magyar Üzletemberek Egyesületének tagjai más erdélyi városban is élnek és dolgoznak.

4. Beszélgetés Patkó Éva rendezővel Igénytelenség ellen: Patika

Szép Ernő nem ismeretlen a színházkedvelők előtt, hiszen a Lila ákác című regényéből készült színpadi változatot Verebes István rendezésében 2005-ben mutatta be a társulat. A Patika c. darabot gyakran játsszák magyarországi színpadokon, de hazai színház húsz éve nem tűzte műsorra.

Magam is láttam a temesvári társulat előadásában a Lila ákácot, akkor Demeter András felkérésére jöttem, s nem gondoltam volna, hogy valaha is Szép Ernő rendezésébe fogok, most azonban nagyon örülök annak, hogy így alakult.

Patkó Éva, a fiatal rendező nem először dolgozott Láng Zsolttal, A szomszéd nő, a Berlinév, az Itthonév novelláskötet szerzőjével, azzal a neves prózaíróval, aki a Pálcikaember történeteivel már irodalmi tananyagká is vált. Miben tér el a Láng Zsolttal közösen megteremtett Patika az eredetitől?

Szép Ernő műve nagyon terjedelmes, mi arra törekedtünk Láng Zsolttal, hogy a szövegnek olyan formáját véglegesítsük, amely idejét tekintve is belefér a mai ember elvárásereibe, kétórásra terveztük az előadást. A munka azért is volt egészen más, mert klasszikus darabon dolgoztunk, ezelőtt kizárólag kortárs vagy Láng Zsolt-alkotásokkal foglalkoztunk. Nagy kihívás volt, és meg is szenvedtünk vele.

A felkérés része volt, hogy előnyben részesítsem azokat a színészeket, akik ebben az évadban szerződtek ide, s ezt nagyon izgalmas és egészséges kihívásnak tartottam, mert szeretek új emberekkel dolgozni. Hogy Balázs Attilával dolgozhatom az külön öröm, mert olyan szerepet visz végig, ami mindenkinek megéri a fáradságot, nézőnek, színésznek sőt a társulatnak is.

Patkó Éva, bár jelentős színpadi munka áll már a háta mögött, fiatal rendező, hiszen 2006-ban szerzett rendezői oklevelet, most olyan alkotói gárdával dolgozik, akik nagyrészt szintén fiatalok és a dramaturgot és zeneszerzőket, Nagy Endrét és Veress Albertet leszámítva nők is. BagolyZsuzsa a díszlettervező, Kiss Zsuzsa a jelmeztervező Baczó Tünde pedig a koreográfus, utolsó éves a bukaresti Ion Luca Caragiale Szín- és Filmművészeti Kar koreográfia szakán.

Az Isten is ezt akarta, hiszen Kiss Zsuzsa jelmeztervező kivételével, mindenki nagyon a pályája ele-

jén tart, s ez különösen izgalmassá tette a munkát. Egy fiatal kezdő csapatnak biztosan mindig nehezebb, mint egy jól bejártottnak, de az akadályokon sikeresen átléptünk. Voltak ugyan nehéz pillanataink, de én mindenképpen nagyon örülök, hogy itt dolgozhattam, számomra mindenképpen igen tanulmányos volt ez a munka.

Amikor Temesváron színpadra állította a Leart, abban voltak merész, izgalmas színpadi elemek, amelyek a látvány, a színészi erőpróba és annak a bravúros megoldása szempontjából egyaránt felejthetetlenek, mint Goneril és Reagan létra-jelenete. Lesznek-e hasonlóak a Patikában is?

Igen, mert nem konvencionális térben játszunk ezt a múlt század húszas éveiben született darabot. Nem jelenítjük meg a helyszíneket, amelyeket a történet hagyományos módon megkövetel, sugall, s ez olyanféle kacérkodás, amely mindenképpen megállja a helyét. Elszakadunk az első olvasat realista színjátszástól. Azért szerettem volna kimozdítani a darabot a klasszikus világból, mert Füst Milánnal kezdve igen sokan, írók, irodalomtörténészek, kultúrkatatók gondolják/ gondoljuk azt, hogy Szép Ernő az abszurd előfutára, elsősorban azért, mert szereplőinek emberi tulajdonosságait felnagyítja, és ezzel kiragadja őket a realista ábrázolásból. Humoros,

a vígjáték felé hajló előadás lesz, mégis elgondolkodtat, komoly kérdésekről is, leginkább az igényte-

lenségről. Mert igen gyakran vagyunk igénytelenek magunkkal, álmainkkal, sőt a világgal szemben is.

5. Beszélgetés László Sándor rendezővel, az újvidéki színház igazgatójával "A végét nem lelő idő..."

Nem sokat tudunk a kortárs skandináv drámáról, a dánról pedig talán még kevesebbet, pedig a harmincas évei végét élő drámaíró 1998-ban született darabja már bejárta a világot New Yorktól Budapestig. Line Knutzonról sok mindent mondanak, van, aki azt állítja, úgy ír, mint egy kábítószeres Samuel Beckett, mások viszont korszaknyitó műnek tekintik ezt a beavatástörténetet, amely a korlátok nélkül felnőtt nemedék, a hippik gyermekeinek életét mutatja be.

Line Knutzon is a hippimozgalom képviselőjének tekinti magát, picit érződik darabján Beckett hatása, de szerintem Örkényé is. Csak a szigorúan elfogultak állíthatják, hogy nem filozófus és nem költő, mert hihetetlen költői gondolatok sorozatából áll a darabja. Megkockáztatom a kijelentést, hogy a világirodalom egyik legszebb szerelmes monológja is ebben hangzik el. Néhány évvel ezelőtt magam sem feltételeztem volna, hogy a skandináv kortárs drámában történhet valami érdekes, míg kezembe nem akadt véletlenül egy kötet, s olyan csodával találok, amellyel már rég nem. Ez a fiatal nő tényleg olyat tud az életről, amit más nem. Ugy érzem hasonlóképpen gondolkodhatunk a világról, mert gyakran magaménak érzem a mondatait.

Meglepetéssel hallom, hogy a világ értelmetlenségét megjelenítő abszurdral kapcsolatban furcsának tetsző fogalmakat használ, mint a legszebb monológ, csoda, gyönyörű gondolatok.

Mi is az, hogy abszurd? Kimegyünk az utcára, s máris az abszurdral találkozunk. Szeretjük azt állítani, hogy normális világban élünk, normális szabályok és keretek közt, pedig nem így van. A globalizálódó világ csak a személytelen kommunikáció formáira szoktat, kényszerít. Ez benne van a Knutzon-darabban: beléptünk a mókuserékbe, nem is vesszük észre, hogy a kerék már elkopott, csak tekerünk, tekerünk, még azt sem vesszük észre, hogy már illet volna meghalunk akár. Olyan értékrendbomlásnak vagyunk szereplői, résztvevői, hogy már nem is tudjuk, kik vagyunk, mi közünk van egymáshoz, a valósághoz. De szeretnénk hinni, hogy van közünk, s hogy a dolgunkat tesszük. De mi a dolgunk? A személytelen világ elemének lenni, vagy embernek lenni? Erzelmeinket megélni, közvetíteni? Ez az, ami egyre inkább rövidzárlatos.

A fogyasztói társadalom viszonya az időhöz ellentmondásos: egyrészt az ember a felgyorsult időre hivatkozva teljesítménykényszerben él, másrészt szeretné megállítani az időt, hiszen nem illik megöregedni, idősnek, gyengének lenni, netán meghalni. A Közeleg az idő kapcsolatban áll-e ezzel, figyelmeztetés vagy fenyegetés ez a cím?

Erről szól. Nem illik megöregedni, sőt ha megtörtént velünk, nem is vesszük észre, vagy nem vesszünk róla tudomást, azaz nem a természet rendjének megfelelően működünk. Az előadás is arra hívja fel a figyelmet, hogy ne féljünk embernek lenni, maradni, élni és meghalni. Az örök emberi kérdés, a születés és halál értelmére figyelmeztet, arra, ami legszebben talán Babits Esti kérdésében hangzik el: „miért nő a fű, hogyha majd leszárad?/miért szárad le, hogyha újra nő?” Pedig tudnunk kell, hogy el kell száradnunk, mert nem vagyunk mindenhatóak, csak halandó emberek, s jó lenne, ha azok tudnánk lenni és maradni.

Említette, hogy Örkény is szellemi rokona a dán íróknak. Ez azt jelenti, hogy Knutzon humora is olyan mint Örkényé? A mai ember csak akkor ébredhet rá az igazságra, ha sikerül megnevetetni, hiszen az irónia és önirónia korát éljük.

Fájdalmas humora van Örkénynek, akit nagyon tisztelek, elsősorban emberismeretért, s lehet, hogy nem kellene párhuzamot vonnom, de ezt gondolom, Knutzonról is, aki nagyon sokszor a fájdalmat neveteti ki velünk. Talán ez az a nyelv, amely még érthető, és az önmagunkhoz és a világhoz való viszonyunk megváltoztatására készíthet.

Milyen az a színpadi nyelv, amelyen megszólal ez az előadás?

Nagyon egyszerű eszközökkel dolgozunk, a játékterünk is a lehető legegyszerűbb, bár első látásra a nézőnek komplikáltnak tűnhet. A legfontosabb az igazság és a hitelesség, erre törekedtünk. Kiváló társulattal hozott össze a sors, remek játszótársak voltak a színészek, nagyon nyitottak voltak, igazi partnerek abban, hogy ez a játék olyanná váljon, mint azt elképzeltük. A darab minden pillanatában, még a legteátrálisabb dialógusok is maximális igazságtartalommal rendelkeznek, a színész mély hittel és átéléssel teszi meg még a hamis gesztusokat is. Nagyon örülök, hogy ilyen játszótársakra leltem, s azt kívánom minden színháznak, hogy ilyen színészei legyenek, mert akkor bajba nem kerülhet.

Amikor vendégrendező érkezik, hoz magával egy csapatot.

Egy fiatal újvidéki színész, Varga Tamás, játszik az előadásban, s hoztam magammal egy dramaturgot és Góli Kornéliát, de jelmez- és díszlettervezőt nem, mert nem láttam szükségét. Másként is meg lehet rendezni ezt a darabot, de az én fejemben ez nagyon csupaszon van jelen.

Élégedett azzal, ami ebben az előadásban megvalósult, életre kelt?

Teljesen, mert nemcsak az valósult meg, amit én képzeltem, hanem a társulat maga is inspirált, s csak az lehet igazán jó színházi munka, amikor a rendező és a csapat tud egymásból meríteni, táplálkozni, építkezni. Nagyon szomorú vagyok viszont, mert én már befejeztem a munkát, s félek a bemutatató pillanattól, mert olyankor elveszítetek valamit: kiadom a kezemből az alkotást, átadom a közönségnek. Nehezen élek meg minden hasonló pillanatot, válást, búcsút, szakítást, pedig tudom, mint a jó szülő, hogy el kell engednem a maga útján a produkciót.

A 2007/2008-as évad legjobb színésze és színésznője: Szalma Hajnalka és Bandi András Zsolt

SIMONA DONICI

A Temesvári Német Színház története az első gongütéstől az Utolsó tűzvészig

(az intézményi lét 55.,
az első német nyelvű előadás 255. évfordulója)

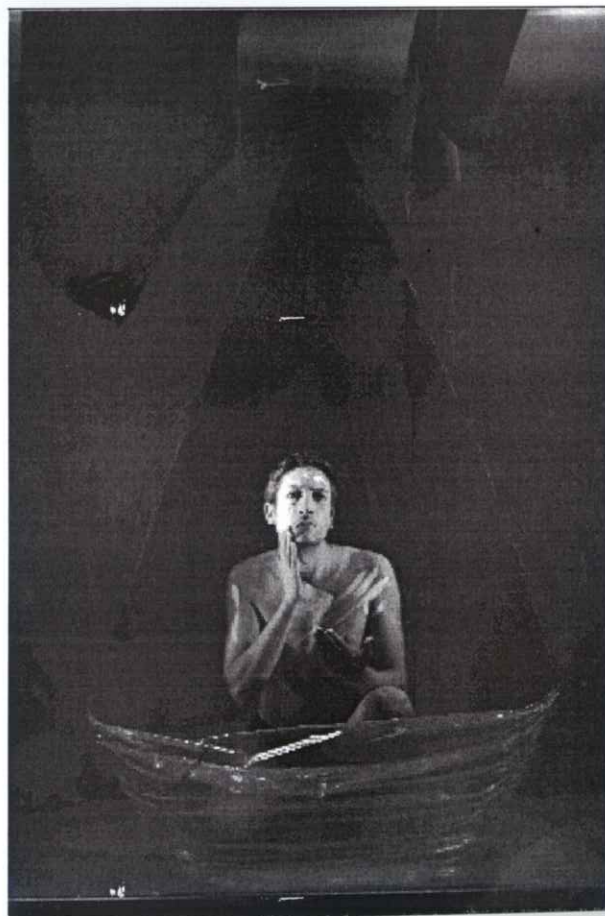
1953-ban, Joszip Visszarionovics Sztálin halálának évében, született a Temesvári Német Színház (TNSZ). Az ünnepi beszédekben meg-megidézett véletlen egybeesés elgondolkodtató suttogást keltett az intézményi lét 55., az első német nyelvű előadás 255. évfordulójára összegyűlteken. Az a rémes évtized a romániai színház javára vált volna? Az oroszbarát és eloroszosított kommunista rendszerben hirtelen értékke vált a német kultúra megbecsülése? Avagy éppen ellenkezőleg, a Német Színház létrehozása sem több az ideológia erős ám ravasz eszközénél. Sztálin így teremtette meg a német nemzeti közösség megfigyelésének új alakzatát. Az új, természetes állami színház, az állam megkérdőjelezhetetlen akaratát képviselte. A német színház megalakítása ugyanis az ország nyugati felében a német kultúra államosításának aktusa volt. Vélhetően a Színház lényegéből, a bánáti svábok fegyelmezett, kimondatlan ellenállásából fakadóan a Német Színháznak mindezek ellenére sikerült megmaradnia eltántoríthatatlanul és eltéríthetetlenül a német kultúrából és nyelvből táplálkozó hivatás útján, az önazonosság tudat kötőszövetévé vált, a temesvári német közösségi lét megfogalmazója lett, a történelem hírnös útvonalaiban járó etnikum hűséges követője. Mert a színház, mi is lehetne más, a világ tükre. A Temesvári Német Színház a maga világának amolyan "német" tükre.

Hivatalos história...

A temesvári német nyelvű színjátszást említő első hivatalos feljegyzések a XVIII. századból maradtak fenn. Bécsből, Berlinből és Pestről érkeztek a vándortársulatok. A szerb városháza egykori épületében kizárólag színházi előadások fogadására kész terem várta őket. 1875. szeptember 22-én avatták fel a temesvári Ferenc József Színházat. A helyi kultúra máig ható főeseménye volt ez, hiszen az épület a városközpont meghatározó pontja ma is, Európában

is egyedülállóan, ahogy ezt előszeretettel hangoztatják is mostanában, három színháznak ad otthont, itt működik a román, a magyar és a német nyelvű színház sőt a Nemzeti Opera is.

1953. január elsején Minisztertanácsi rendelettel megalakult az Állami Színház Német tagozata.

1956-ban az intézmény önállósulhat, és megszületik a Temesvári Állami Német Színház.

A színház hivatalos honlapja szerint máig 370 produkciót állítottak színpadra, közel 2,5 millió nézőnek játszottak a társulat művészei, tízezer előadást tartottak Románia németek lakta településein, az egykori NDK-ban, majd a kommunizmus bukása után Németországban, Ausztriában, Franciaországban, Lengyelországban, Magyarországon, Horvátországban és Szerbiában.

Kegyetlen és szenvedélyes történelem...

A Temesvári Német Színházat semmi sem kerülte el abból, ami meghatározta a szocialista köztársaság korabeli romániai színház sorsát; gyakran még súlyosabb nyomot is hagyott életében, mert etnikai szintéren mozgott, s a diktatúrákban az etnikai más-ság gyanús. Meg kellett felelniük a cenzúra elvárásainak, és helyt kellett állniuk a bemutatók előtti ú.n. vizionálásokon, szembesülniük kellett a kivándorlást népszerűsítő propagandával, s a kitelepedést kérelmező színészek elbocsátásával. A tömeges elvándorlás veszélyeztette a színház létét. A történelem paradoxana talán, de a rendszerváltást követően kiderült, hogy nem is a német exodus volt a legnagyobb veszély.

A színház legválságosabb néha tragikusnak tűnő pillanataiban a legnehezebb szerepet gyakran és ismételtelen a Jarcsek-nővérek, Ildikó Jarcsek Zamfirescu és Ida Jarcsek Gaza vállalták magukra. Erős, de különböző jellemű, a színházművészet iránti elkötelezettség szellemében nevelkedett, két kimagaslóan nagy színész, a német színház kiváló igazgatói, határozzák meg a közelmúlt színház történetét. A színházi és a német nemzeti közösség egyaránt adósa mindkettejüknek, háláját és megbecsülését eddig még egyiknek nem sikerült lerónia irántuk.

Az 1989-es forradalom gyökeres változásokat hozott a TNSZ vezetéseben is. Nyugatosodásának első jele a technikai korszerűsödés volt, a tolmácgép lehetővé tette, hogy a román nyelvű publikum, amely idővel egyre erősebb szegmentuma lett a közönségnek, is élvezhesse előadásait. Ezért a műsorterv etnikai jellege jelentősen oldódott, és a színház művészi stratégiája igazodott az elvárásokhoz.

A közelmúltban a város német színpadán jelentős előadások születtek. Victor Ioan Frunza rendezői kézjegyét hordozták a Brecht-előadások, a *Kurázsímama*, amelyet 8 évadon át játszottak, vagy a *Háromgarasos opera*, és Ionesco *Székek* című darabja, amely díszlettervezője, Adriana Grand révén UNITER-díjat szerzett a színháznak. Ezek a produkciók a rendszerváltást követő időszak irányadó mozzanatai voltak. Radu Alexandru Nica kitűnő előadást rendezett Marius von Mayenburg *Tűzarc* című darabjából, Alexander Hausvater színpadra állította William Shakespeare *Cymbelin királyát*. Ezek lennének az utóbbi egy-másfél évtized legjelentősebb színházi eseményei. Ebben az időszakban azonban a TNSZ érthetetlen szörnyűségekkel és elhajlásokkal is szembesült, abszurdba illően igazolnia kellett a cenzúra visszaállítását megkísérlő helyhatóságoknak, hogy a *Kurázsímama* díszletének központi eleme műalkotás, később az intézményt munkaügyi perekben hurcolták meg, máig tisztázatlan körülmények közt tűz ütött ki irodahelyiségeiben, majd a megyei

önkormányzat helyett a városé lett, tehát fenntartót s igen gyakran igazgatót is váltott.

Az évforduló hete

A Temesvári Állami Német Színház évfordulós ünnepségének hete az *Utolsó tűzvész* című országos premierrel kezdődött. Dea Loher a romániai színházi világba most bekerült darabja egy közlekedési balesetben megölt, egy téves nyomon elinduló rendőri üldözés áldozatává lett fiúról szól; a tragédia közlébe kerülők sorsa, még az alig érintettek is, alapjában megváltozik, az elutasítás, az elfogadhatatlannal való megbékélés hiánya, a féligazságok, a büntudat és a gyávaság visszafordíthatatlanul megrontja a közösség életét, újabb gyilkosságokhoz, végül a teljes pusztuláshoz vezet. A lelkiismeret és a reménytelenség sötét történetéből a berlini rendező, Cornelia Crombholz jól felépített, nehéz, izgalmas közel háromórás előadást teremt, amelyben erőteljes jeleneteket érzelmi töltettel rendelkező fejezeteket a fásztó töredezettség fojtogat. A színészek jól láthatóan élvezik a játékot, de ez sem menti meg az előadást, s végül a rendezés gyógyíthatatlan unalomba fullad, a darab értelmé elvész, megemészthetetlen, kényszeredett, indokolatlanul terjedős költészetbe vész. Jelentősek azonban a színészi alakítások Ida Gaza, Ioana Iacob, Georg Peetz, Andreea Nistor szerepkompozíciója és Bernd Schneider (Berlin) a terem oszlopos szerkezetével feleselő díszlete. Az ünnepi héten a grazi színház két, Thomas Bernhard *Célpont* és Georg Kreisler *Ma este: Lola Blau* c. előadását is láthatták, a németországi Bruchsal-i Színház Carsten Ramm és Hennes Holz *Nowhere Man*, a Zsidó Színház pedig Pavel Kohout *Királyjáték* c. művét mutatta be, majd a Kolozsvári Magyar Színház Silviu Purcărete rendezésében mutatta be Puccini *Gianni Schicchi* című operáját, amely mit sem törődve a dalszínházi előadásmód begyepesedett hagyományaival, egy csábítóan izgalmas előadásban igazolta, hogy a színészi játék az operában sem felesleges és megvetendő póz. Radu Alexandru Nica *Hamletje* zárta a hetet. Rebellis rendezői látásmód érvényesült, amelynek akármennyi tévedését is rónánk fel, mégis el kell ismernünk újszerűségét, logikáját, intelligenciáját, és bátorságát, amellyel monumentális és deklamálás nélkül egy újfajta urbánus érzékenység eszközeivel építette fel a büntudat tragédiáját, ebben a tisztánlátó kihallgatásban a tanú, a lelkiismeret és a könyörtelen vádló is maga a jó Horatio.

Nagy rendezésekre várva

Közel egy esztendeje a színházat fiatal igazgató vezeti. Germanista, színházi emberré nevelését Ildiko Jarcsek-Zamfirescu irányította, a színház irodalmi titkára volt. Lucian Vărsăndan igazgatói pályája kezdetén kijelentette, követni fogja a nagy rendezések meghatározta utat, vagyis jelentős rendezők eseményszámba menő előadásai következnek. Eddig ezekből még nem láthattunk egye sem. Igaz, a színházban a színpadot is átalakítják. Lucian Vărsăndan a német szervezés és rend híve, kiváróan ígéretei megvalósításával. Hogy megvalósul-e az ígélet, csak úgy tudhatjuk meg, ha színházba járunk.

Jelenleg a TNSZ-ban 78 alkalmazott dolgozik, a színészek átlagéletkora 30 év.

(ford. M.I.)

MAGYARI SÁRA

Magyarul beszélek. Másképp látom a világot?

Egy kis izgatás a nyelvi relativizmus kapcsán

Bevezető

A nyelvészetben máig vitatott probléma a nyelv és a gondolkodás kapcsolata. Kérdés, hogy melyik határozza meg a másikat. Befolyásolják-e egymást? Milyen mértékben és hogyan teszik ezt? A nyelvet sokáig csak kommunikációs eszköznek tekintették, elválasztották a gondolkodás folyamatától, de a XIX. században megváltozik ez a nézet. A mindig visszatérő kérdéscsoportok – létezhet-e emberi gondolkodás nyelv nélkül, a nyelv mint gondolatközvetítő tételeződik-e, a nyelvek különbözőségei befolyásolják-e a valamely nyelvet beszélő közösség megismerési folyamatait, ugyanúgy képesek-e érzékelni és értelmezni a valóságot – a mai napig is izgalmas vitatémák, empirikus kutatások tárgyát képező problémák. A *nyelvi relativizmus tétele* az egyik olyan elmélet, mely ezeknek a vitáknak alapját képezi.

Mit értünk nyelvi relativizmuson?

A nyelvi relativizmus elméletének megalkotója Benjamin Lee Whorf. Ez a tétel a nyelvek különbözőségeiből adódó **világmegismerési** különbségek elméleteként ismert, miszerint a nyelvek eltérő világképeket képviselnek a nyelvtani rendszerükkel, szókincsükkel. Sőt a legszélsőségesebb meghatározásokban a nyelv maga határozza meg, determinálja a világ tapasztalásának mikéntjét.

1.1. A nyelvi relativizmus úttörőjeként **Wilhelm von Humboldt**ot tartjuk számon. Szerinte kivetődik az egyes nyelvekben az egyes népek szelleme, világesztelése mikéntje. „A nyelv a népek szellemének mintegy külső megjelenése; a népek nyelve ugyanaz, mint szellemük, szellemük pedig nyelvükkel egy; úgyhogy e kettőt sohasem gondolhatjuk eléggé azonosnak” (Humboldt 1985, 77–78.o.). Így minden nyelv külön világszemléletet tükröz, de ugyanakkor sajátos fogalmi rendszere, jelentésmező-tagolása meghatározza a környezet, a világ sajátos észlelését, kategorizálását is. Humboldt szerint a nyelv és a gondolkodás egymástól elválaszthatatlanok: a nyelv alakítja és valósítja meg a gondolatot, és nemcsak kifejező eszköze annak. Ugyanakkor egy nyelven belül koronként változhat a világesztelés mikéntje, melynek tükröződései felülete mindig a nyelv marad.

1.2. **Edward Sapir** nyelvész, antropológus kutatásainak egyik központi témája a nyelv és a kultúra viszonya. Véleménye szerint a nyelv alapos ismerete, tanulmányozása közelebb visz a nyelvet beszélő kultúra megismeréséhez, és úgy véli, hogy: „minden kultúrának a tartalma kifejezhető az illető kultúrának a nyelvén” (Sapir 1971, 12. o.). De ennél tovább menve „béklyóként” tételezi a nyelvet, mely megszabja, hogy a világot mi módon észlelik beszélői: így „a nyelv egyidejűleg segít és gátol bennünket tapasztalataink felderítésében, s ennek oka a különböző kultúrák szövevényes jelentéseiben keresendő” (u. o., 13–14. o.).

Sapirnál a nyelv – kultúra, nyelv – gondolkodás kapcsolata még egymást kölcsönösen meghatározó entitásokként jelennek meg, s bár a nyelv „segít és gátol”, de nem egyedülálló, egyetlen meghatározója a gondolkodás módnak. Nála a nyelv nemcsak a kommunikáció és a reflexió eszköze, hanem a világképet jelentős mértékben meghatározó eszköz is, így a különböző társadalmak véleménye szerint különböző világokban élnek. Úgy gondolja, hogy főként azért érzékelünk dolgokat kultúránként különböző módon, mert „anyanyelvünk sok tekintetben eleve meghatározza az interpretálás módját”.

1.3. **Benjamin Lee Whorf** a XX. század első felében – Sapir tanítványaként – terjesztette ki kutatásai során mestere nyelvről, gondolkodásról és kultúráról való elméleteit. Szerinte a nyelv olyan zárt szimbólumrendszer, amely determinálja a gondolkodásmódot, az emberi viselkedést, mivel a beszélők önkéntelenül is a nyelv kategorizálási modelljén keresztül észlelik, értékelik, tagolják és megszerezik a külvilágot, így a nyelvi rendszer az emberek mentális irányítójává válik. A következőképpen vall nézeteiről: „A természetet az anyanyelvünk által lefektetett vonalak mentén elemezzük. Azokat a kategóriákat és típusokat, amelyeket elkülönítünk a jelenségek világából, nem azért találjuk ott, mert minden megfigyelőnek kiszúrják a szemét, ellenkezőleg, a világ a benyomások kaleidoszkópszerű mozgásában mutatkozik meg, amit értelmünknek kell szervezetté tennie, ami lényegében az értelmünkben lévő nyelvi rendszert jelenti. Lényegében azért szeleteljük fel, szervezzük fogalmakba a természetet és tulajdonítunk jelentőséget annak, aminek tulajdonítunk, mert részesei vagyunk egy – a szervezés e módjára vonat-

kozó – egyezménynek, amely egész közösségünkben érvényes és nyelvünk sémáiban van kodifikálva.” (Wardhaugh 2005, 194. o.).

Whorf úgy látja, hogy a grammatikai kategóriák korlátozzák, és ugyanakkor segítik is az észlelést. Elméletét kétféle tapasztalatra alapozza: (a) összehasonlította néhány európai nyelv struktúráját a hopi indián nyelv struktúrájával, és az alábbi következtetéseket vonta le:

◆ Ebben az indián nyelvben a grammatikai kategóriák *folymat* beállítottságúvá teszik a nyelvhasználatot, míg a SAE nyelvek a beszélőket *rögzített* beállítottságúvá alakítják a térrel és az idővel szemben.

◆ A hopik nem hangsúlyozzák az időbeli viszonyokat, mint az európaiak, azaz nem osztják fel a történéseket, cselekvéseket stb. a múlt-jelen-jövő triád mentén.

◆ Nem hangsúlyozzák a tér és az idő közti különbséget, hanem a szubjektív és az objektív, azaz a még meg nem valósult, de elvárható események és a garantálható események – a mi szempontunkból a múltbeli és jelenbeli események mentén szervezik világukat.

◆ Elkerülük a szubjektum és a predikátum hangsúlyozását, szemben a SAE nyelvekkel, ahol a kettő megléte kulcsfontosságúvá válik.

◆ Az eseményeket sokkal inkább a körvonal, a mozgás típusa és a színek mentén azonosítják.

A (b) másik megfigyelését tűzbiztonsági szakemberként teszi, és arra a következtetésre jut el, hogy az emberek a nyelvi megformáltság függvényében cselekszenek, azaz a viselkedésmód kulcsa gyakran a nyelv általi osztályozások, észlelések rendszere.

A két egymástól eltérő közegű megfigyelés – egyrészt a *saját* kultúráján, nyelvén belül végzett kutatások, másrészt az idegen, a *másik kultúrán és nyelven keresztüli vizsgálódások* – ahhoz a felismeréshez vezették Whorfot, hogy a különböző nyelveket beszélő közösségek, különböző módon észlelik a világot, így az univerzum különböző szempontok szerinti osztályozásával találkozunk. Tehát a nyelv alakítja a világnézetet, mivel nem egységes gondolkodási és észlelési szokásokat kényszerít a beszélőközösségekre.

1.4. A következő nyelvész Ferruccio Rossi-Landi olasz kutató, aki már a hatvanas években kifejté nézeteit „a klasszikus nyelvi relativizmussal” kapcsolatban. Az ő felfogásában a nyelvi relativizmus „olyan tézis, mely szerint minden nyelv átfogó struktúrája megkülönböztető hatást gyakorol a beszélő gondolkodására, arra, hogy az illető hogyan szemléli a valóságot, és hogyan viselkedik vele szemben” (Neumer 1999, 172. o.). Sokkal árnyaltabban fogalmaz a fenti kutatókhoz képest. Nem beszél teljes mértékben egymástól különböző univerzumokról, inkább úgy emeli ki a gondolkodásmódok, a világeszélelés és a viselkedésmódok különbözőségeit, hogy közben nem nyilvánítja ezeket egyértelműen, nyelvtől függően különálló egységeknek. Gondolatrendszerében az elme a nyelven keresztül közelíthető meg az „anyanyelv élményéből” kiindulva, bizonyos mértékig meg is határozza a nyelv az „elme működését”, de ahogyan ő látja ezeket a mechanizmusokat – és bizonyítja is kutatásai során, – azáltal inkább egy enyhébb nyelvi relativizmus-tézist képvisel.

1.5. Alexandru Graur román nyelvész inkább tudománytörténeti szempontból foglalkozik az elmélettel. Humboldt munkásságát tárgyalva kiemeli, hogy a nyelvben egy nép szelleme fejeződik ki (Graur 1977, 88. o.), a nyelv valójában a gondolkodás alakítója, és nyelv nélkül nem lehet kifejezni a

gondolatot. Sapirt említve írja, hogy az ember a nyelv hatalmában van, a nyelv által ideologizál, általa teremti meg azt a valóságot, amelyben él.

A Whorf-hipotézis bemutatásakor azt emeli ki, hogy a nyelv determinisztikus jellegű, nemcsak a gondolkodást határozza meg, hanem a viselkedést is. Továbbá a nyelv úgy jelenik meg nála, mint kontrollrendszer, amely irányítja a közösség megnevezési, észlelési mechanizmusait. Graur ezt idealista felfogásként értelmezi, mely alapján maga az univerzum lényege is nyelvenként más és más, annak függvényében, ahogy a közösség a nyelven keresztül megkonstruálja azt (u. o., 231. o.). Majd hozzáfűzi, hogy azon kutatók, akik a nyelvi relativizmus elméletében hittek, hibásan túl nagy hangsúlyt fektettek a nyelv szerepére, mivel amit az egyik nyelv grammatikája egyféleképpen fejez ki, azt a másiké más módon, más nyelvtani kategóriák segítségével. A lényeg az, hogy bármelyik nyelv, bármit kifejezhet, csak más módon teszi azt.

1.6. A nyelvi relativizmus elmélete a magyar tudományos életre is hatással volt. Pléh Csaba empirikus pszichológiai kutatásokból kiindulva közelíti meg a Whorf-hipotézist: „... a nyelv, különösen mint kategórianyújtó rendszer, *szükségszerűen*, elkerülhetetlenül alakítja megismerésünket (...), ezáltal a nyelv valójában korlátokat teremt közöttünk és a valóság között. A nyelv egy mindannyiunk számára *a priori* adott rendszer, amely megakadályozza, hogy a valóságot mint magábanvalót lássuk.” (Neumer 1999, 42. o.). Ugyanakkor azonnal hozzáfűz egy másik megfogalmazást, mely alapján a nyelv alakítja a megismerést, ha szükség van rá, de ezt inkább segítségként kell értelmezni és nem kényszerként (u. o., 43. o.).

Történeti áttekintés vagy hogyan is jutottunk el a nyelvről való gondolkodás folyamán a nyelvi relativizmusig.

2. A nyelvről való gondolkodás kezdeteit – a mi kultúránkban – az ókori görög és római filozófusoktól számítjuk. Az idők során így nagyjából három alapfelfogást említhetünk a nyelv és gondolkodás kapcsolatát illetően (Teiszler 1972, 57. o.):

a. Arisztotelész korában úgy vélték, hogy a nyelv egy a gondolkodással, és a nyelvtani kategóriákat a logika kategóriáinak feleltették meg. Ezt a gondolatot követik a XVII-XVIII. századi racionalisták is, akik úgy vélték, hogy: „... ha a gondolkodás meg a nyelv egyetemes jellegű emberi tevékenység, akkor az egyetemes logikai kategóriáknak egyetemes nyelvtani kategóriák kell, hogy megfeleljenek. Így született meg az egyetemes nyelvtan gondolata” (u. o.). Az egyetemes nyelvtan elképzelése a nyelvi univerzalizmus elméletének követői számára válik igen fontossá.

b. A következő elképzelés a nyelv és gondolkodás kapcsolatáról az, amikor úgy vélik, hogy a gondolkodás nem nyelvfüggő, azaz csak a hangos beszéd aktusában válik a nyelv gondolatközlővé. Szent Ágoston az, aki azt hirdeti, hogy „a szavak a gondolatok elsődleges kifejezései” (Kélemen 2000, 48. o.), mert szerinte a gondolat valami olyasmí lehet, amit hangos szóval kell kimondani, vagyis „a gondolat a mondás által, a beszéd aktusa révén létezik” (u. o.).

c. A harmadik elképzelés szerint a gondolkodás és a nyelv szorosan összefügg egymással: de nem egy és ugyanaz a kettő, hanem sokkal inkább kölcsönhatásban vannak egymással, kölcsönösen feltételezik egymást. Ennek a nézőpontnak a képviselője Humboldt, Hegel. Humboldt szerint a nyelv és a gondolkodás viszonya dinamikus, mert a gondolat a nyelvi formával együtt születik meg (Teiszler 1971, 62. o.), ugyanakkor a nyelv nélkül lehetetlen a gondolkodás is.

A reneszánsz ideológiája révén, valamint a reformáció hatására kitágul a nyelvészeti horizont, megjelenik az Európán kívüli nyelvészek munkájának hatása, sokkal inkább az élő nyelvek tanulmányozása válik fontossá, ugyancsak az egzotikumkeresés, a más világok felfedezése, és azok kulturális másságának megismerése újabb elméletek megszületését tették lehetővé a nyelvészetben is.

A harmadik elképzelés kontextusa ad alkalmat a különböző gondolkodóknak arra, hogy fokozatosan összekapcsolják a nyelv, a nemzet, a különböző világmodellek felfogásait. Herder a XVIII. században megalkotja a nemzet és a nemzeti nyelv modern jelentéskörét, mikor összekapcsolja a „népszellem” és a „nyelv géniusza” fogalmát. Ő a nyelv és gondolkodás szétválaszthatatlanságát hangsúlyozta úgy, hogy a nyelvet a gondolkodás eszközének, tartalmának és formájának tekinti. Herdernél a nyelv és gondolkodás kölcsönösen összefügg, így a „különféle népek gondolatvilága és népi irodalma csakis az eredeti nyelven érthető meg és tanulmányozható a megfelelő módon” (Robins 1999, 149. o.). Humboldt továbbviszi a herderi gondolatokat, mikor a nyelv, a gondolkodás és a valóság viszonyát vizsgálja. A nyelvenkénti más-más világmodell elmélete nála még megengedi a világok közti átjárást, az érintkezési felületeket egyrészt a fordítások segítségével, másrészt nyelvtanulással.

A XX. században Boas megjelenésével indul meg a terepkutatás elsősorban az amerikai indián törzsek-nél. Ugyancsak erre az időszakra tehető a *kulturális relativizmus* elméletének megjelenése is, melynek értelmében „az ítéletek tapasztalatokon alapulnak és a tapasztalatok tolmácsolásai mindenkor a saját kultúrájuk felfogásának megfelelő gondolatmenetet közvetítenek. Azok, akik azt tartják, hogy léteznek fix értékek, más társadalmakban olyan anyagot találnak, amely feltevéseik helyesbítését követeli meg. A kérdés az, hogy vannak-e egyáltalában abszolút erkölcsi szabályok, vagy csak olyanok vannak, amelyek egy bizonyos nép valamely adott történelmi korszakában érvényesek? Ezzel tulajdonképpen a realitás alapvető természetének problémáját közelítjük meg. Cassirer azt tartja, hogy a valóságot csak a nyelv jelrendszerével lehet vizsgálni. Vajon az emberiség számtalan nyelvének örökké változó nyelvi rendszere nem határozza-e meg újra és újra a valóságot is?

Az ilyen kérdések eldöntéséhez az antropológia adja meg a legértékesebb segítséget, az embernek a világban elfoglalt helyét elemezve. Ha arra gondolunk, hogy amikor valaki – megismerkedve annak a csoportnak fejlődési útjával, amelybe beleszületett – olyan érinthetetlen fogalmakkal találja magát szemben, mint a jó és a rossz, a normális és az abnormalis, a szép és a rút, – akkor azt kell látnunk, hogy itt elsőrendű fontossági probléma áll előttünk. Még a fizikai világ tényei is attól függenek, hogy melyik kultúrához tartozunk, s az idő, a távolság, a súly, a méret és más »realitások« értékét is valamely adott

csoport szokásai határozzák meg” (Herskovits 1980, 210–211. o.).

Saját értelmezésemben a nyelvi relativizmus Whorf-féle tézisének elsődleges hibája, hogy mindig egymástól eleve nagyon eltérő kultúrájú közösségek nyelveit vizsgálták, így a különbözőségek halmaza többszörösen felnagyított volta már eleve adott. Ezek a kulturális eltérések pedig többszintű hatások eredményeként is adódhatnak – legyen az földrajzi, életmódbeli, történelmi, gazdasági stb. –, nemcsak kizárólagosan nyelvből fakadóan.

Úgy vélem, a nyelvi relativizmus elméletét akkor lehetne elfogadni, ha nagyon részletes, többszintű és interdiszciplináris kutatások igazolnák, hogy a gondolkodásmódok, a világesztés terén csakis a nyelv az, ami a társadalmankénti különbségeket okozza. Ugyanakkor az elsődlegesen észlelhető eltérések a különböző közösségek esetében nyelvi jellegű eltérés, tehát könnyen tulajdonítható neki olyan szerep, mely valójában tudományos csapdaként jelentkezik.

Az, hogy ma már nemcsak az amerikai nyelvészek foglalkoznak ezzel a témával, hanem Európán belül olyan tudósok is, mint Bañcerowski Janusz, Pléh Csaba stb., azt mutatja, hogy olyan problémákat vet fel a globalizáció kérdésköre vagy az Európai Unió nyelv- és nemzetpolitikája, melyek ismét újraélesztik a nyelvi relativizmus eszméjét, mert – divatos szóval élve – a multikulturalitás elve csakis a különbözőségek el- és megismerése révén nyerhet létjogosultságot, amennyiben az emberiségnek valójában szüksége van az ilyenfajta, politikai töltetűl kevésbé mentes, multikulturalitásra.

Miért beszélünk ma a nyelvi relativizmusról?

Mert a magyar világgép, lelkület és gondolkodásmód vizsgálata szükségessé teszi, ha a nyelvi megjelenésből indulunk ki: azaz a kifejezések szintjén, a szokásos szó szerkezetek, nyelvi képek vizsgálata során közelebb jutunk magyarságunk, kultúránk működéséhez. Véleményem szerint egy kultúra jellemzői nemcsak szimbólumvilágában, szokásaiban, hiedelmeiben s az ezek által meghatározott cselekvésekben fejeződnek ki, hanem a mindennapok nyelvhasználatában is, a különböző kifejezések képszerűségében, jelentéshálóján keresztül.

Feltételezésem szerint egy nép világgépe, gondolkodásmódja, világesztése, lelkülete megfogalmazódik nyelvének rendszerében is. Mindezek kikövetkeztethetőek a kifejezések, szó szerkezetek, szólások, nyelvi képek stb. szintjéből illetve ezek használati szokásaiból, színteréből, s látásmásztva kulturális adatokkal kialakítható egy olyan kultúratipológiai szempontrendszer, mely szervező elvként szolgálhat egy nép lelkületének, észjárásának, világesztésének körvonalazásában. Ilyen szempontok lehetnek a munkához, a családhoz, az embertársakhoz, az időhöz, a térhez, a transzcendenshez stb. való viszony kifejezésének módozatai.

Bibliográfia

1. John B. Carroll (szerk.): *Language, Thought, and Reality. Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. M.I.T. Press, Cambridge, 1964.

2. Alexandru Graur – Lucia Wald: *Scurtă istorie a lingvisticii*. Editura Didactică și pedagogică, București, 1977.

3. Mulville J. Herskovits: *Kulturális antropológia*. In: *Maróti Andor (szerk.): Forrásmunkák a kultúra elméletéből*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1980, 203–218. o.

4. Wilhelm Von Humboldt: *A nyelv összehasonlító tanulmányozása a nyelvi fejlődés különböző korszakaival összefüggésben*. In: *Wilhelm Von Humboldt válogatott írásai*. Európa könyvkiadó, Kecskemét, 1985.

5. Kelemen János: *A nyelvfiziológia rövid története Platónról Humboldtig*. Aron kiadó, Budapest, 2000.

6. John Locke: *Ertekezés az emberi értelemről*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964.

7. Neumer Katalin: *Nyelv, gondolkodás, relativizmus, Filozófiai vizsgálódás*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

8. Edward Sapir: *Az ember és a nyelv*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1971.

9. Teiszler Pál: *A nyelv és gondolkodás viszonya*. In: *Péntek – Szabó – Teiszler: A nyelv világa*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1972, 57–63. o.

10. Ronald Wardhaugh: *Szociolingvisztika*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.

még mindig nem fogtak hozzá a több mint tíz éve leégett vendéglő újjáépítéséhez: pedig milyen jól szolgálta az itteni homokos partot kedvelő fürdőzőket... A túloldalon viszont már Temesfalva (Dragșina, Dragschina) felé, a jelentős magyar lakossággal rendelkező település irányába fürkesszük a tájat. Megpróbáljuk elképzelni, miként nézhetett ki a Temes szabályozása előtt, a lápos-vizenyős síkság közepén a török helyőrség által ide épített cölöpvár.

Az út jobboldalán, majd egy kilométeren keresztül kísértő halászaradicsomnál sem állunk meg, az elénk topanó útkereszteződésnél (N45° 40.740'; E21° 24.733') viszont - villanásnyi gondolkodás után - Törökszások (Sacoșu Turcesc, Türkisch Sakosch) felé hajtunk tovább. Még jó három kilométer van a község központjához, elégséges idő öszefoglalni ismereteinket. Mindenekelőtt jó tudni, hogy a falu neve nem lakosainak etnikumára utal, hanem azt jelenti, itt török közigazgatás folyt, ellentétben Magyar-Székossal mely erdélyi magyar fennhatóság alá tartozott egyazon időben. Nem feledhetjük, hogy itt állt Cseri vára a középkorban, mely a törökkel vívott háborúk során pusztult el. És miközben megemlítjük, hogy itt töltötte gyermekéveit Ormós Zsigmond, Temes vármegye híres főispánja, máris az 1926-ban épített román ortodox templom (N45° 39.261'; E21° 25.617') előtt állunk. Széles - a bánági telep falvakra jellemző - főutcán hagyjuk el a községközpontot.

Következő állomásunk Ötvösd (Otvösch, Ötvösch), nevét Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszterrel kaptam, mivel a Vallás- és Közalapítvány hozta létre 1869-ben, Arad és Makó környékéről származó római katolikus magyarokkal. A telepítés előzménye, hogy Kiss Ernő honvédtábornok - az aradi vértanú - bánági birtokairól úgy végrendelkezett, hogy azokon alapítsanak magyar falvakat. Nyilván, erre csupán a kiegyezés után kerülhetett sor.

A helység lakossága nagy tisztelettel emlékezik arra, hogy a falu határában, a Pogányos patak mentén terül el az a csatatér, ahol Szent László királyunk 1091-ben döntő győzelmet aratott a betörő kunok felett. Köszönhetően annak a gyógyfűnek, melynek segítségével megmentette seregét a terjedő döghaláltól és melyre itt, a patak árterületén akadt. Már kifelé haladva, a település határában álló hídról (N45° 37.143'; E21° 25.924') szemrevételezhetjük a térséget, nem feledkezve meg arról, hogy itt kezdődik a közel 70 hektáron elterülő Pogányos völgy természetvédelmi terület, ahol mindenféle hasznos fűvek

Újmosnicai turulmadaras emlékmű

mellett az a híros kockás tulipán (*Fritillaria meleagris*) nyílik minden koratavaszon.

A két következő települést - egy falut és egy községközpontot - egyaránt negatív demográfiai mozgások jellemzik, nem mintha ez ritkaságszámba menne érfele... Ám az a tény, hogy az etnikailag egységesen román lakosságú Felsőztamora (Stamora Română) népessége egy évszázad

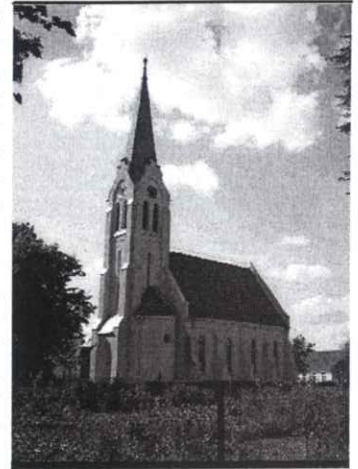
alatt harmadára csökkent, sokat elmond a tendenciáról. Az 1854-ben épített román ortodox templomnak (N45° 36.433'; E21° 23.987') sem elég erős a visszahívó szava.

Az egységesen, minden Bánágban beszélt nyelven Lieblingként tisztelt községközpont 1786-ban létesült sváb telepesekkel, elpusztult középkori helység (Desd) utódként. Hírnevet a temesvári piacra termelt zöldségeivel és az itt gyártott sajtfélékkel szerzett magának. Németajkú lakosainak száma 1941-ben még 4.086 volt, ma a falu teljes lakossága 3.700 lélek körül mozog. Templomai: az 1823-ban épült lutheránus, a faluközpontban (N45° 34.810'; E21° 19.214') árválkodik, míg a falu szélén a román ortodox istenháza (N45° 34.825'; E21° 18.255') bizonyul szükségesnek ünnepnapokon. A nagyvárosba igyekvő kofáktól valamikor hangos vonatok száma, napi egy párra csökkent, az idáig vezető szárnyvasút napjai meg vannak számlálva. Ingázni ma már 35 kilométert, kiskocsival menő!

Történik mindez a „bánági pusztá” kellős közepén, a Temes folyó és a verseci „hegyek” közötti térségben. Siklik felette a tekintet rendesen, kapaszkodót keresve egy-egy cserjés vagy távoli facsoport látványában. Amikor pedig egy kisebb domb örvendeztet meg, azonnal akad egy helybéli, aki fölvilágosít: csak óvatosan, hisz nem más az, mint egy bozót tal benőtt, elhagyott betonbunker... Így érkezünk meg Józsefszállásra (Iosif, Josephfalva), a tanyasi hangulatot árasztó kis faluba. Ezt is Kiss Ernő egykori birtokán, ama végrendelet szellemében létesítették 1870-ben, magyar telepesekkel. Etnikailag vegyes összetételű lakosainak száma csak 340, de az 1897-ben épített római katolikus templomának (N45° 34.168'; E21° 16.446') kapujába írva messziről olvasható betűkkel az "Áldás és Béke" felirat fogad, jelezvén az itt hirdetett ige nyelvét.

Néhány újabb kilométer megtétele után, hosszan vonulunk be Széphely (Jebel, Schebel) nagyközség utcáin a nemzetközi országúti. A települést Zephel néven említik először egy 1332 évi pápai tizedjegyzékben, de itt épített várkastélyt Nevnai Treutel Miklós temesi gróf, és bár az erősséget 1403-ban lebontásra ítélik, 1425-ben még bizonyosan állott. Később, török hatásra és a chebel (előőrs) szóból eredeztetve, Zsebelyre változik a falu neve. A hódoltság idején elnéptelenedő helységet fokozatosan románok lakják be, akik mindmáig meghatározó tényezői a fejlődésnek. Görögkeleti templomuk (N45° 33.913'; E21° 12.568') 1752-ből való, a görög katolikus hívőknek pedig 1858-tól imaházuk, 1932-től pedig templomuk (N45° 33.913'; E21° 12.756') van.

Innen már csak huszat (mármint kilométert) számolunk Temesvárig. Nekigyürkőzünk a forgalomnak. Temesságnál, a folyó fölött átívelő hídról még egyszer körülnézünk. Számbavesszük az innen látható templomtornyokat, és újabb útterveket szövegünk.

Újmosnicai református templom

Préc István (Nagybecskerek), Süliné Németh Edit (Szeged)

A Bega-csatorna építésének rövid története

(részlet a Bácsország ez évi első számából)

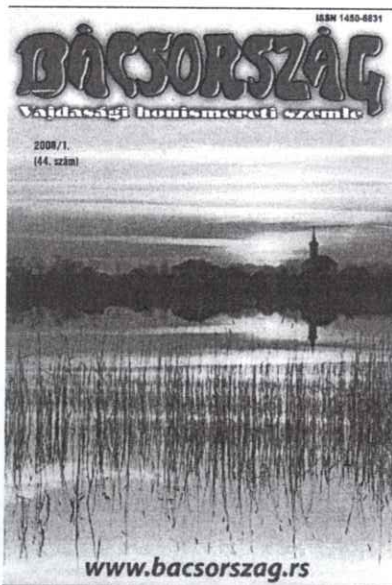
A Bega folyó nevét először Anonymus használta, és talán a görög pégeből származik. Az O-Bega, vagyis a Kis-Bega, ahogyan a bánati lakosság ismeri e csendes kis folyócskát - a Ruszkahavas (M. Poiana Rusca - romániai hegység nyugati lejtőin ered 250 méternyi tengerszinti magasságban, majd (Lugos és Buziás felett Temesváron halad keresztül) Tamásfalvánál (Hetin) vágja ketté ma a román és szerb országhatárt.

Az 1700-as évek elején még egészen vadon, rendezetlen állapotban kalandozta be e vidéket, a beláthatatlan bánati rónaságot. A törökök kiűzése és a vidék visszafoglalása után a lakatlan vidéket gróf Mercy Claudius Florimundus tábornok kapta meg. Ennek legelső feladata volt a vidék rendezése, ami 1718-ban vette kezdetét. Mercy azzal tisztában volt, hogy csakis az O-Bega megzabolozásával, kisebb-nagyobb mellékfolyóinak rendezésével tudja csak megállítani az árvizeket. Különösen tavaszkor jelentett veszélyt a folyó, amikor fent a hegyekben elkezdett olvadni a hó. Udvarnok, vagy ahogyan a hivatalos iratokban szerepel Ittvárnok, majd a később létesült új települések, Rogendorf volt kitéve az árvizeknek, de az egész terület is Temesvártól Nagybecskerekig, sőt egészen Perlazig, ahol Titelnél az O-Bega a Tiszába ömlik. Az ide telepített lakosságot, azok biztonságát, itt maradásukat új töltések építésével tudja csak biztosítani. Hamarosan megkezdődött a kisebb-nagyobb védőga-

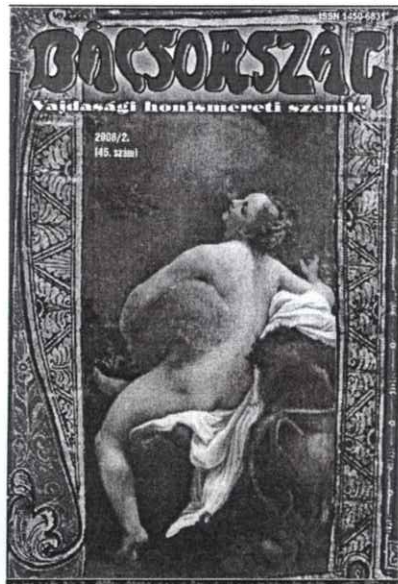
lak, töltések kiépítése, de a legnagyobb munkálatok majd csak 1728-ban veszik kezdetüket. Ekkor átvágták az O-Bega legnagyobb mellékágát. Egy mesterseges tavat létesítettek a mai román oldalon Fagyetta és Izeta között, majd Kastélynál összekötötték a Temes folyóval.

Az O-Bega bal partjával párhuzamosan haladó egyenes kis mellékfolyót, azaz az O-Bega legnagyobb ágát hajózható csatornává alakították át, kiépítették a medrét, új töltést emeltek mindkét partján. A munkálatok befejezése után így alakult ki a Bega folyó, vagyis a csatorna, amely mostmár hajózhatóvá vált, összekötötte Temesvárt Nagybecskerekkel, majd Titel alatt a Tisza folyóval.

Volt egy másik elképzelés is, miszerint az O-Begát, valamint a Bega csatornát a Tiszával Nagybecskerek alatt, Aradnál kellene összekötni, de ettől a tervtől a mérnökök elálltak, mert igen nagy befektetés lett volna. Ellenben tovább folytak a munkálatok a töltések kiépítésén, mégpedig a csatorna jobb partján, Dinnyéstől Toráig (Begejci), amely 100.000 forintba került azzal, hogy a csatornahálózat kiépítése Begafőig (Klekig) folytatódott, ott egy duzzasztót építettek, s a csatornát össze kötötték a régi O-Bega kacskaringós részével, amely áthaladt Nagybecskereken. Kepessy József királyi főmérnök tervrajza szerint az O-Bega és a Bega-csatornát két tartályra osztották. Az első tartály a Bega torkolatától Begafőtől (Klek) Ecskái ter-

jedne 19 km hosszúságban, a másik pedig Ecskától a megmaradt O-Bega folyónak a torkolatáig, vagyis Perlazig, ahol Titel tőzsomszédságában ömlik a Tiszába. Ez a szakasz 26 kilométer. Ezzel egy időben épült az Ecskai zsilip, amelynek hossza 71,8, szélessége pedig 10 méter. Begafőnél a zsilip 73,10 méter hosszú és 10 méter széles. Ezek a méretek már lehetővé tették, hogy a dunai és tiszai hajók is közlekedhessenek a csatornán. A munkálatok kivitelezésével a vízszabályzó társulatot bízták meg a Magyar Királyi Földművelésügyi Minisztérium. A munkálatok 1900. november 1-jén kezdődtek, és 1911-ben fejeződtek be. (...)

A Hunyadi család rövid ideig, alig egy évszázadig játszott szerepet a magyar történelemben, gyors eltűnésükben bizonyára gyors felemelkedésük játszott szerepet. Ez nem kivételes a világtörténelemben, gondoljunk csak a Medici, vagy éppen a Cillei tündöklésére és bukására. Vannak olyan családok is, amelyeket egy-egy jelentős személy korának legismertebb családjává teszi, de ezek után eltűnnek, illetve más csa-

Dr. Mészáros Zoltán (Szabadka)

Egy megszakadt reneszánsz dinasztia

(részlet a Bácsország ez évi második számából)

ládokba olvadnak be, gondoljuk csak Merész Károlyra. A Hunyadiak esetében mind ezek az analógiák felmerülhetnek. A reneszánsz kora érdekes módon nem nagyon kedvez a dinasztiáknak. Franciaországban, Angliában, és más országokban is gyakoriak a változások, ami egyrészt talán annak tudható be, hogy a reformáció és a vallásháborúk kezdete a 16. században annyira összetettevé vált a nemzetközi politika, hogy egy-egy ország uralkodói címéért rendszerint többen szálltak harcba. Talán ez utóbbi intenzitása nagyobb volt, mint az ezt megelőző korban. Még egy tényező nem kedvezett a dinasztiának, ez pedig a pénzgazdaság fejlődése, ez dinamikát vitt a társadalom minden szegmensébe, így a dinasztiák működésébe is. A Hunyadiak esetében két jelentős személy emelte csúcsra a családot. Hunyadi János és Mátyás király. Összehasonlítva a többi jelentős családdal, azt láthatjuk, hogy a Hunyadiak körében a gyermekáldás szűkösége, ezen kívül a család nő tagjainak kis száma szűr szemet. A Habsburgok, Capetingok, Arpád-háziak történetében a terebélyes család, és az oldalágak sokasága volt tartós szerepük biztosítéka. Ugyanez vonatkozik a Capetingokra és a Jagellókra is. A

történelem szempontjai sokszor eltérnek a biológiai szempontoktól, ugyanis ami egy-egy család esetében az öröklődés szempontjából jelentős tényező lehet, észrevétlenül történelmi szempontból. A biológiai szemléletmód szerint ugyanolyan fontosak a női ág és a férfi ág elődei, illetve leszármazottai is. A Habsburgok ezen a téren is korszakalkotó jelentőségűek, hiszen az öröklődés révén sikerült magukba integrálni a Luxemburgiakat, vagy a már említett Merész Károly örökségét is. Nem volt szándékukban másként tenni a Hunyadiakkal sem, azonban Mátyásnak sem női, sem férfi leszármazottjai nem éltették tovább örökségét. Ez hatalmas a magyar történelem szempontjából ugyanúgy, ahogy az is hatalmas veszteség, hogy nem tanulmányozható a család biológiai szempontból sem. Az olyan hosszú családfák, mint amilyen a Habsburgoké, rendkívül értékes a genetikai kutatásban. Ugyanis megfigyelhető, hogy egy-egy családtag tehetsége, vagy éppen a tehetetlensége, netán betegsége, hogyan öröklődik. Ilyen alapon már jóval a modern genetikai térhódítása előtt jól lehetett következtetni a vérkezékenység öröklődésére, hasonló alapon öröklődik a daltonizmus ill. a szintézisvesztés. (...)

BALÁZS KOVÁCS SÁNDOR - GUTAI ISTVÁN

Bánátból bánatba...

Szilánkok egy Végvár-krónikából (I. rész)

Közismert, hogy a Közép-Duna-medence déli felében páratlan etnikai viszonyok alakultak ki a török kiűzését követően a 18. században. Különösen érvényes ez az egykori Bánság - az ott lakó népek nyelvén Bánát - területére vonatkozóan. A Maros-Tisza-köze, amikor Savoyai Jenő 1716-18. évi hadjárata nyomán felszabadult, az Alföld leggyérbenn lakott, mocsaras, elvadult tája volt. (Az 1717. évi összeírás során 663 falut találtak a Bánságban 21 289 lakóházzal.) A háborút követően e területet Temesi Bánság néven császári koronátartományként alakították, s - előbb katonai, később polgári kormányzó révén - közvetlenül Bécsből irányították. A magyar rendek követelésére 1779-ben ismét visszaállították a megyerendszert s az alkotmányos formákat.

A merkantilista gazdaságpolitikát folytató bécsi udvar az adózó népesség számának gyors növelését külföldi, főként a Német-római Birodalom területéről származó lakosság betelepítésével valósította meg. A Habsburgok a bánági telepítések során a pénzügyi érdekek érvényesítése mellett sem feledkeztek meg azonban katalizáló törekvéseikről. A császári adminisztráció minden eszközzel akadályozta a magyarok betelepülését a Bánságba.

A német telepések mellett kisebb számban még olaszok, spanyolok, franciák is kerültek e területre, akik rövid idő alatt beleolvadtak a németiségbe. A Monarchiának szinte valamennyi népét képviselték itt kisebb-nagyobb telepese csoportok. A szerbek, románok, németek közé csehek, szlovákok, horvátok, macedónok keveredtek. A tartományi kormányzat 63 éve alatt magyarok csak szóróványosan, gyakran a magyar hatóságok, a megyei pandúrok elől menekülve szöktek a Bánságba. Tömeges betelepítésük kamarai és magánföldesúri birtokokra a 18. század utolsó két évtizedében kezdődött, elsősorban a Tisza balpartján, Torontálba. A 19. század első felében keletkezett bánági magyar telepések többsége a dohánytermesztéshez kapcsolódott. A kincstár és a magánföldesurak a nagy haszonnal értékesíthető dohánytermesztésre sok magyar kertészfalut létesítettek (Majlátfalva, Józsefszállás stb.).

Ahonnán a telepések érkeztek: Tolna megye, a Sárköz

Végvár helytörténeti krónikája úgy tudja, hogy az 1794-ben elűldözött németek helyére érkezett magyar telepések Csanád, Csongrád és Békés vármegyéből, Szentés, Makó és a Tisza környékéről jöttek. Nem szól azonban sem az irodalom, sem az emlékezet arról, hogy távolabbról, a Duna mellől is érkeztek ide telepések. Igaz nem az első, 1794. évi hullámmal, hanem pár esztendővel később. Tolna megyéből, a kismesek lakta Dunaszentgyörgyről (a településről írt monográfia sem tud erről az elköltözésről), a Sárközből: Decsről, Ócsényből, Alsónyékéről és Sárpilisről, illetve a mai Bács-Kiskun megyei, külső-sárközi településről, Érsekcsanádáról költözött ide több teljes háztartást alkotó család. A végvári református egyház anyakönyvei sem említik

ezeket a származási helyeket, Dunaszentgyörgy még csakcsak előfordul, de a sárközi falvakat nem jegyezték fel.

Az 1798 és 1803 között érkező sárközi telepések azonnal be is kapcsolódtak az itt formálódó közösség életébe, hiszen 1800-ban a bírói székben már a pilisi Korszós Péter ül, ezt a posztot töltötte be 1811-ben, 1812-ben is, a közbülső időben esküdtként szerepel az iratokban, sőt 1815-ben is esküdt. Ebben az évben az esküdtek között szerepel Takács János és Németh András is.

A Bánátba költözésnek az oka nemcsak a sárközi határ korlátozott földterülete lehetett, hanem hiszen gazdaságilag viszonylag erősnek mondható háztartások is elköltöztek. A bánati kedvező lehetőségek csábíthaták a sárközieket: kilátás földszerzésre, jobb területek megszerzése. Az elvándorló családok egy része az új gazdaság megalapozásához szükséges induló tőkével is rendelkezett, hiszen a Sárközben felszámolta, értékesítette a házat, telkét, jószágállományának zömét.

Három jelentős gazdasági erő képviselő háztartás is felkerekedett, tehát a Végváron új életet kezdő sárközi familiák zöme megfelelő pénzüsszeggel, állatállományal rendelkezett gazdasága beindításához.

A szülőfalujukkal való kapcsolat a távolság ellenére is fennmaradt, sőt a 19. század kilencvenes éveiben egyes ekkor elköltözött családok (pl. a pilisi Korszós család) leszármazottainak egy része visszatért a dédapáik által elhagyott falvakba.

Ahová érkeztek a telepések: Temes megye Végvár

Végvár Temes megye legnagyobb magyar lakosságú községe. Mai nevét 101 éves fennállásának emlékére 1895-ben nyerte el. A település képviselő-testülete 1892. május 2-án kérte a névváltoztatást, arra való tekintettel, "minthogy a község német hangzású neve - Rittberg - az összlakosság magyar voltának nem felel meg".

Végvár Temesvártól délkeletre a Temesközben fekszik, 37,9 kilométernyi távolságra a megyeszékhelytől. Területe 8863 kh, lakóinak száma 2494, házakszáma 533(1900). Szántó 6621, kert 105, rét 224, szőlő beültetve 40, parlagon vagy kiirtott 50, legelő 746, erdő 651, terméketlen 464 kh. Az uradalmi birtok területe 2964 kh. Eredetileg a birtok a kincstáré volt, míg báró Sina Simon örököseitől az aradi Neumann Testvérek cég vette meg.

A települést a kincstár 1786-ban német telepések számára létesítette és Rittbergnek nevezte el. A név eredeténél többféle magyarázata van: az első telepések a kiemelkedő fennsíkon telepített községet a rajta elterülő, gazdag legelők miatt Riethbergnek nevezték el. Mások szerint Rittberg Mária Teréziának kedvenc tábornoka volt, kinek neve Bécsben a királynő szobrának talapzatán is meg van örökítve. A község monográfusai szerint ezt látszik bizonyítani az a tény is, hogy a telepítés idején az itteni uradalom a mindenható Kaunitz

herceg osztrák kancellár tulajdonában volt, ki Rittberg tábornokkal szoros barátságot ápolt, így róla nevezték el az új települést.

A német telepesek azonban rövidesen továbbköltöztek. Az akkor még Végvár közvetlen szomszédságában, alig másfél kilométerre fekvő Sipet község román lakói által folytonosan háborgatva, rablási merényleteik és gyújtogatásaik által megrémítve, alig öt esztendei itt tartózkodás után egy éjjel titokzatos módon elhagyták a községet és Vecseházán telepedtek meg. Ezután Végvárra 234 német család költözött 1786-ban, akik evangélikusak voltak. E családok közül nemsokára többen elszöktek s 34 házhelyet hagytak üresen. 1790-ben a kamara 34 elhagyott házhelyre az abaúji Havec községből költöztetett be ugyanannyi magyar családot. Azonban a vízhiány és terméketlenség miatt legtöbbször elhagyták telkeiket.

1794-ben a végleg elköltözött németek helyére Csánád, Csongrád, Békés és Heves megyékből 150 református magyar családot telepítettek be. A telepítés szervezőjére utal, hogy a telepesekkel együtt érkezett református lelkészek, Boros István és családja Makóról, valamint Szedery János tanító Szentesről. Ezekhez kisebb, a Bánságban korábban letelepedett református magyar töredékek csatlakoztak (pl. Daravárról). A helyi hagyomány szerint sok család költözött be Végvárra a kunmadarasiak által alapított bácskai Ómoravicáról is.

Számon tartják, hogy az alapítása óta megszakítás nélkül fennálló, homogén magyar falu sok, kisebb-nagyobb büntetés elől menekülő magyar jobbágnak adott menedéket. Önérzetesen elutasítják viszont azt az állítást, miszerint községük alapítói a szegedi csillagbörtön lakói, feltételeken kiszabadított rabok lettek volna.

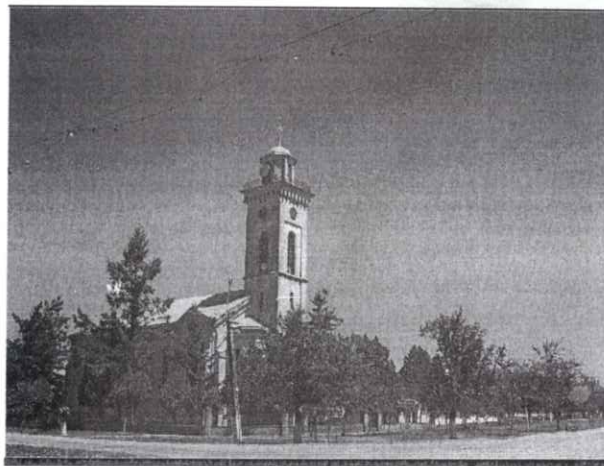
A telepítési szerződést 1795. júl. 3-án írta alá a kincstár képviselője és 103 betelepült magyar családfő, valamint nyolc itt maradt német gazda. 12 pontban szabályozták a telepesek mindennapjait, jogait, kötelezéseit.

A németek által elhagyott házakat és az azokhoz tartozó földeket csak református magyar családok kapják meg, azzal a kitételrel, hogy a szántókat és a község belterületén lévő erdőséget irtani tartoznak. Ez a munka viszont beleszámít robotjukba, s a kiirtott fákat is megkapják. 1795. november 1. és 1798. október 31. között adómentesek. Kézpénzben semmi segítséget nem kapnak, viszont az 1795. esztendőre a szűkölködőknek a kincstár vetőmagsegítségét oszt, melyet három év alatt kell visszafizetni. a három adómentes év alatt a lelkipásztor 150, a tanító 75 forintos évi bérét a kincstár fizeti, és kiszolgáltatja az évi 24 pozsonyi mérő kétszeres búzából és hat pozsonyi mérő kukoricából álló „natúrális deputátumot”. Emellett a lelkipásztor - megélhetésére - kap egy egész sessiót, egy hold szőlőföldet, a tanító pedig ennek felét.

A letelepedő családok vállalják, hogy 1798. november 1-jétől tíz évig, tehát 1808. október utolsó napjáig a településen maradnak, ez idő alatt a házakat felújítják, a határbeli földeket megtisztítják, a földesúri és alkalmi adókat megfizetik és magukat az urbárium szerint viselik. A házak felújításához szükséges alapanyagokat (nád, mész) a kamara ingyen bocsátja a betelepülők rendelkezésére, a fát pedig a szokásos erdei árszabás szerint kapják. A téglát maguknak kell verniük.

A kincstár kötelezi magát, hogy a háború után az egyháznak templomot, a lelkipásztornak pedig még a háború alatt tiszteletes házat építtet. Ezeket az épületeket azután a község köteles karbantartani. A prédikátor mostani házát pedig kötelesek átalakítani tanteremmé és tanítói lakássá. az átalakítás és a későbbi karbantartás a község feladata.

Minden családnak a kamara által juttatott földön kívül még négy hold (egy hold szőlő, három hold kender- és káposztaföld) jár. Ezeket a területeket azonban még fel kell törni, ezért négy év adómentességet kapnak rájuk. „mindazonáltal csak egy lánccal és tudniillik: a melly szőlő kertnek fog kimérettetni, fog csak mind tulajdon, a többi három lánccal pedig arendaképpen, és

tilulo precaru csak azon időre engedtetni, méglen ezen contractus tartani fog - következőképpen utolsó octoberig 1808. Melyért a Camaralis Uraságnak minden Láncczról, aztat kivéven, melly szöllő hegynek destinalva vagyon, és mellyért 30 xr dézsma nélkül fog fizetdöni esztendönkint 30 xr és mindentül Dézmát mihelyest az szabad esztendők expirálni fognak adni, köteledek lesznek."

„Mivel Rittberg nem Promontoralis helység, következőképpen helységnek csak egy fertály esztendeig tartó Kortsmálásra légyen jussa az contractus kötő familiáknak azon okból, hogy nekik tulajdonul szöllő kerteknek föld adattatik, egy fertály esztendeig tartó kortsmáláson kívül több jussit nem engedtetthetik."

„Az 1401 Láncczokból álló remanentialis föld fog contractus kötő familiáknak, és pediglen első Nov. 1795. Utolsó Octoberig 1798. a mostani Arenda árán esztendő által negyven két forintért további első November 1798. Octoberig 1803. minden lánccz 3xr a vagy egy summában esztendönkint hetvenkét forintért, és első Novembertől 1803. utolsó Octoberig 1808. minden lánccz 6 xr a vagy egy summában esztendönként Száz Negyven Négy forintokért, azon móddal arendában adattatni, hogy ezen földek mint minden különözés nélkül, a tőkétől, s tövisektől, ezet tizenhárom esztendők alatt, méglen ezen Contractus tartani fog, hogy Urbárium szerint míveltethessék, és hasznossá tethessék kitisztítani tartoznak, s kötelesek legyének. Ellenben a három kutaknak felállítására (mellyeket magok ásni és elkészíteni tartozzanak) az ahhoz szükséges hetven nyoltz darab négy öles és tíz nyoltz fát ingyen fog kiszolgáltatni."

Mivel a település mellett semmilyen erdő sincs, ezért a kincstár háromszáz hold földet ad erre a célra, melyért arendát tartoznak fizetni. A község kútjait a kincstár teteti rendbe, de utána a karbantartás a község feladata.

Az aláírók között még egyetlenegy Tolna megyei vagy sárközi család sincsen. A migráció a telepítőknek is komoly gondot okozott, pár héttel a szerződés létrejötte után már kiegészítésekkel toldották meg. Az ötödik pontra nézve „a familiáknak által adatott tollok pedig megjobbítandó, s jó állapotra hozandó házak csak olly móddal lesznek tulajdonok, hogy ha ők illendőképpen Rittbergben megmaradni nem pedig a 10. esztendők elfolyása után máshova költözni fognak”. A hetedik ponthoz a következő bejegyzés került: „A földes Uraság nekik egy Templomot és a Lelkipásztorjoknak egy házat fel fog állíttatni, ha már egyszer bizonyos létszen abban, hogy a nevezetes Familiák megtérvez az eő álhatatfárságoktól, magokat tellyesen az állandó maradásra el-tökéltették légyen.” ez az állhatatosság azonban a következő években sem jellemezte az új telepeseket. Az 1795. évi szerződést aláíró 111 családfőből az 1800. évi 58 írta alá, a többiek elköltöztek a faluból, köztük valamenyny német család is.

(folytatjuk)

LAPSZÁMUNK SZERZŐI:

Balázs Kovács Sándor – néprajzkutató, muzeológus, Szekszárd

Darvay Nagy Adrienne – színházkutató, műkritikus, Budapest

Gutai István – író, népnevelő, Paks

Illés Mihály – mérnök, író, Temesvár

Magyari Sára – magyartanár, Temesvár

Mészáros Ildikó – magyartanár, újságíró, Temesvár

Pataki Zoltán – mérnök, újságíró, Temesvár

Szekernyés János – helytörténész, művészettörténész, műkritikus, Temesvár

Szekernyés Irén – magyartanár, irodalmi titkár, Temesvár

Ujj János – történész, újságíró, Arad

régi(j)óvilág

REGIONÁLIS HONISMERETI SZEMLE

Szerkesztőtanács: Dukrét Géza (Nagyvárad), Horváth József (Szabadka), Miklósik Ilona (Temesvár), Szekernyés János (Temesvár), dr. Vekov Károly (Kolozsvar), dr. Zakar Péter (Szeged)

Tördelőszerkesztő: Lázár Ildikó

Tördelés: a *Heti Új Szó* műhelyében

Grafikai szerkesztő: Könczey Elemér

Kiadó: dr. Bodó Barna, a Szórvány Alapítvány elnöke

Szerkesztőség: 300593 Temesvár, Putna u. 7 • Tel/fax: 0356 446 516

Drótposta: diasporatm@rdstm.ro

A lapszám megjelenését támogatták:

Szerkesztőség: Illés Mihály (Temesvár), dr. Jancsó Árpád (Temesvár), Károlyi Attila drd. (Szeged), Kiss Ferenc (Temesvár), Magyari Sára drd. (Temesvár), Mészáros Ildikó (főszerkesztő, Temesvár), Sütő-Egeressy Zsuzsa drd. (Temesvár), Ujj János (Arad), Vicze Károly (Temesvár)

TÁMOGATÓINK:

Ihász János
Herczeg András
Kaba Gábor
Szilágyi Géza

ELŐFIZETŐINK:

Dr. Albert Ferenc
Albert László
Anavi Ádám
Dr. Bárányi Ferenc
Dr. Bárányi Ildikó
Béres Margit
Dr. Bodó Mária
Dr. Bogáthy Zoltán
Bojtos Tünde
Borbély Imre
Dr. Borbély Zsolt Attila
Dudás József
Dr. Delesega Gyula
Egeressy Katalin
Erdei Ildikó
Erdei Lajos
Erdély István
Erdély Rita
Fazakas Csaba
Fodor Enikő
Fórika Éva
Gazda István
Gutai István
Gyurka Teréz
Halász Ferenc
Dr. Hatvány Csaba
Ft. Heinrich József
Higyed Imre
Dr. Higyed István
Illés József
Kása József
Kása Zsolt
Kenyeres András
Kerekes Irén
Kertész Éva
Kertész Katalin
Király Rozália
Király Zoltán
Ft. Kocsik Zoltán
Dr. Kovács Adalbert
Kovács Katalin
Kovács Zoltán
Kubán Mátyás
Küttel István
Lázár István
Magyari Etelka
Dr. Matekovits György
Pál Krisztina
Pástean Erika
Pataky Adél
Pataky Lehel Zsolt
Péter László
Dr. Salló Ervin
Schwarz Ida
Szabó Adalbert
Szabó Ferenc
Ft. Szabó Péter
Szász Enikő
Szathmáry Ibolya
Szegedi Lajos
Ft. Szilvágyi Zsolt
Telegdy Gyöngyvér Eszter
Dr. Toró László
Toró T. Tibor
Toró Tibor
Ungor Ilona
Valdman Ferenc
Vigdorovics-Gyuritza Adél
Vigdorovics-Gyuritza Györgyi
Vinczeffy Kinga
Virginás-Tar Judith

Juhász Gyula

Mátyás király

Szeretlek színház! Pompázó hazugság,
Te fényes, tarka, bár sorsunk setét,
Szeretem Romeo szerelmi búját
És szeretem az Offenbach-zenét.

És szeretem a deszkák furcsa népét,
A talmi mámor sok bús emberét
S szerettem egykor egyik cifra szépét.
Ó Pulcinella, hazug szőkeség!

Szeretlek színház! És nagyon gyűlöllek,
Olcsó morállal álcázott mesék,
Hazug hazugság, mázolt szürkeség!

Ti prédikáló társadalmi drámák,
Miken tanulni szoktak úri dámák,
Hű tisztelői Bernstein- és Brieuxnek!